

Univerzita Karlova v Praze
Přírodovědecká fakulta

Studijní program: Sociální geografie a regionální rozvoj

Mgr. Jan Pileček

**SOCIÁLNÍ A LIDSKÝ KAPITÁL JAKO FAKTOR
ROZVOJE PERIFERNÍCH OBLASTÍ ČESKA**

**SOCIAL AND HUMAN CAPITAL AS A FACTOR OF
DEVELOPMENT OF PERIPHERAL AREAS OF CZECHIA**

Disertační práce

Školitel: RNDr. Vít Jančák, Ph.D.

Praha, 2013

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci zpracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Českých Budějovicích, 10.10.2013

Podpis:

Poděkování:

Rád bych na tomto místě poděkoval svému školiteli, RNDr. Vítu Jančákovi, Ph.D., za ochotu, kterou po celou dobu mého studia projevoval, a že byl vždy připraven mi poskytnout radu nebo pomoc. Dále patří mé poděkování konzultantovi, doc. RNDr. Pavlu Chromému, Ph.D., který mi byl svými radami velmi nápomocen při dokončování této práce.

Děkuji také celé své rodině a mé partnerce Adéle Blažkové, kteří neúnavně naléhali na dokončení této práce.

Tato disertační práce byla zpracována v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. P404/11/1962 „Mechanismy selektivního vývoje periferií v Česku a Rakousku v post-industriálním období“.

Obsah

Abstrakt/Abstract	6
Úvod	8
1. Konceptní otázky současného výzkumu polarizace prostoru a rozvoje problémových periferních území	12
1.1 Výchozí teoretické a metodologické problémy výzkumu polarizace prostoru	12
1.2 Rozvoj problémových území	14
2. Sociální a lidský kapitál a jejich význam pro rozvoj periferních (a venkovských) oblastí	19
2.1 Sociální a lidský kapitál	19
2.2 Význam sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí	23
3. Reflexe výzkumu polarizace prostoru v Česku a role sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí	25
3.1 Periferní oblasti Česka	25
3.2 Význam sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí Česka	31
4. Charakteristika souboru studií	35
Závěr	44
Seznam použité literatury	50
Přílohy: Studie zařazené do disertační práce	62
I. PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas. AUC – Geographica, 46, 1, s. 43–52. (autorský podíl: 80 %)	
II. PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. Geografie, 115, 1, s. 64–77. (autorský podíl: 100 %)	

- III. PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diference okreseš Česka. *Geografie*, 115, 1, s. 78–95. (autorský podíl: 80 %)
- IV. PILEČEK, J., CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2013): Social Capital and Local Socio-economic Development: the case of Czech peripheries. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Article first published online: 8 OCT 2013, DOI: 10.1111/tesg.12053. (autorský podíl: 50 %)
- V. PILEČEK, J. (2011): The Role of Human Capital of Representatives of Municipal Self-government Bodies in Development of Borderland Peripheries in Czechia: the case of Volarsko. *AUC – Geographica*, 46, 2, s. 95–106. (autorský podíl: 100 %)

Seznam tabulek

Tab. 1: Rozdíly mezi exogenním, endogenním a neo-endogenním rozvojem

Tab. 2: Příklady ukazatelů sociálního a lidského kapitálu aplikovaných v rámci přiloženého souboru studií

Seznam obrázků

Obr. 1: Schéma vztahu periferních a rurálních (venkovských) oblastí (Perlín 2010)

Obr. 2: Regionální rozvoj – faktory, mechanismy, procesy a jevy (Hampl a kol. 2008)

Obr. 3: Model měření sociálního kapitálu

Obr. 4: Problémové oblasti podle bodovací metody (Novák, Netrdová 2011)

Obr. 5: Abstraktní model možného působení faktorů regionálního rozvoje/jednotlivých forem kapitálu v závislosti na míře perifernosti/centrality, měřítkové úrovni sledování a velikosti územního společenství

Tabulky a obrázky v rámci přiloženého souboru studií jsou číslovány samostatně.

Abstrakt

V rámci výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí Česka došlo v posledních letech k významnému uplatnění kulturněgeografických přístupů. V otázce rozvoje těchto oblastí je totiž zdůrazňován význam tzv. „měkkých“ sociokulturních faktorů rozvoje (včetně sociálního a lidského kapitálu). Východiskem je přesvědčení, že při omezeném rozvojovém potenciálu periferních (a venkovských) oblastí nabývá na významu aktivita a aktivizace lokálních komunit (kvalita sociálního a lidského kapitálu), jakožto významného vnitřního (endogenního) rozvojového faktoru. I přes řadu pokusů, které byly učiněny, však stále nelze dostatečně zodpovědět otázky spojené se skutečným významem sociálního a lidského kapitálu (a jejich odlišných forem) v (socioekonomickém) rozvoji těchto oblastí a také jejich vzájemným vztahem (podmíněností). Proto lze problémy spatřovat jak v oblasti teoreticko-metodologické (konceptualizace), tak zejména v nedostatečném ověřování těchto teoretických konceptů empirickým výzkumem, a to zejména v mikroregionální až lokální úrovni.

Disertační práce je tedy zaměřena na identifikaci a explanaci významu vybraných sociokulturních faktorů regionálního rozvoje (sociálního a lidského kapitálu) v rozvoji periferních (z nich zejména venkovských) oblastí Česka. Cílem je přispět do diskuse, resp. prohloubit dosavadní poznatky o: a) teoreticko-metodologických východiscích výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí; b) ve smyslu posunu od dlouhodobého hodnocení „tvrdých“ snáze podchytitelných faktorů regionálního rozvoje (geografických a socioekonomických) ke geografickému studiu významu tzv. „měkkých“ faktorů (zejména sociálního a lidského kapitálu), které jsou navíc územně hůře sledovatelné (postižitelné); c) o významu sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí.

Práce se člení do čtyř hlavních částí. Zatímco první je věnována otázce výchozích teoretických a metodologických problémů výzkumu polarizace prostoru, konceptuálním otázkám rozvoje problémových území, druhá část je věnována konceptualizaci sociálního a lidského kapitálu a jejich významu pro rozvoj periferních (a venkovských) oblastí. Třetí část zahrnuje reflexi výzkumu polarizace prostoru, resp. periferií v Česku a diskusi významu sociálního a lidského kapitálu v rozvoji problémových území (periferních a venkovských oblastí). Ve čtvrté části je pak představen soubor publikovaných studií, a to od prací obecněji zaměřených zabývajících se zejména diskusí teoreticko-metodologických východisek a základních pojmů (vyjasnění terminologie a klíčových konceptů – polarizace prostoru, periferie, sociální a lidský kapitál), přes rozbor epistemologie (testování možnosti měření a hodnocení územní diferenciace sociálního kapitálu v úrovni okresů Česka na bázi hodnocení dat sekundární povahy), až po příklady dvou empirických studií v nižších úrovních regionů Česka (vybraných periferních oblastí), které využívají hlavně primární data získaná z terénních šetření s cílem zhodnotit význam sociálního a lidského kapitálu pro rozvoj těchto oblastí.

Klíčová slova: sociální a lidský kapitál – polarizace prostoru – periferní oblasti (vnitřní a vnější/příhraniční) – lokální rozvoj – Česko

Abstract

Within the framework of the research focused on the polarization of space, or peripheral areas of Czechia respectively, approaches of cultural geography have been applied to a significant extent recently. As far as the issue of such areas development is concerned, the importance of the so-

called “soft” socio-cultural development factors (including social and human capital) has been accentuated. The way-out is the belief that with the limited development potential of the peripheral (and rural) areas, activity and activism of local communities (quality of social and human capital) as the important internal (endogenous) development factor become more important. Despite the number of attempts, which have been made, we are not able to find exhaustive answers to questions relating to the actual importance of social and human capital (and different forms thereof) in the (socio-economic) development of these areas or the mutual relation (conditionality) thereof. For this reason, problems can be seen both in the area of theory and methodology (conceptualization) and, in particular, in insufficient verification of such theoretical concepts by means of empirical research, be specific in particular at the micro-regional up to local level.

The dissertation therefore focuses on identification and explanation of the importance of the selected socio-cultural factors of regional development (social and human capital) in the development of peripheral (of which particularly rural) areas of Czechia. The aim is to contribute to the discussion, or to extend the existing knowledge of: a) the theoretical and methodological points-of-departure of the research of the polarization of space, or the peripheral areas respectively; b) within the meaning of a shift from the long-term evaluation of the “hard”, easily measurable factors of regional development (geographical and socio-economic ones) towards geographical study of the importance of the so-called “soft” factors (in particular social and human capital), which are moreover more difficult to monitor (measure) territorially; c) the importance of social and human capital in the development of peripheral (and rural) areas.

The thesis is divided into four main parts. While the first part pays attention to the question of the source of theoretical and methodological issues of the research of space polarization, conceptual questions of the problem areas development, the second part covers the conceptualization of social and human capital and the importance thereof for the development of peripheral (and rural) areas. The third part includes the reflection of the research of the polarization of space, or peripheries in Czechia and discussion of the importance of social and human capital for the development of the problem areas (peripheral and rural areas). The fourth part introduces a set of published studies, starting with more generally focused papers dealing in particular with the discussion of the theoretical and methodological points-of-departure and basic terms (clarification of the terminology and key concepts – polarization of space, periphery, social and human capital), through the analysis of epistemology (testing of the possibility to measure and assess the territorial differentiation of social capital at the level of districts of Czechia based on the evaluation of data of a secondary character), up to examples of two empirical studies at lower levels of the Czech regions (selected peripheral areas) utilizing in particular primary data acquired from field survey with a view to assess the importance of social and human capital for the development of these areas.

Key words: social and human capital – polarization of space – peripheral areas (inner and external/borderland) – local development – Czechia

Úvod

V souvislosti s proměnami tematické orientace sociální geografie (Hampl 2006) dochází v posledních desetiletích k výraznému rozvoji studia sociální a kulturní problematiky (Hampl a kol. 2007). Nejinak je tomu i v případě výzkumu polarizace prostoru, kde došlo k významnému uplatnění kulturněgeografických přístupů. Podstata změn předmětové orientace tkví v měnících se teoretických (odklon od studia obecných otázek vývoje regionálního systému ke studiu problémových území/odklon od „velkých“ teorií ke studiu specifických problémů regionálního rozvoje – Blažek 2012) i metodologických rámcích (posun od extenzivních forem výzkumu ke kombinaci extenzivních a intenzivních forem výzkumu). Změny odrážejí dynamicky se měnící realitu měnícího se světa. Mimo jiné proto se posiluje studium „měkkých“ a „vnitřních“ podmínek vývoje, mechanismů polarizace prostoru, faktorů reprodukcujících či umocňujících polarizaci prostoru, měnící se role nejrůznějších aktérů. Specificky v Česku se pak jedná o výzkum působení obecných a specifických vývojových procesů (zejména globalizace, posttotalitní a postindustriální transformace – Hampl a kol. 2007). Nejen tyto, ale i další procesy (např. vysídlení/dosídlení pohraničních oblastí po druhé světové válce, nebo proces evropské integrace) působily/působí značně územně diferencovaně a měly/mají určitý, ale někdy také významný/zásadní, vliv na míru perifernosti některých oblastí Česka, na její vývoj a ovlivňovaly/ovlivňují potenciál jejich možného rozvoje.

Problematicke polarizace prostoru, resp. periferních oblastí a jejich rozvoje se v české i zahraniční geografii věnuje pozornost již několik desetiletí, přesto je však téma disertační práce – Sociální a lidský kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí Česka – stále aktuální. Důvody je nutné hledat právě v dynamicky se měnícím světě, ve kterém neustále dochází ke vzniku nerovnoměrností; z pohledu geografie regionálních nerovnoměrností či sociálněgeografické/územní diferenciacie (regionálních rozdílů) – Hampl 2012; Netrdová, Nosek 2009). Vědcům se zatím ne zcela podařilo zodpovědět některé otázky související s nerovnoměrným regionálním vývojem (existenci a rozvoj periferních oblastí nevyjímaje), i když stále existují snahy o nalézání obecných modelů regionálního rozvoje (Blažek 2012). Je potřeba také zdůraznit, že existence nerovnoměrností je základním předpokladem pro další diferenciaci a specializaci (Blažek 1993). Existence regionálních rozdílů, a tedy i periferních oblastí, je přirozená a z hlediska obecného vývoje žádoucí a nezbytná (Blažek 1993). Nicméně, v souvislosti s houbou úpadku, destabilizace, sociálního napětí až konfliktů, degradace prostoru, je vždy obtížné nalézt optimální míru stabilizace problémových území.

Z pohledu teorií regionálního rozvoje, resp. teoretických diskusí o vlivu nejrůznějších faktorů podmiňujících nerovnoměrný regionální (socioekonomický) vývoj regionů, jenž je příčinou polarizace prostoru a tedy utváření jader a periferií, se z celé řady teorií (blíže viz Blažek, Uhlíř 2002, 2011) jako vysoce relevantní ukázaly klasické institucionální teorie skupiny jádro – periferie, zejména pak teorie polarizovaného vývoje (Friedmann 1966). I přesto, že jsou mnohými autory označovány za zastaralé/překonané a již byly nahrazeny jinými přístupy (Blažek, Uhlíř 2002), nelze se jim při úvahách o příčinách/mechanismech a důsledcích polarizovaného vývoje vyhnout. J. Friedmann totiž výraznou měrou přispěl k celkovému uchopení problematiky zkoumání polarizace prostoru. De facto poprvé se explicitně pokusil definovat pojmy jádro a periferie, které se liší mírou autonomie, resp. závislosti na jiných regionech (Blažek, Uhlíř 2002). Centrum (jádro)

je regionem s vysokou mírou autonomie a schopností tvořit inovace, je schopné zachytit hlavní podněty (impulsy) rozvoje. Naopak periferie je implicitně definována jako oblast, která tyto změny nezachytila. Friedmann dále definoval několik kumulativních mechanismů (podobně jako např. Hirschman 1958 in Blažek, Uhlíř 2002, 2011), které způsobují růst rozdílů mezi jádry a periferiemi, a tím přispívají k dalšímu posilování pozice jader.

V relevanci pro studium vývoje/rozvoje periferních oblastí dominují současným teoretickým přístupům rovněž institucionální teorie (blíže viz Blažek, Uhlíř 2011), které však na rozdíl od klasických institucionálních teorií divergenčně orientovaných (Hampl 2010) spíše zdůrazňují jednotlivé faktory/zdroje regionálního rozvoje (Blažek 2012) a celkově kvalitu vnitřního prostředí. Podle tohoto autora se však jejich návaznost na klasické institucionální teorie opomíjí, zejména v souvislosti s návazností „...*inovačního výkonu regionů na polaritu jádra a periferie, resp. na hierarchické uspořádání na základě této polarity*“ (Blažek 2012, s. 227). Současné teoretické přístupy (např. výrobní okrsky, klastry, učící se regiony, *triple helix*, regionální inovační systémy, nová regionální a kulturní geografie) tedy poukazují na význam regionálně specifických, převážně „měkkých“ faktorů (včetně sociálního a lidského kapitálu) jako nejvýznamnějšího zdroje konkurenceschopnosti, jejichž význam se zvyšuje v závislosti na poklesu řádovostní/měřítkové úrovni (Blažek 2012).

Význam těchto faktorů byl v teoretické i aplikační rovině diskutován i v rámci studia periferních venkovských oblastí, které jsou výrazně ohroženy možnými polarizačními tendencemi ve sféře regionálního rozvoje (Blažek 2012) – např. Hampl 2003; Hampl a kol. 2007; Chromý a kol. 2011; Chromý, Skála 2010; Jančák a kol. 2008, 2010; Karametou, Apostolopoulos 2010; Pileček, Jančák 2011; Pileček a kol. 2013; Wiesinger 2007. Jejich východiskem bylo/je přesvědčení, že při omezeném rozvojovém potenciálu těchto území nabývá na významu aktivita lokálních komunit (kvalita sociálního a lidského kapitálu), jakožto významného vnitřního (endogenního) rozvojového faktoru (Hampl a kol. 2007). Z této teze vycházela doposud řada autorů, kteří poukazovali na roli endogenního rozvojového potenciálu a význam aktivity a aktivizace územních společenství v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí Česka. I přes řadu pokusů, které byly učiněny, však stále nelze dostatečně zodpovědět otázky spojené se skutečným významem sociálního a lidského kapitálu (a jejich odlišných forem) v (socioekonomickém) rozvoji těchto oblastí a také jejich vzájemným vztahem (podmíněností). Proto lze problémy spatřovat jak v oblasti teoreticko-metodologické (konceptualizace), tak zejména v nedostatečném ověřování těchto teoretických konceptů empirickým výzkumem, a to zejména v mikroregionální až lokální úrovni.

Předkládaná disertační práce je tedy zaměřena na identifikaci a explanaci významu vybraných sociokulturních faktorů regionálního rozvoje (sociálního a lidského kapitálu) v rozvoji periferních (z nich zejména venkovských) oblastí Česka. Tematicky částečně navazuje na autorovy předchozí práce (Pileček 2005, Pileček 2006) a vychází z dosavadních poznatků výzkumů polarizace prostoru realizovaných na domovském pracovišti (Jančák a kol. 1998–1999, 2002–2003, 2003–2005, 2007–2009 a nově také 2011–2014), v rámci kterých byla role sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních oblastí Česka diskutována (Havlíček 2007; Havlíček a kol. 2008; Jančák a kol. 2008, 2010; Kučerová 2011). Dále vychází z přesvědčení, že ve srovnání se zahraničím (např. Holt 2008; Mohan, Mohan 2002; Naughton 2013) a souvislosti s pokračující „sociologizací“ geografie (Hampl 2007) nebyla prozatím v Česku v rámci geografických výzkumů věnována dostatečná pozornost

konceptům sociálního a lidského kapitálu, resp. jejich relevanci pro geografii, i když se v posledních letech některé práce na dané téma začaly objevovat (např. Majerová a kol. 2011; Sýkora, Matoušek 2009a). Naproti tomu byl zejména koncept sociálního kapitálu hojně diskutován např. v rámci sociologických výzkumů (Bernard ed. 2010; Bernard 2011; Husák 2012; Keller 2009; Kostecký a kol. 2007; Stachová 2008; Šafr, Sedláčková 2004, 2006; Zich 2006). Na základě poznatků nejen výše uvedených autorů je tedy jedním ze záměrů předkládané práce přispět do diskuse geografického studia konceptů sociálního a lidského kapitálu a jejich významu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí Česka, poukázat/identifikovat slabá místa dosavadních výzkumů a nastínit klíčové problémy dalších/navazujících výzkumů.

Disertační práce sleduje naplnění následujících cílů obecnější povahy. Přispět do diskuse, resp. prohloubit dosavadní poznatky:

- a) o teoreticko-metodologických východiscích výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí
- b) ve smyslu posunu od dlouhodobého hodnocení „tvrdých“ snáze podchytitelných faktorů regionálního rozvoje (geografických a socioekonomických) ke geografickému studiu významu tzv. „měkkých“ faktorů (zejména sociálního a lidského kapitálu), které jsou navíc územně hůře sledovatelné (postižitelné)
- c) o významu sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí.

Při naplňování cílů předkládané disertační práce jsem se zaměřil na zodpovězení následujících výzkumných otázek:

- a) Jak jsou definovány periferní oblasti? Jaké problémy je při hodnocení polarizace prostoru nutné řešit?
- b) Jak je v geografii konceptualizován sociální a lidský kapitál? Jaký je vztah mezi těmito kapitály?
- c) Jak významnou roli hraje sociální a lidský kapitál v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí Česka?

Práce se člení do čtyř hlavních částí. Zatímco první je věnována otázce výchozích teoretických a metodologických problémů výzkumu polarizace prostoru, konceptuálním otázkám rozvoje problémových území s implikacemi pro regionální politiku, druhá část je věnována konceptualizaci sociálního a lidského kapitálu a jejich významu pro rozvoj periferních (a venkovských) oblastí. Třetí část zahrnuje reflexi výzkumu polarizace prostoru, resp. periferií v Česku a diskusi významu sociálního a lidského kapitálu v rozvoji problémových území (periferních a venkovských oblastí). Ve čtvrté části je pak představen soubor publikovaných studií. První a druhá část je zpracována zejména na bázi heuristiky, rešerše a diskuse relevantní literatury z oblasti geografie periferií a venkova, regionálního rozvoje, ekonomické geografie a sociologie. Třetí část přináší kritické zhodnocení přístupů dosavadního vývoje výzkumů periferních oblastí Česka, diskutuje zaměření výzkumu sociálního a lidského kapitálu v Česku s důrazem na význam těchto forem kapitálu pro rozvoj periferních (a zprostředkovaně/implicitně i venkovských) oblastí. Čtvrtá část (soubor studií) se pak snaží výše nastíněné teoreticko-metodologické problémy podrobněji diskutovat a také empiricky doložit. V závěru disertační práce jsou pak shrnuta nejvýznamnější zjištění, formulována jistá doporučení pro aplikační/decizní sféru a nastíněny

možné směry dalšího výzkumu rozvoje periferních oblastí Česka a geografického výzkumu zejména sociálního kapitálu.

1. Koncepční otázky současného výzkumu polarizace prostoru a rozvoje problémových periferních území

1.1 Výchozí teoretické a metodologické problémy výzkumu polarizace prostoru

Diskusi teoretických a metodologických východisek studia polarizace prostoru, resp. periferií byla v posledních letech věnována celá řada studií (např. Havlíček a kol. 2005; Havlíček, Chromý 2001; Leimgruber 1994; Schmidt 1998; Pileček, Jančák 2011). Pozornost se zaměřila na několik stěžejních témat, které je nutné v této souvislosti s odkazem na příslušnou literaturu diskutovat.

Bližší pohled na jeden z klíčových modelů (obecných východisek) sociálně-geografického výzkumu a výzkumu periferií vůbec, koncept jádra (centra) a periferie (Cullen, Pretes 2000; Leimgruber 2004) naznačuje, že polarizace prostoru (utváření jader a periferií, jakožto dvou krajních pólů polarizovaného prostoru) je přirozeným procesem ovlivněným působením celé řady vzájemně podmíněných faktorů/mechanismů/procesů. Jedná se tedy o podmíněnost komplexního typu.

Vztahy mezi jádrem a periferií je možné zkoumat na několika hierarchických úrovních (globální a nadnárodní úroveň/makroúroveň, regionální úroveň/mezoúroveň, lokální úroveň/mikroúroveň) – Džupinová a kol. (2008); Halás (2008), nebo také z vývojového/časového hlediska (narůstající polarizace, stagnující polarizace, ubývajících polarizace, nivelizující polarizace – Havlíček, Chromý 2001; nebo tzv. dynamické pojetí – Reynaud 1981 in Leimgruber 1994). V průběhu vývoje také může, v rámci specifického vztahu jádra a periferie, docházet ke změnám míry polarizace (Hampl 2000). Prostor mezi extrémními póly polarizace prostoru pak vyplňují přechodné oblasti, které Wallerstein (1984) označuje jako semiperiferie (k dané problematice viz také Holubec 2009). Toto kontinuum je na nižším stupni polarizace ještě doplněno o marginální území, která jsou jakýmsi dalším stupněm perifernosti. Periferní regiony jsou totiž alespoň částečně integrovány do ekonomického systému, na rozdíl od území marginálních, která jsou izolována (nacházejí se mimo systém), a to nejen ekonomicky, ale také např. ve smyslu správy (řídící vs. řízený/vůdčí vs. podřízený – Hampl 2012) – Leimgruber (1994), Schmidt (1998). V tomto smyslu se pak dá hovořit o kontinuu: centrum – semiperiferie – periferie – marginální území.

Z uvedeného vyplývá, že periferie jsou vyvíjející se území. Jejich studium tedy nelze redukovat na popis a vysvětlení „stavu“ (identifikaci a explanaci problémů), ale prioritou by mělo být hodnocení vývoje (zejména poznání a interpretace mechanismů změn, analýza příčin – vysvětlení role měnících se „tvrdých“ a „měkkých“ faktorů, resp. míry jejich uplatňování). Periferie/perifernost je navíc možné posuzovat ve dvou základních analytických rámcích – jako objektivní vs. subjektivní realitu (Schmidt 1998).

Při snahách objektivně definovat periferie je nutné brát v potaz mnohostrannou podmíněnost reality v geografickém pojetí (Pileček, Jančák 2011). Periferie jsou tedy výsledkem nerovnoměrného vývoje společnosti v prostoru, kde se uplatňuje selektivní/kumulativní působení mechanismů a také omezené/opožděné působení hybných sil změn prostoru (politických, ekonomických, technologických, atd.). Dochází tak k poruchám funkčně-prostorových a sociálně-prostorových vztahů a vazeb, které jsou výsledkem právě nerovnoměrného vývoje, resp. působením vzájemně se podmiňujících polohových, socioekonomických, sociokulturních, politických a fyzickogeografických faktorů. Periferie je specifické území vyznačující se

komplexem převážně negativních charakteristik. Jedná se o území nedostatečně integrované do, v daném prostoru a čase, dominujících struktur, procesů a systémů (Schmidt 1998).

Jak již bylo naznačeno periferie/perifernost je také možné vnímat jako subjektivní realitu („stav mysli“ – Leimgruber 2000), jako subjektivně vnímaný prostor, který je de facto sociálním konstruktem (Berger, Luckmann 1999) vyplývajícím z percepce reality a historické zkušenosti. V literatuře jsou však diskutována i účelová, subjektivně podmíněná vymezení – „periferie je periferií proto, že někdo chce, aby jí byla“ (Leimgruber 2004).

Konkrétní definice periferií byly podrobně diskutovány ve studii Pileček, Jančák (2011). Kromě diskuse přístupů, z hlediska kterých lze periferie definovat (geometrický, ekologický, sociální, ekonomický, kulturní a politický přístup – Leimgruber 1994, Schmidt 1998), byla v této studii také nastíněna určitá kategorizace (klasifikace) vybraných definic. V rámci dosažených zjištění lze konstatovat, že při definování periferií převládá ekonomické hledisko, resp. hodnocení socioekonomické vyspělosti. Periferie jsou často chápány jako území ekonomicky málo rozvinutá nacházející se mimo vyspělé regiony a na těchto regionech závislá. Dalšími často zmiňovanými prvky jsou faktická odlehlost (horizontální i vertikální) od center osídlení, a to nejen ve smyslu čistě geografickém, ale také ve smyslu sociálním (sociální exkluze). Důležitou roli také hraje možnost podílet se na politických rozhodnutích, kterou periferie buďto nemají, anebo mají ale jen velmi omezenou. V menší míře jsou pak zdůrazňovány rozličné demografické a socioekonomické faktory/charakteristiky (typicky stárnutí a odliv obyvatelstva, nižší úroveň vzdělanosti nebo vysoká míra nezaměstnanosti). Vesměs útržkovitě se objevují méně tradiční aspekty sociokulturní povahy (etnicita, náboženství, regionální identita).

Metodologickým problémům studia polarizace prostoru dominují tři v zásadě propojená témata/problémy (Havlíček a kol. 2005; Havlíček, Chromý 2001). Jedná se o otázku měřítkové úrovně sledování, výběru ukazatelů a metod výzkumu.

První metodologický problém je v zásadě podmíněn cílem daného sledování. Jedná se o řádovostní/měřítkovou úroveň, na které budou např. periferie vymezovány (makro- , mezo- , mikroúroveň). V této souvislosti je také nezbytné zmínit problém proměnlivosti center a periferií právě v závislosti na měřítku zkoumání tedy řádovostní úrovni (Schmidt 1998). Co je považováno na jednu stranu za periferii, může být na druhou stranu centrem a naopak (i periferie totiž může mít své centrum).

Výběrem relevantních ukazatelů je především myšlen výběr takových ukazatelů, které dostatečně indikují periferie. Z provedené rešerše literatury (Pileček, Jančák 2011) vyplynulo, že použití homogenního souboru indikátorů perifernosti při vymezování periferií je spíše výjimečné. V rámci statistických hodnocení se převážně jedná o kombinace nejrůznějších „typů“ ukazatelů (polohových, demografických, sociálních, ekonomických, aj.), což je odrazem relativnosti pojmu perifernost a subjektivního vnímání jeho významu. Problémem je také vypovídací schopnost některých ukazatelů. Navíc v kontextu významu tzv. endogenních rozvojových zdrojů/potenciálů, jejichž význam je v současné době zdůrazňován ve vztahu k rozvoji periferních a venkovských oblastí (viz kapitoly 1.2 a 2.2), se některé z těchto potenciálů nevyznačují „prostorovou pravidelností“, spíše se vymykají klasickému uspořádání jádro – periferie a mají „azonální“ charakter (Havlíček a kol. 2005). Tento problém odráží např. výzkum Mägera a Kiili (2006), kteří aplikovali zajímavý koncept tzv. „aprostorové“ (*aspatial*) perifernosti (Copus 2001). Klíčové

elementy „aprostorové“ perfernosti, které jsou těžko územně postižitelné, totiž mimo jiné zahrnují i úroveň sociálního a lidského kapitálu.

Problém týkající se metod hodnocení polarizace prostoru v sobě v podstatě zahrnuje použití kvantitativních nebo kvalitativních forem výzkumu, příp. jejich kombinace. Zatímco na objektivní vymezení periferií je vázáno využití kvantitativních metod (např. vícerozměrných statistických metod – Andreoli 1994, Marada 2001; nebo nejrůznějších indexů, standardizací – např. Halás 2008, Nared 2002, Pileček 2005), na subjektivní „vnímání“ reality (periferií, perifernosti) jsou zpravidla aplikovány kvalitativní metody (např. Chromý, Janů 2003; Jeřábek 2005).

1.2 Rozvoj problémových území

Identifikace a vymezení tzv. problémových regionů je jedním z klíčových prvků regionální politiky, jejímž významným principem je regionální selektivnost, což znamená zaměření podpory jen na vybrané regiony podle určitých kritérií. Pojem problémový region je však relativní, protože srovnání se zpravidla provádí v rámci jednoho státu a jen v některých případech v rámci nadregionálních celků (např. Evropské unie). Nejčastěji používanými kritérii pro vymezení problémových regionů jsou pravděpodobně míra nezaměstnanosti, výše HDP/obyv., ekonomická struktura a migrační saldo. Rozlišovány jsou především dva základní typy problémových regionů: *i)* zaostalé regiony (v Česku se pro tyto regiony používá termín hospodářsky slabé regiony); *ii)* staré průmyslové regiony (v Česku: strukturálně postižené regiony). V tomto kontextu jsou v předkládané disertační práci periferní oblasti chápány jako dlouhodobě hospodářsky slabá, tj. problémová území (problémové regiony). Zpravidla se však vyznačují, jak vyplývá z výše uvedeného, komplexem negativních charakteristik (zejména geografických – polohových, demografických, socioekonomických, sociokulturních a politických), které je žádoucí prostřednictvím nejrůznějších nástrojů rozvoje (blíže viz např. Blažek 1993) postupně eliminovat.

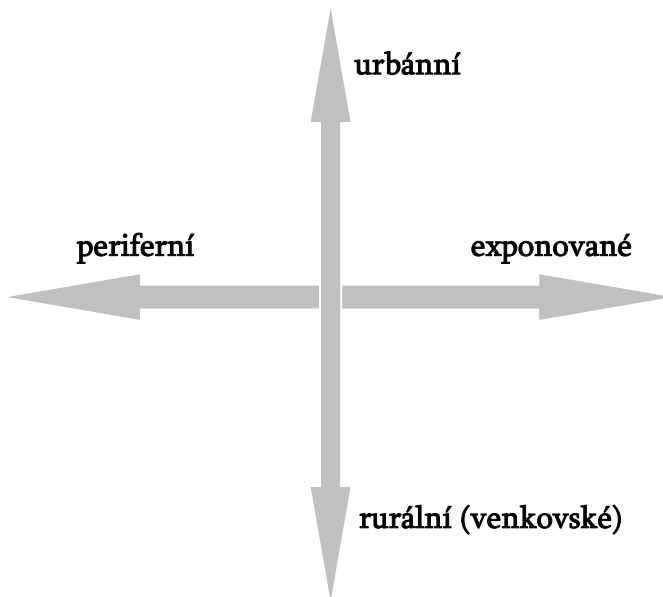
Přístupy k podpoře regionálního rozvoje, nejen, problémových území lze členit na exogenní a endogenní, které však v praxi regionálního rozvoje nestojí zásadně v opozici. Exogenní přístupy zdůrazňují rozvoj iniciovaný zvnějšku, závislý na vnějších stimulech a intervencích především ze strany státu. Naproti tomu jádrem (současných) endogenních přístupů je v souladu s evropským neo-regionalismem (Chromý, Skála 2010; Chromý a kol. 2011) přesvědčení, že rozvoj není možné dosáhnout pouze podporou shora, ale klíčová je aktivita vycházející zdola (*bottom up* přístup), která je založena na lokálních impulsech a zdrojích, na iniciativě a aktivní participaci lokálních/regionálních aktérů. Předpokládá se existence tzv. endogenních rozvojových zdrojů/potenciálů, kterými region disponuje, a které jsou aktéři schopni identifikovat a mobilizovat, a tedy využít k dosažení rozvoje. Tyto vzájemně se ovlivňující a podmiňující potenciály mohou mít různý charakter a zahrnují různé formy kapitálu (ekonomický, přírodní, lidský, sociální) – Bernard (ed. 2010, 2011); Mühlinghaus, Wälty (2001), které mohou mít různý vliv na rozvoj problémových území (blíže viz diskuse v rámci kapitoly 2.2).

Předmětem následující části je diskuse vybraných teoretických konceptů týkajících se rozvoje problémových území. Zejména se bude jednat o teorie endogenního rozvoje a přístupy neo-endogenního rozvoje. Tyto teorie/koncepty/přístupy poukazují na klíčovou roli sociálních a lidských zdrojů. Tj. mají velmi úzkou spojitost s dvěma klíčovými koncepty této disertační práce

– sociálním a lidským kapitálem. Byly však aplikovány i v rámci studia venkovských oblastí jako oblastí problémových.

Nejprve je proto nutné objasnit podstatný rozdíl mezi periferními a venkovskými oblastmi. Jak je vidět z *obr. 1*, periferní oblasti bývají vymezovány na ose intenzity sociálně-ekonomických vazeb, kdežto rurální (venkovské) oblasti na základě pozice v sídelní hierarchii. Periferní oblasti tak nelze v žádném případě ztotožňovat s oblastmi venkovskými, příp. problémovými oblastmi strukturálně postiženými. Periferní oblasti však bývají vymezovány jako specifické typy venkovského prostoru, jako některé typy venkova (Havlíček a kol. 2008; Perlín a kol. 2010).

Obr. 1: Schéma vztahu periferních a rurálních (venkovských) oblastí

Zdroj: Perlín (2010).

Teorie endogenního rozvoje se začaly objevovat od poloviny 70. let 20. století (Galdeano-Gómez a kol. 2010; Terluin 2003; Yamamoto 2007). Navázaly na předchozí převážně exogenní rozvojové modely (viz *tab. 1*). Endogenní přístupy lze členit do několika směrů podle upřednostňování či zdůrazňování významu/role různých faktorů/aktérů. Např. teorie rozvoje komunit (Flora a kol. 2004 in Bernard 2011) zdůrazňuje, že lokální rozvoj spočívá v rozvoji lokální komunity – zvyšováním kvality interakcí mezi lidmi obývajícími určitou lokalitu (Bernard 2011). Brydenova teorie potenciálu tzv. imobilních zdrojů (Bryden 1998 in Terluin 2003) zdůrazňuje význam čtyř různých forem kapitálu (sociálního, kulturního, přírodního a lidského (znalostního) – *local knowledge capital*), které ve vzájemné interakci přispívají k ekonomickému rozvoji venkovských oblastí. Dále se jedná o teorii *community-led rural development* (Murray, Dunn 1995), která zdůrazňuje posilování vnitřní (vlastní) kapacity místních aktérů (např. tzv. *leadershipu* nebo hledání a sdílení společné vize – Sotarauta 2005, 2010) jako předpokladu nastartování a udržení lokálního ekonomického rozvoje. Daly by se sem pravděpodobně ale přiřadit i další teorie/koncepty, které poukazují na klíčovou roli sociálních a lidských zdrojů – teorie sítí (Murdoch 2000); teorie kreativní třídy (Florida 2003); koncept *leadershipu* (Sotarauta 2005, 2010).

I endogenní přístupy se dočkaly některých kritických reakcí. Z teoretického pohledu např. Bernard (2011) akcentuje jejich různorodost a značnou významovou neostrot, což částečně naznačuje i výše uvedený stručný výčet několika vzájemně si dosti podobných teoretických konceptů. Blažek (2012) v tomto smyslu píše o snaze některých autorů prosadit vlastní pojetí regionálního rozvoje pomocí atraktivního názvu „nového“ konceptu. Kritika endogenních přístupů (např. Lowe a kol. 1993) spočívala i v rovině aplikační. Galdeano-Gómez a kol. (2010) namítají, že ačkoli se může zdát rozvoj venkovských oblastí nezávislý na vnějších vlivech (globalizace, zásahy vlád nebo Evropské unie) jako ideální, není v současné situaci v Evropě účinný. Proto na řadu přichází neo-endogenní přístup (viz *tab. 1*), založený taktéž na institucionálních teoriích regionálního rozvoje. Jeho podstatou je důraz na interakce mezi lokálními venkovskými oblastmi a jejich širším prostředím (politickým, institucionálním, obchodním a přírodním) a také na to, jak jsou tyto interakce zprostředkovávány (Galdeano-Gómez a kol. 2010). V rámci neo-endogenního přístupu se zdůrazňuje role a dynamika akumulace lidského kapitálu jednotlivců, podnikatelů, dalších aktérů. Tento přístup dále, v kontextu konceptu znalostní ekonomiky (Lundvall, Johnson 1994), klade důraz na rozvoj sociálního, lidského a kulturního kapitálu, jako hlavních hybných sil (Tolón-Becerra, Lastra-Bravo 2009) v sítích nejrůznějších aktérů působících ve venkovských oblastech (Ward a kol. 2005). Dalo by se také konstatovat, že neo-endogenní přístup z velké části akcentuje koncept *local buzz – global pipelíniness* (Bathelt a kol. 2004), který „...vyjadřuje potřebu kombinovat intenzivní lokální vazby (které však musí mít dostatečný obsah/kvalitu) s vazbami na klíčové aktéry, kteří operují na globální úrovni“ (Blažek, Uhlíř 2011, s. 219).

Tab. 1: Rozdíly mezi exogenním, endogenním a neo-endogenním rozvojem

	Exogenní rozvoj	Endogenní rozvoj	Neo-endogenní rozvoj
Klíčový princip	úspory z rozsahu a koncentrace	využívání místních (přírodních, lidských a kulturních zdrojů) pro udržitelný rozvoj	interakce mezi lokálními a globálními silami
Hybná síla	póly urbánního růstu (hybatelé exogenní k venkovským oblastem)	lokální iniciativa a podnikavost	globalizace, rychlé technologické změny v informačních a telekomunikačních technologiích
Funkce venkovských oblastí	produkce potravin a primárních produktů pro rozvíjející se urbánní ekonomiky	rozmanité obslužné ekonomiky	znalostní ekonomika, dynamická participace místních aktérů v lokálních a vnějších sítích a rozvojových procesech
Hlavní problémy venkovského rozvoje	nízká produktivita a perifernost	omezená kapacita oblastí a skupin podílet se na ekonomické aktivitě	alokace zdrojů a konkurenceschopnost v globálním prostředí
Zaměření venkovského rozvoje	modernizace zemědělství: podpora mobility pracovní síly a kapitálu	budování kapacity (dovedností, institucí, infrastruktury): překonání vyloučení (exkluze)	posílení participace místní kapacity a aktérů v přímých lokálních a vnějších hybných silách k jejich prospěchu
Kritika	závislý, deformovaný, destruktivní a diktovaný rozvoj	není účinné v současné Evropě	operuje na stupni nedostatečné empirické průkaznosti

Zdroj: Galdeano-Gómez a kol. (2010) in Ward a kol. (2005); Buchenrieder a kol. (2007); vlastní překlad.

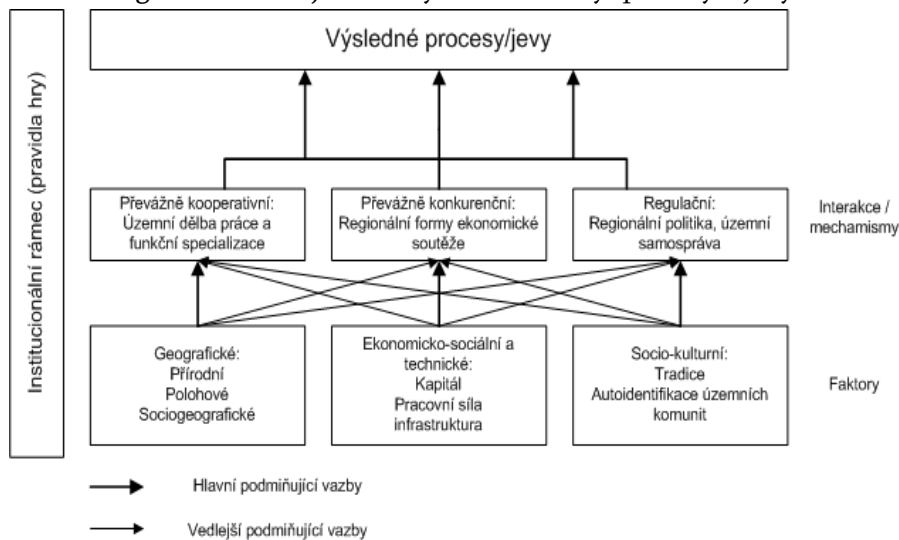
S otázkou obecných východisek rozvoje problémových území souvisí i problematika možné klasifikace faktorů regionálního rozvoje periferních a venkovských oblastí. Např. Baňski (2009) definoval skupiny faktorů ovlivňujících ekonomickou úspěšnost venkovských oblastí. Jednu z těchto skupin tvoří i sociální kapitál, který zahrnuje jednak úroveň vzdělání, tj. lidský kapitál jako hlavní faktor (viz diskuse v navazující kapitole týkající se vztahu sociálního a lidského kapitálu), dále sekundární faktory jako jsou tzv. *leadership* (v českém prostředí např. Bernard ed. 2010), sociální aktivita, úroveň spontánní organizace obyvatelstva a otevřenost k inovacím, a také ostatní faktory (udržování tradic, ochota podílet se na společenských aktivitách v rámci komunity).

Zobecnující pohled na klasifikaci faktorů, ale také mechanismů regionálního rozvoje, pak přinesli Hampl a kol. (2008). Kromě jiného definovali tři typy podmiňujících (primárních) faktorů regionálního rozvoje, mezi nimiž figurují i lidský a sociální kapitál (viz obr. 2).

- První typ: geografické faktory – přírodní podmínky a zdroje; polohové poměry (zejména exponovanost vs. perifernost území vůči hlavním centrům a osám osídlení, infrastruktury, ekonomiky, a to na různých měřítkových úrovních); sociogeografická/územní intenzita zohledňující hierarchii středisek, metropolitních areálů či vyšších koncentračních prostorů a všeobecně pak intenzitu i kvalitu osídlení.

- Druhý typ: ekonomické a navazující socioekonomické faktory – kapitál v jeho klasickém pojetí; lidské zdroje z hledisek jak kvantitativních, tak i kvalitativních (lidský kapitál); technologická vyspělost nebo úroveň technické a sociální infrastruktury.
- Třetí typ: sociokulturní faktory – schopnosti a postoje lidí, jejich skupin či územních komunit ve smyslu hodnotových hierarchií, tradic, předpokladů pro společenskou komunikaci a spolupráci (sociální kapitál); regionální identita.

Obr. 2: Regionální rozvoj – faktory, mechanismy, procesy a jevy

Zdroj: Hampl a kol. (2008).

Z výše uvedeného je patrné, že v rozvoji problémových periferních území hrají jednu z klíčových rolí sociální a lidský kapitál jako podmiňující faktory regionálního rozvoje.

2. Sociální a lidský kapitál a jejich význam pro rozvoj periferních (a venkovských) oblastí

2.1 Sociální a lidský kapitál

Obě výše uvedené formy kapitálu (viz Veselý 2006), resp. oba koncepty (obzvláště sociální kapitál – viz např. Akçomak 2011) se v posledních letech těší nebývalému zájmu napříč sociálněvědními disciplínami, kdy jsou diskutovány nejen teoreticko-metodologické problémy jejich užívání, ale také praktické implikace (např. pro regionální politiku zaměřenou na podporu/rozvoj periferních oblastí). Smyslem následující kapitoly není hlouběji diskutovat (definovat) výše uvedené koncepty (to ostatně činili jiní – např. Field 2003, Halpern 2005; v Česku např. Kameníček 2012; Šafr, Sedláčková 2006), ale spíše se pokusit, na základě doposud získaných poznatků (viz teoretické části přiloženého souboru studií), shrnout nejpodstatnější zjištění týkající se zejména jejich definice, způsobů měření anebo vzájemného vztahu.

V případě sociálního kapitálu lze konstatovat, že existuje velká rozmanitost možného obsahu a složek/forem sociálního kapitálu (Stachová 2008) – např. individuální vs. kolektivní; svazující (*bonding*), přemostující (*bridging*) a spojující (*linking*); nebo strukturální vs. kognitivní (blíže viz Pileček 2010). Provedené rešerše odborné literatury (zejména Kučerová 2011; Pileček 2010, Pileček, Jančák 2010) však ukázaly, že společnými znaky většiny definic sociálního kapitálu jsou sociální sítě, důvěra a občanské normy a hodnoty.

K nejrozšířenějším definicím sociálního kapitálu patří pojetí francouzského sociologa P. Bourdieu (1986), který zdůrazňuje individuální pojetí, kdy sociální kapitál chápe jako síť kontaktů, které může člověk (jako jedinec) využít ke svému hmotnému nebo nehmotnému prospěchu a který je realizován prostřednictvím interakcí mezi lidmi. Autorem dalšího rozšířeného pojetí sociálního kapitálu byl americký sociolog J. Coleman (1988), který obhajoval funkcionální chápání sociálního kapitálu jako aspektu sociální struktury a výbavy aktérů v této struktuře. Naproti tomu (zejména v porovnání s P. Bourdieu) americký politolog a sociolog R. Putnam, který se stal od 90. let minulého století vůdčím představitelem diskursu o sociálním kapitálu, a jeho kolegové R. Leonardi a R. Y. Nanetti, nahlíží na sociální kapitál jako na atribut společnosti (veřejný statek), kdy je základní jednotkou (teritoriální) skupina jedinců, nikoli samotný jedinec/jedinec. Sociální kapitál definují jako „...*vlastnosti sociální organizace, jako je důvěra, normy a sítě, které usnadňují koordinované jednání, a tak přispívají k výkonnosti společnosti*“ (Putnam a kol. 1993, s. 167). Tato definice byla výchozí i při koncipování jednotlivých výzkumů (viz kapitola 4).

R. Putnam ve svých pracích (např. Putnam 2000) rozlišuje dvě základní formy sociálního kapitálu – svazující a přemostující, které se liší rozdílným fungováním sociálních vztahů, resp. tím, zda představují spíše faktor koheze nebo konkurenceschopnosti. Pro svazující sociální kapitál jsou typické silné vazby mezi jednotlivci, silná vnitřní skupinová lojalita a vysoká partikularizovaná důvěra uvnitř dané skupiny. Tato forma vzniká na mikroúrovni sociálních skupin (Stachová a kol. 2011) – rodina, nejužší přátelské vztahy, sousedské vztahy nebo vztahy mezi členy stejné etnické skupiny (Malecki 2012, Pileček 2010). Na druhou stranu přemostující sociální kapitál de facto přemostuje jednotlivé relativně samostatné sociální skupiny (Stachová a kol. 2011), pro které jsou charakteristické slabé a často nestálé vazby s menší hustotou. Vzniká na úrovni vztahů např. mezi známými, obchodními partnery, nebo v rámci spolkové či sportovní činnosti (Pileček 2010). Tento

typ je považován za pozitivní z hlediska společenského rozvoje a rozvoje občanské společnosti (Stachová 2008) a přispívá k celospolečenské integritě (Stachová a kol. 2011). Pro podnikatele a firmy však může být z ekonomického hlediska škodlivý. Brink a Svendsen (2013) v této souvislosti upozorňují na plýtvání času při tvorbě kontaktů a realizaci společných projektů, které jsou zřídka formovány na základě *bottom-up* přístupu, jsou více či méně nahodilé např. s vidinou získání finanční podpory z nějakého grantového programu. Autoři argumentují, že v případě malých firem mohou mít tyto zbytečné aktivity poměrně negativní vliv na jejich hospodaření, neboť tyto firmy jsou příliš malé na to, aby stačily nahradit ztracený čas.

Nejen Putnamovým pracím se dostala celé řada kritických reakcí, které jsem se snažil podrobněji diskutovat v příloženém souboru studií (zejména Pileček 2010 a Pileček a kol. 2013). I přesto však podle některých autorů (např. Šafr, Sedláčková 2004) zůstává Putnamův koncept sociálního kapitálu jedním z nejrozpracovanějších jak v teorii, tak v empirii.

Definice lidského kapitálu je ve srovnání se sociálním kapitálem jednoznačnější a jednodušší. Tento koncept byl rozpracován již v 60. letech minulého století, a to zejména americkým ekonomem G. Beckerem (1964). Obecně lze říci, že se týká zdraví, blahobytu a užitného potenciálu jednotlivců. Lidský kapitál zahrnuje individuální charakteristiky jedinců v dané společnosti jako jsou znalosti (např. jazyková vybavenost), schopnosti a vzdělání (kvalifikace) – např. Schuller (2001). Pod koncept lidského kapitálu můžeme dále zahrnout zkušenosti, motivaci, akceschopnost, potenciál ve schopnosti pružně reagovat na změny a přijímat inovace (Maskell, Malmberg 1999). Podle Zicha (2006) obsahuje lidský kapitál ve složce zkušeností i způsob jednání, schopnost navazovat a využívat kontakty (odhadnutí a zhodnocení situace, posouzení vlastních možností, navázání kontaktu, „umění“ zeptat se, využívat informace pro svůj prospěch, apod.). V těchto aspektech má lidský kapitál velice blízko ke konceptu tzv. *leadershipu* (blíže viz Sotarauta 2005, 2010). Také by se dala v této souvislosti připomenout již citovaná práce Floridy (2003) o teorii kreativní třídy. Z jejího pohledu lze za důležité parametry lidského kapitálu považovat určitý druh talentu a tolerance.

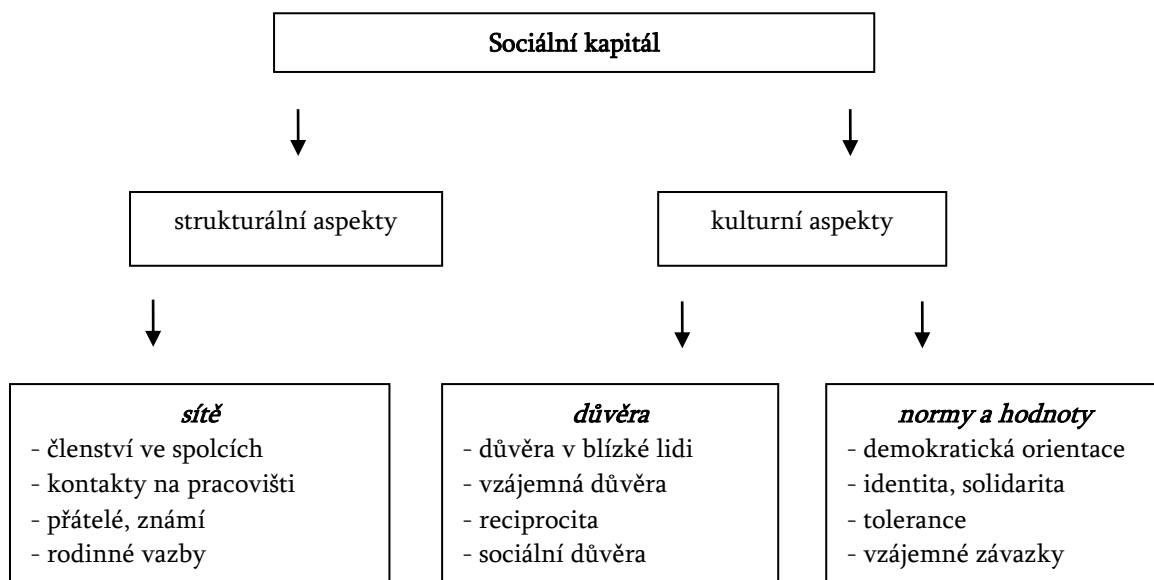
Jedním ze zásadních problémů týkajících se, zejména sociálního kapitálu, je problematika jeho měření. Tyto problémy odráží nepřeborné množství definic a forem sociálního kapitálu (Pileček, Jančák 2010), což vyústuje k sestavování velkého množství ukazatelů (indikátorů) v rámci nejrůznějších konceptualizací (k nejrozšířenějším a nejpoužívanějším patří např. tzv. Putnamův index sociálního kapitálu – Putnam 2000). Navíc podle Sýkory a Matouška (2009b) nelze pomocí těchto ukazatelů zpravidla přímo měřit sociální kapitál, ale spíše podmínky vhodné pro utváření nebo jevy, jež jsou důsledkem existence jisté úrovně sociálního kapitálu. Podle Pilečka a Jančáka (2010) jsou navíc některé ukazatele v kontextu výše uvedeného („úroveň“ vs. „podmínky“ vs. „důsledek“) vnímány různými autory odlišně. Typickým příkladem je míra důvěry (např. Fukuyama 1995 vs. Putnam a kol. 1993 vs. Côté 2001). Na základě získaných poznatků však lze přístupy k měření sociálního kapitálu velmi zjednodušeně klasifikovat podle několika základních kritérií, a to i s vědomím toho, že míra jejich provázanosti je značně vysoká (Pileček, Jančák 2010):

- míra komplexnosti měření – dochází k hodnocení (měření) jen určitých forem sociálního kapitálu, nebo jde o „komplexní“ hodnocení sociálního kapitálu na bázi konstrukce syntetických ukazatelů?
- rozlišení různých forem sociálního kapitálu

- rozlišení různorodých oblastí, v rámci kterých byl koncept sociálního kapitálu aplikován – lokální/regionální rozvoj, mezinárodní rozvojová studia, participace a výkon vlád, zdraví populace, atd.
- rozlišení řádovostní úrovně sledování – makro-, mezo-, mikro-, lokální úroveň, úroveň skupiny, úroveň jednotlivce
- rozlišení z hlediska aplikace kvantitativních, resp. kvalitativních metod hodnocení.

Podle Šafra a Sedláčkové (2006) existují ukazatele sociálního kapitálu ve dvou základních podobách podle toho, zda se jedná o postoje (např. důvěra), anebo o jednání (např. členství ve spolku). Častá je také snaha o postihnoutí obou typů znaků, čímž se měří jak strukturální, tak kognitivní (kulturní) aspekty sociálního kapitálu. Podobný přístup byl aplikován i v rámci předkládané disertační práce, kdy se pro některé studie (Pileček, Jančák 2010 a Pileček a kol. 2013) stal velmi silným metodickým nástrojem model van Detha (2003, 2008) – blíže viz *obr. 3*.

Obr. 3: Model měření sociálního kapitálu

Zdroj: van Deth (2003, 2008); upraveno.

Nicméně, oba kapitály (zejména tedy sociální kapitál) jsou reprezentovány nepřeborným množstvím ukazatelů. Pro doplnění tohoto tvrzení, je přiložena níže uvedená *tab. 2*. Obsahuje výčet ukazatelů, které byly použity při autorových výzkumech, jejichž výsledky jsou součástí této disertační práce.

Tab. 2: Příklady ukazatelů sociálního a lidského kapitálu aplikovaných v rámci přiloženého souboru studií

<p>Sociální kapitál</p>	<p style="text-align: center;">Pileček, Jančák (2010)</p> <p>Jednotka výzkumu: okres</p> <ul style="list-style-type: none"> - počet registrovaných členů tělovýchovných jednot a sportovních klubů - počet neúplných základních škol - výše získaných poslaneckých dotací - výše získaných prostředků ze SROP a JPD2 - míra kriminality - počet nestátních neziskových organizací - volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR - volební účast v komunálních volbách - hrubá míra migračního salda - podíl domácností s připojením k internetu. <p style="text-align: center;">Pileček a kol. (2013)</p> <p>Jednotka výzkumu: jednotlivec (obyvatelé dotčených obcí)</p> <ul style="list-style-type: none"> - angažovanost ve spolcích - spolupráce při organizaci různých lokálních společenských akcí - charakter rodinných vztahů - charakter mezilidských vztahů uvnitř obce - důvěra k sousedům, starostovi, místním podnikatelům a místním chalupářům - důvěra v místní spolky, zastupitelstvo obce, místní školu a místní církve - finanční podpora různých lokálních společenských akcí - členství v politické straně - spokojenost s životem v místě bydliště.
	<p>Lidský kapitál</p>

Zdroj: Pileček (2011); Pileček, Jančák (2010); Pileček a kol. (2013).

V předchozích pracích (Pileček 2010) bylo také konstatováno, že oba koncepty charakterizuje vzájemná komplementarita a podmíněnost, která může vést jak ve směru od sociálního kapitálu ke kapitálu lidskému (viz Coleman 1988 – vliv sociálního kapitálu na tvorbu kapitálu lidského), nebo naopak (viz Kučerová 2011; Wawrosz, Heissler 2011 – zdůrazňování významu investic do lidského kapitálu jako nutné podmínky vzniku sociálního kapitálu). Tyto teze a vzájemná závislost obou konceptů byly samozřejmě empiricky ověřovány v nepřeborném množství výzkumů vč. jedné ze studií, která je součástí této disertační práce (viz Pileček a kol. 2013), kdy byla potvrzena pozitivní závislost mezi vybranými ukazateli sociálního kapitálu a úrovní dosaženého vzdělání respondentů.

2.2 Význam sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí

I přes některé kritické reakce (např. Beugelsdijk, van Schaik 2005; Hadjimichalis 2006) je zjevné a prokazatelné, že v posledních letech nabyla v relevantní literatuře na významu diskuse o roli ne-ekonomických (sociokulturních) „měkkých“ faktorů v regionálním rozvoji (Blažek, Hampl 2009; Huber 2009), a to i v rámci studia periferních venkovských oblastí (Chromý a kol. 2011; Chromý, Skála 2010; Jančák a kol. 2010; Karametou, Apostolopoulos 2010; Pileček, Jančák 2011; Pileček a kol. 2013; Wiesinger 2007). Mezi tyto faktory lze kromě aktivity, mobilizace a adaptability klíčových aktérů/subjektů, regionální identity, tradice lokální komunity nebo kvality regionálního *milieu*, bezesporu zahrnout také sociální a lidský kapitál.

Právě sociální a lidský kapitál, resp. možnost jejich podpory, se také stává nedílnou součástí diskuse o koncipování rozvojových politik zejména na lokální úrovni s implikacemi pro lokální rozvoj (např. Triglia 2001; Wiesinger 2007; Worthington, Dollery 2000). Typickým příkladem je program Leader zaměřený na podporu zaostalých venkovských oblastí, resp. zakládání tzv. místních akčních skupin (MAS), kdy je kladen důraz na podporu lokální iniciativy a partnerství mezi aktéry veřejné správy, podnikatelského sektoru a občanskými iniciativami (Nardone a kol. 2010; Perlín a kol. 2010; Shucksmith 2000), tedy širším spektrem než je tradičně chápáná řídicí sféra – „hlas i nevoleným, zájmově orientovaným“.

Konkrétních studií diskutujících význam sociálního a lidského kapitálu v (socioekonomickém) rozvoji periferních (a venkovských) oblastí neexistuje nikterak velké množství. Jejich, jistě ne vyčerpávající, přehled podává článek v přiloženém souboru studií (viz Pileček a kol. 2013). Nicméně, z provedené rešerše literatury vyplynulo, že sociální kapitál, resp. jeho vybrané formy/dimenze v pozitivním smyslu ovlivňují socioekonomické charakteristiky, jak na úrovni jednotlivců nebo skupin jednotlivců, tak na úrovni celých regionů/komunit (např. Callois, Aubert 2007; Karametou, Apostolopoulos 2010; Woodhouse 2006).

Zkoumání vztahu sociálního a lidského kapitálu a lokálního/regionálního rozvoje nemusí mít vždy konsekvence z hlediska vlivu těchto forem kapitálu na ekonomickou, resp. socioekonomickou výkonnost regionů. Sledovány a diskutovány bývají i některé další aspekty v souvislosti s rolí lidského a sociálního kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí. Z pozice lidského kapitálu by mohla být příkladem problematika tzv. odlivu mozků (*brain drain*) – Labrianidis (2006); Venhorst a kol. (2010). Určité aspekty role sociálního kapitálu v lokálním rozvoji studoval Kourliouros a kol. (2006). Zaměřil se na výzkum lokálně zakořeněných (*embedded*) sociálních postojů/hodnot v méně rozvinutých venkovských oblastech Řecka, které, v kombinaci se zjevnými problémy a nekonceptností v rámci procesu místního prostorového plánování, působí v neprospěch tvorby a rozvoje sociálního kapitálu, brání lokálnímu socioekonomickému rozvoji a prohlubují marginalizaci těchto území. Dále Lehto a Oksa (2003), na příkladě venkovské obce Sotkamo (Finsko), aplikovali kvalitativní metody výzkumu pro sledování utváření a využívání místního sociálního kapitálu během přípravy a konání významných akcí/událostí. Tito autoři dospěli k závěru, že vyváženost lokálního rozvoje spočívá ve schopnosti budování formálních a neformálních sítí sjednocujících dané aktéry, a to v kombinaci využívání jak tradičních místních zdrojů, tak zdrojů nových mimo danou lokalitu.

Za přínosné lze označit i přístupy několika dalších autorů diskutujících návaznost lidského a sociálního kapitálu na další formy kapitálu (fyzický, ekonomický, kulturní, aj.) a jejich možný vliv na rozvoj periferních (a venkovských) oblastí. Např. Svendsen a Sørensen (2007) vytvořili evaluační nástroj pro hodnocení tzv. celkového/souhrnného kapitálu a aplikovali jej na hodnocení úrovně socioekonomického rozvoje marginálních komunit na dánském venkově. Tito autoři tvrdí, že rozdíly mezi studovanými lokalitami, které mají jinak velmi podobnými charakter, lze vysvětlit jejich odlišnými schopnostmi využívat lokální zásoby nejrůznějších forem kapitálu (viz např. Bryden, Munro 2000) – hmotného (*tangible*) – fyzický a ekonomický kapitál, méně hmotného – lidský a sociální kapitál, a nehmotného (*intangible*) – organizační a kulturní kapitál. Na sociální a lidský kapitál tak lze nahlížet jako na jednu z mnoha forem kapitálu (dílčích faktorů), která může přispívat k rozvoji periferních oblastí (nutné je však zdůraznit význam reprodukce, resp. jejich obnovy, a také skutečnosti, že se jednotlivé formy kapitálu vč. sociálního a lidského přirozeně navzájem ovlivňují a podmiňují – Bernard 2011). V podobném duchu se nese i konstatování Evanse a Syretta (2007, s. 71): „*Pro deprivované lokality má existence sociálního kapitálu, sama o sobě, malý význam bez existence zásob finančních prostředků, fyzického a lidského kapitálu*“. Triglia (2001), v obecnějším smyslu, dodává, že pro lokální rozvoj není dostačující podmínkou sociální kapitál, ale také technické znalosti, a tedy lidský kapitál, a stejně tak infrastrukturní vybavenost odvislá od fyzického a samozřejmě finančního kapitálu.

3. Reflexe výzkumu polarizace prostoru v Česku a role sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí

3.1 Periferní oblasti Česka

Existence periferních oblastí na území Česka je v první řadě výsledkem dlouhodobého historického vývoje, zejména pak působení procesů obecné povahy souvisejících s obecnějšími společenskými transformacemi (např. koncentrace obyvatel, urbanizace, industrializace, modernizace nebo také globalizace). Jejich vznik a vývoj byl však současně ovlivňován i procesy specifické povahy, tedy procesy časově a prostorově omezenými (procesy nivelizace/vyrovnaní regionálních rozdílů např. v období komunistického režimu, nebo v rámci současné regionální politiky Evropské unie). V období po druhé světové válce se tak např. jednalo o vysídlení/dosídlení pohraničních oblastí. V období po roce 1989 o posttotalitní transformaci, a v neposlední řadě sehrál svůj vliv také proces evropské integrace (vstup Česka do Evropské unie). Všechny uvedené procesy působily/působí značně územně diferencovaně a měly/mají určitý, ale někdy také významný/zásadní, vliv na míru perifernosti určitých oblastí Česka, na její vývoj a ovlivňovaly/ovlivňují potenciál jejich možného rozvoje.

Zejména proces posttotalitní transformace a s ním spojené doprovodné „přirozené“ procesy – např. hierarchizace, koncentrace zejména funkcí, organizační moci (Hampl 2005) nebo suburbanizace, měly během 90. let minulého století značný vliv na prohloubení nejen vertikálních (společenských), ale i horizontálních (regionálních) rozdílů (Blažek, Csank 2007). Docházelo k selektivnímu územnímu vývoji, k prohlubování polarizace mezi jádrovými a periferními oblastmi a následně ke vzniku řady problémů ve strukturálně postižených a také v periferních venkovských oblastech (Hampl 2001, 2005; Hampl a kol. 2007). Tento vývoj pak vyvolal opětovný zájem o studium periferních oblastí.

Sociálně-geografický výzkum periferních oblastí Česka prošel v dosavadním vývoji několika fázemi (Chromý, Skála 2010), které do jisté míry akcentuje předkládané disertační práce z hlediska přístupu prezentovaného ve čtvrté kapitole v souboru studií. Podle výše uvedených autorů se celkem jednalo o tři fáze. Zjednodušeně šlo o diskusi teoreticko-metodologických východisek studia polarizace prostoru, přes identifikaci znaků/ukazatelů a vymezení periferií v různých měřítkových úrovních regionů, až po pokusy o hodnocení aktuálních procesů a vývojových změn periferií, podmíněností jejich vzniku a mechanismů změn (viz sociální a lidský kapitál), analýzy role aktérů a identifikace nástrojů rozvoje periferií. Souhrnný přehled těchto fází s pokusem o provedení určité (kritické) reflexe je předmětem následující části této kapitoly, přičemž z hlediska její struktury je rozdělení do jednotlivých fází primárně založeno na tematickém/problémovém rozlišení, které se však může prolínat i s rozlišením chronologickým.

a) 1. fáze – diskuse teoreticko-metodologických východisek studia polarizace prostoru

Výzkum periferních oblastí se zprvu zaměřil na studium teoreticko-metodologických východisek týkajících se polarizace prostoru a také na identifikaci klíčových problémů, které přispívají ke změně územních diferenciací. Významná je z tohoto pohledu studie Havlíčka a Chromého (2001), které se dostalo velkého citačního ohlasu. Autoři jednak diskutovali, z dnešního pohledu již klasické, teoretické přístupy k výzkumu periferních prostorů (zejména

institucionální teorie regionálního rozvoje), pokusili se však také obohatit teoretické poznání nastíněním abstraktních vývojových typů polarizace prostoru (jádro/periferie) – narůstající polarizace, stagnující polarizace, ubývajících polarizace a nivelizující polarizace. V závěru pak formulovali několik stěžejních metodologických doporučení pro navazující studium periferních oblastí. Konstatovali, že (s. 8): „a) *Studium periferie nelze izolovat, jedná se o integrální součást širšího vztahu jádra a zázemí; b) Polarizace území není podmíněna pouze ekonomickými aspekty, ale jedná se o podmíněnost komplexního charakteru; c) Kořeny perifernosti jsou v dlouhodobém a ve specifickém českém prostředí i výjimečně složitým historickým vývoji*“.

Vybranými teoreticko-metodologickými aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí v Česku se pak zabýval navazující příspěvek (Havlíček a kol. 2005), který byl součástí monografie „Problémy periferních oblastí“ (Novotná ed. 2005). Mimo jiné zde byly nastíněny metodologické problémy výzkumu periferií (výběr relevantních ukazatelů, otázka hodnocení vývoje polarizace prostoru, volba regionální úrovně a aplikace rozdílných metod), které byly detailněji diskutovány a rozpracovány v rámci jedné z autorových studií (Pileček, Jančák 2011). Pozornost byla věnována vybraným teoretickým přístupům k výzkumu polarizace prostoru jako hlavnímu teoretickému východisku studia periferních oblastí. Dále základním pojmům týkajících se studia periferních oblastí (rozdíly vnímání a chápání pojmů marginalita/perifernost, definice marginality/perifernosti a marginálních/periferních oblastí), a také, jak již bylo naznačeno, metodologickým problémům při hodnocení polarizace prostoru (ukazatele, metody, řádovostní úroveň) – blíže viz kapitoly 1.1 a 4. Mimo jiné se ukázalo, že pojem periferie nelze chápat jen v kontextu jednotlivých přístupů, z hlediska kterých lze periferní oblasti definovat (geometrický, ekologický, sociální, ekonomický, kulturní a politický – Leimgruber 1994, Schmidt 1998). Periferie je specifické území vyznačující se komplexem negativních charakteristik. Jedná se o území nedostatečně integrované do, v daném prostoru a čase, dominujících struktur, procesů a systémů (Schmidt 1998). Např. Chromý a Jančák (2005) pak definovali periférii jako „...*území ležící mimo ekonomicky intenzivně využívané oblasti, které se vyznačuje vysokým podílem venkovského osídlení, malou hustotou zalidnění, vysokou nezaměstnaností, a zároveň vysokou zaměstnaností v primárních odvětvích hospodářství (zejména v zemědělské prvovýrobě) a celkově nižší životní úrovní obyvatelstva*“ (s. 106).

Výše uvedenému příspěvku (Havlíček a kol. 2005) taktéž nelze upřít snahu o určitou klasifikaci jednotlivých směrů studia problémových – periferních – oblastí v české geografii, a to z hlediska vývoje („Albertovská“ vs. „Brněnská“ vs. „Slupská“ škola) i z hlediska specifík výzkumů (výzkumy pohraničí, rozvoje venkova a rurálního prostoru, environmentálních souvislostí a dopadů polarizace prostoru na změny krajiny, migrací, druhého bydlení a rekreace, města, jádrových oblastí a suburbanizačních procesů, výzkumy příbuzných disciplín – politické a kulturní geografie, a výzkumy v rámci příbuzných vědních oborů – sociologie, politologie).

V této fázi také nelze opomenout zapojení některých geografů do mezinárodních struktur (např. *IGU – Commission on Marginalization, Globalization and Local Response*), což s sebou přineslo zajímavé podněty týkající se rozvoje teoreticko-metodologické základny, ale také směřování výzkumných aktivit.

b) 2. fáze – hodnocení územní diferenciacie – vymezování periferií

Tato fáze zasahuje z časového hlediska až do druhé poloviny 80. let minulého století, kdy bylo publikováno několik studií (např. Hampl a kol. 1987; Illner 1989; Musil 1988), které se ne zcela

explicitně zabývaly problematikou periferií, ale spíše vývojem systému osídlení a socioekonomické vyspělosti (diferenciace). Podrobný přehled nabízejí např. autorovy předchozí příspěvky (zejména Pileček 2005, Pileček 2006). Jedné z těchto studií je však na tomto místě potřeba věnovat hlubší pozornost, a to studii J. Musila (1988), který na bázi tzv. generelových jednotek prokázal existenci tzv. vnitřních periferií v rámci ČSR – zejména podél administrativních hranic tehdejších krajů. Z 27 vnitřních periferií patřila k nejrozsáhlejší oblast jihovýchodně od Plzně, Rakovnícko a Žatecko, oblast ležící mezi Nymburkem a Jičínem a oblast Podyjí. Tyto se vyznačovaly úbytkem a stárnutím obyvatelstva (tedy i ekonomicky aktivních osob), vysokým podílem zaměstnaných v zemědělství, chudším vybavením domácností, nízkou úrovní občanské vybavenosti, nízkou úrovní vzdělanosti, vyšším podílem neobydlených bytů a často také trpěla dopravní izolací. Oprávněná kritika může tomuto příspěvku vytknout de facto vynechání periferních oblastí podél státních hranic, což mimo jiné souviselo s vymezením generelových jednotek (blíže viz Musil, Müller 2008), ale obecně i s podporou komunistického režimu (to co J. Musil hodnotil nemohlo de facto problémovost pohraničních oblastí prokázat). Nicméně, vnitřní periferie byly opětovně (po 20 letech) za pomoci stejných, nebo alespoň podobných indikátorů, vymezeny v navazující studii Musil, Müller (2008). Zároveň došlo k porovnání „současného“ a „tehdejšího“ stavu. Autoři dospěli k několika zajímavým závěrům. Především se ukázalo, že většina periferií se stále nachází podél hranic mezi kraji (periferie jsou tedy polohově stabilní). Dalším zjištěním byla skutečnost, že některá území přestala být během sledovaného období periferní, zejména v blízkosti velkých a středně velkých měst, což autoři dávají do spojitosti s vlivem suburbanizačního procesu. Na druhou stranu přibyla některé nová periferní území podél hranic krajů a také v některých pohraničních oblastech (jih Čech a Moravy, východ a sever Moravy a zčásti sever Čech).

Co se týče vývoje po roce 1989 téma hodnocení územní diferenciace, resp. vymezení periferií nebylo to zásadní (klíčové), čím by se čeští autoři zabývali. Objevila se totiž zcela nová a pro danou dobu zásadnější témata. Jednalo se zejména o hodnocení procesu transformace a s ním spojených změn (např. Hampl a kol. 1996, 2001). Znovuoživení o danou problematiku zřejmě přinesl růst regionálních rozdílů (k dané problematice viz např. Blažek 1996; Blažek, Csank 2007) a rozevírání pomyslných nůžek mezi „bohatými“ (centrálními) a „chudými“ (hospodářsky slabými a strukturálně postiženými) regiony (Havlíček a kol. 2005).

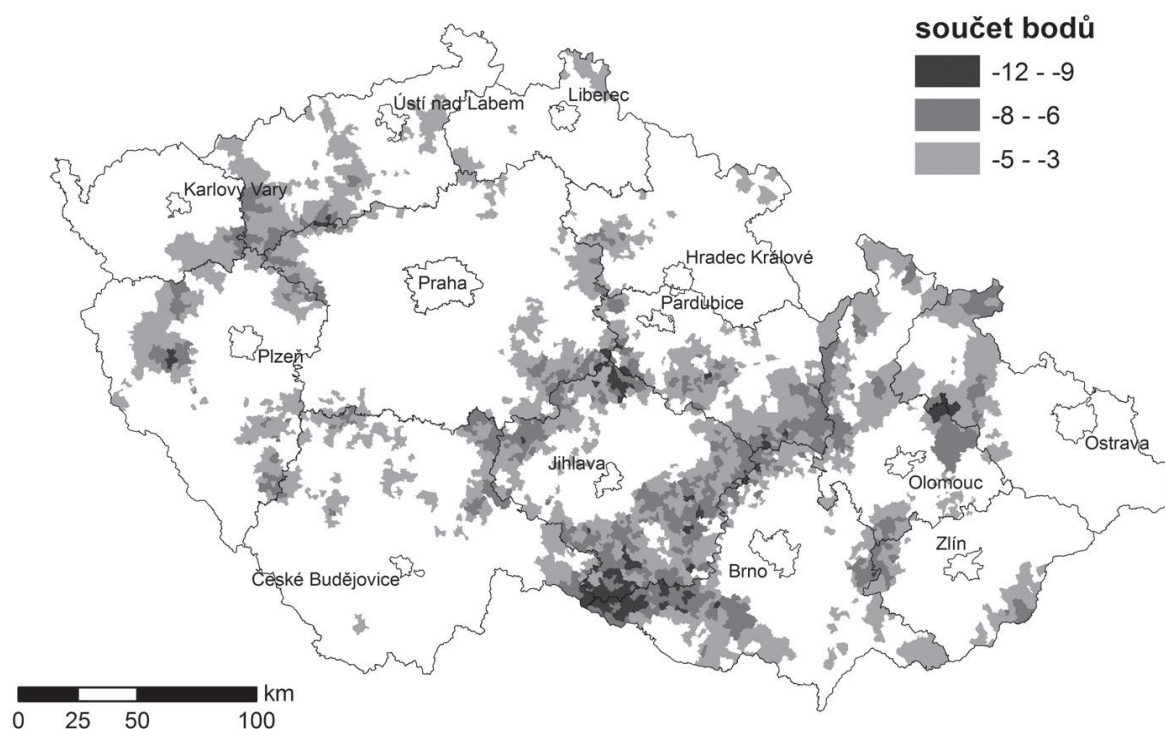
Na přelomu tisíciletí a zejména na jeho začátku tak bylo publikováno několik desítek prací, které byly explicitně zaměřené na hodnocení polarizace prostoru. Autoři prováděli strukturální (např. Reinöhllová 2005, Szczyrba 2005), měřítková (např. Marada 2001, Pileček 2005), ale i vývojová hodnocení (např. Hampl 2003, Kuldová 2005, Nováček 2005). Práce se lišily např. důrazem na hodnocení míry integrace marginálních území do regionálního systému (Seidl, Chromý 2010), nebo specificky u periferií důrazem na, již diskutované, vnitřní vs. vnější/příhraniční periferie (např. Hampl 2000; Havlíček a kol. 2008; Jeřábek a kol. 2004; Pileček 2006).

Vymezit periferie bylo cílem např. příspěvků Marady a Chromého (1999), Drápely (2010) nebo Marady (2001, 2003). Drápela (2010) ve své obsáhlé disertační práci vymezoval marginální oblasti Česka na bázi hodnocení celkového přírůstku/úbytku obyvatelstva v obcích Česka, a to mezi jednotlivými sčítáními od roku 1869. Dále např. Marada (2001) aplikoval komponentní analýzu pro vymezení jádrových a periferních okresů Česka za použití ukazatele hustoty zalidnění, podílu venkovského obyvatelstva, podílu obyvatelstva žijícího v obcích do 499

obyvatel, podílu ekonomicky aktivních obyvatel zaměstnaných v priméru a v bankovním sektoru a průměrné mzdy. Jako periferní byly označeny okresy Kraje Vysočina (Žďár nad Sázavou, Třebíč, Havlíčkův Brod a Pelhřimov), oblast severní Moravy (okresy Jeseník, Šumperk, Bruntál) a některé pohraniční okresy Jihočeského a Plzeňského kraje (Prachatice, Domažlice, Klatovy). Další skupinu tvořily okresy tzv. vnitřních periferií podél administrativních hranic Středočeského kraje (okresy Rokycany, Rakovník, Beroun, Příbram, Písek, Benešov, Kutná Hora). Dále se jednalo o okresy Nymburk, Jičín a Semily. Několikrát diskutovaná „slabina“ výše uvedených příspěvků spočívala ve volbě měřítkové úrovně hodnocení (silná vnitřní diferencovanost a heterogenita okresů – viz Hampl 2001, Jančák 2001, potvrzená vybranými empirickými studiemi – např. Chromý a kol. 2003), která byla do značné míry ovlivněna omezenou dostupností datové základny v podrobnějším územním členění.

Na tuto problematiku začali v posledních letech navazovat někteří autoři, kteří však primárně nesledovali cíl týkající se vymezení periferií. Začali totiž poukazovat na vznikající (novou) sociálně prostorovou diferenciaci (rozvojové osy – Blažek, Netrdová 2009; „mozaikovost“ – Blažek, Netrdová 2012) projevující se na řádovostních úrovních nižších – na úrovni obcí, městských čtvrtí, ulic i jednotlivých domů (Macešková a kol. 2009). Např. Novák a Netrdová (2011) provedli podnětnou podrobnou analýzu stavu sociálně prostorové diferenciaci území Česka na základě údajů za nejmenší možné územní jednotky (obce) – viz *obr. 4*. V souladu s výzkumem Musila a Müllera (2008) potvrdili existenci tzv. vnitřních periferií, a to zejména v případě oblasti Českomoravské vrchoviny a Znojemska při hranicích s Rakouskem (Jemnicko/Vranovsko se stalo předmětem výzkumů již na přelomu tisíciletí – např. Chromý 1999; Vaishar ed. 2000; Vaishar, Zapletalová 1998). Dále podél krajských hranic, zejména v místech styku tří krajů a podél historické česko-moravské zemské hranice. V pohraničních oblastech pak byla problémová území identifikována pouze v malé míře (Novák, Netrdová 2011).

Obr. 4: Problémové oblasti podle bodovací metody

Zdroj: Novák, Netrdová (2011).

Kromě „komplexnější“ zaměřených studií věnujících se vymezení periferií na měřítkové úrovni celého Česka vznikaly samozřejmě i ty „parciální“, kdy se autoři snažili definovat/vymezit periferie na základě např. jedné charakteristiky, jednoho ukazatele. Na otázku, zda lze definovat periferní oblasti na základě vývoje sítě základních škol, se snažili odpovědět Kučerová a Kučera (2009). Čermák (2005) pak hodnotil vztah mezi exponovaností a dopravní dostupností území.

Periferie byly také samozřejmě vymezovány i na měřítkově nižších úrovních než je úroveň celostátní (zejména za jednotlivé kraje nebo okresy). Na domovském pracovišti autora byla na toto téma zpracována více než desítky studentských prací (viz např. Kostić 2004, Pileček 2005, 2006, Stockmann 2003, Vanduchová 2001). Možné by také bylo zmínit studie některých brněnských kolegů, kteří se spíše zaměřovali na identifikaci a analýzu periferních a marginálních oblastí zejména na mikroregionální a lokální úrovni (např. Vaishar ed. 2000). Nebo práci Kubeše a Krafta (2011), kteří vymezili periferní obce a periferní oblasti jižních Čech na základě obtížné dosažitelnosti mikroregionálních sídelních středisek pomocí prostředků veřejné dopravy. V rámci Jihočeského kraje tak identifikovali 160 periferních obcí (25,7 % obcí kraje) na rozloze 3 115,4 km² (31,0 % rozlohy kraje) se 62 234 obyvateli (9,8 % obyvatel kraje). Periferní obce se nacházely v prostoru Šumavy, Novohradských hor, Slavonicka, Mirovicka – Orlicka a Mladovožicka. Tyto oblasti pak byly typově rozlišeny na pohraniční periferní oblasti, mezikrajské periferní oblasti a vnitrokrasné periferní oblasti.

c) 3. fáze – výzkum faktorů a mechanismů selektivního/nerovnoměrného vývoje/rozvoje periferií

Témata a charakter výzkumu v rámci doposud poslední fáze výzkumu periferií v Česku vycházejí z výsledků předchozích hodnocení, kdy se ne zcela podařilo zodpovědět některé otázky, což mimo jiné souviselo s používanými metodami výzkumu ve smyslu přístupů kritického

realismu – extenzivní vs. intenzivní výzkum (Dostál, Hampl 2007; Sayer 2000). Ve výzkumu totiž převažovala hodnocení kvantitativní povahy rozsáhlých souborů dat s cílem identifikovat problémové/handicapované oblasti. Poté se ukázalo jako nezbytné, ve smyslu kumulativnosti poznání, hledat odpovědi na nezodpovězené otázky zejména s využitím intenzivních forem výzkumu (kvalitativních metod) – hodnocení „měkkých“ dat získaných terénními šetřeními na menším vzorku populace, případové studie vybraných modelových územích. Podle Chromého a Skály (2010) se tak těžištěm výzkumu staly „...*pokusy o systematické vyhodnocení celé soustavy aktuálních procesů změn a jejich vzájemného a často i protichůdného působení, diskuse podmínek vzniku center a periferií, hodnocení vývoje, mechanismů, hybných sil a dynamiky socioprostorových změn a vlivu „vnějších“ a „vnitřních“ podmínek diferenciací apod.*“ (s. 224). Vesměs se jedná o „měkké“ sociokulturní faktory subjektivní povahy (Chromý a kol. 2011) jako jsou aktivita, mobilizace a adaptabilita klíčových aktérů/subjektů (Jančák 2001, Pileček 2011), kvalita sociálního a lidského kapitálu (Havlíček a kol. 2008; Jančák a kol. 2010; Pileček a kol. 2013; Váně 2012), regionální identita (Chromý a kol. 2009; Chromý, Janů 2003; Chromý, Skála 2010), tradice lokální komunity, kvalita regionálního *milieu* (Ouředníček a kol. 2011), aj. Jak je vidět z výše uvedeného, bylo na daná témata v posledních letech zpracováno poměrně velké množství prací, a to i v rámci příbuzných vědních disciplín (např. Husák 2012 nebo Majerová a kol. 2011). V následujícím odstavci je pozornost věnována příspěvkům týkajícím se diskuse vlivu kvality života na rozvoj periferních oblastí. Širší diskuse týkající se významu sociálního a lidského kapitálu pro rozvoj periferních (a venkovských) oblastí Česka je pak obsahem samostatné kapitoly 3.2.

Jak již bylo konstatováno, důležitým faktorem ovlivňujícím rozvoj periferních (a venkovských) oblastí je kvalita regionálního/lokálního prostředí (*milieu*) podmiňující rozdíly v kvalitě života obyvatel různých regionů a obcí (Macešková a kol. 2009). Tito autoři považují za nejdůležitější vlastnosti území ovlivňující kvalitu života hodnotu přírodního prostředí (environmentální podmínky), vybavenost dopravní, technickou a sociální infrastrukturou, dostupnost základních služeb a pracovních příležitostí. Významnou roli také sehrává geografická poloha, dopravní dostupnost a také institucionální bariéry/faktory (administrativní hranice, vymezení některých území způsobilých k čerpání dotací, systém financování územní správy). Autoři tedy zdůrazňují vesměs strukturální podmínky území (Musil 1988), které však v současné době nejsou tím rozhodujícím faktorem (Sysner 2006). Určující jsou totiž schopnosti jednotlivých aktérů ve smyslu lidského a sociálního kapitálu. Macešková a kol. (2009) sice zdůrazňují rostoucí vliv lidského a sociálního kapitálu – charakteristik obyvatel a klíčových aktérů jako jsou úroveň vzdělání, životní hodnoty, identita, soudržnost, participace, sociální kontrola nebo bezpečnost – nicméně nepovažují tyto kapitály za to nejpodstatnější. Přičemž právě díky kvalitě sociálního kapitálu (a jeho nejrůznějších forem – zejména spojující sociální kapitál) a lidského kapitálu jsou klíčoví aktéři schopni např. získat potřebné finanční prostředky, podat projekty apod. na výstavbu výše zmiňované infrastruktury. Naopak Ouředníček a kol. (2011) považují za jeden ze stěžejních faktorů ovlivňujících kvalitu života na lokální úrovni právě „...*přítomnost osobností schopných a ochotných zabezpečovat funkce a zastávat činnosti nezbytně potřebné pro místní venkovskou komunitu*“ (s. 3). Toto by měl být klíč k úspěchu a k rozvoji periferií, a to i za cenu osobního prospěchu dotčených aktérů. Ouředníček a kol. (2011) se dále v dané studii snažili popsat vývoj sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech Česka pro roce 1989. V duchu Myrdalova konceptu oběžné kumulativní kauzality (Myrdal 1957 in Blažek, Uhlíř 2002)

a v návaznosti na studii Musila a Müllera (2008) identifikovali, na příkladě severního Pacovska, sérii kauzálních kumulativních procesů, kdy se v podstatě jedná o „pohyb v kruhu“ (odliv obyvatelstva → nedostatečná poptávka a slabý lidský kapitál → mizející instituce a služby (škola, spolky, obchod, hospoda) → nedostatečná nabídka (obslužnost, práce, zábava) → snižující se aktivita a kvalita života → odliv obyvatelstva → ...).

Celkově zatím v dosavadních výzkumech chybí některá další/navazující hodnocení. Dostatečná pozornost nebyla věnována např. tématu hodnocení míry integrace periferií do obecných sociálních a ekonomických procesů/do regionálního systému, hodnocení vztahů a vazeb (*networking*) mezi jádry a periferiemi, a to jak z hlediska hodnocení statického (současný stav), tak dynamického (hodnocení vývojových změn a jejich hybných sil).

Tato témata částečně akcentuje nový směr výzkumu periferií (možná i nová fáze), který v současné době realizují Jančák a kol. (2011–2014). Snahou autorů je rozvíjet výzkum polarizace prostoru v kontextu teoretických a metodických přístupů nové regionální geografie a evropského neo-regionalismu a neo-lokalismu (blíže viz např. Cihelková a kol. 2007; Paasi 2002). Na příkladě výzkumu českých a rakouských periferií je snahou identifikovat důvody (zdroje/příčiny) regionálních rozdílů, mechanismy integrace/dezintegrace periferií (v různých měřítkových úrovních) do regionálních struktur, a to jak z hlediska jejich úspěšnosti v postindustriálním období, tak z hlediska dopadů integračního procesu na: *i*) vývoj vztahu závislosti periferií a center různých měřítek; *ii*) na změny strukturálních znaků a institucionálních podmínek periferií (socioekonomických i sociokulturních). Obecně tak jde o identifikaci a vyhodnocení vývojových mechanismů marginalizace/demarginalizace území, o sledování rozdílů v chování a jednání obyvatel a klíčových aktérů ve smyslu snižování závislosti na jádrech/centrech (subsistenční hospodaření), integrace do regionálního systému prostřednictvím jiného typu infrastruktury (např. růst významu informačních a komunikačních technologií na úkor „tvrdé“ dopravní infrastruktury) a posilování vnitřních vazeb uvnitř regionů (formování lokálních územních komunit, uvědomování si hodnot, významů, percepce potenciálu rozvoje, atd.).

3.2 Význam sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí Česka

Z předchozího sledování vyplývá (viz kapitola 2.2), že v posledních letech nabývá na významu diskuse o roli sociokulturních faktorů v regionálním rozvoji, a to i v rámci studia periferních venkovských oblastí. V rámci předloženého souboru studií (Pileček, Jančák 2011; Pileček a kol. 2013) pak bylo opakovaně konstatováno, že kvalita sociálního a lidského kapitálu (oba koncepty lze totiž považovat za faktory sociokulturní povahy, či spíše faktory sociokulturně podmíněné – zejména tedy sociální kapitál, lidský kapitál pak spíše ve smyslu jeho kvalitativních znaků), je vnímána jako determinant polarizace prostoru (Jančák a kol. 2008) a jeví se jako podstatný faktor ovlivňující nerovnoměrnost vývoje regionů ve smyslu formování center a periferií (Jančák a kol. 2010). Její rozvoj prostřednictvím aktivizace endogenního potenciálu regionálních/lokálních aktérů (aktivních, schopných, zasíťovaných) a komunit se může stát nástrojem kompenzace omezeného rozvojového potenciálu periferních oblastí, který je dán nejrůznějšími okolnostmi (viz definice periferních oblastí – kapitoly 1.1 a 3.1).

Konkrétní empirické studie se např. týkají diskuse role klíčových aktérů (starosty, zastupitelů, místních podnikatelů) v rozvoji periferních oblastí (Jančák 2001), nebo v rozvoji venkovských obcí (Perlín 2000, Bernard ed. 2010, Bernard 2011). Tak např. Bernard ed. (2010) konstatuje, na základě analýzy vnitřních rozvojových potenciálů tří menších obcí, že důležitým rozvojovým faktorem je mimořádná aktivita a schopnosti lokálních politiků a lokálních aktivistů (např. při získání dotací).

V jedné ze svých studií (Pileček 2011) – blíže viz kapitola 4 – jsem se pokusil zhodnotit potenciál lokálního rozvoje periferního příhraničního modelového území (konkrétně Volarska) na základě analýzy vybraných charakteristik úrovně a kvality lidského kapitálu právě klíčových aktérů – představitelů obecních samospráv dotčených obcí (starostů a zastupitelů). Z provedeného šetření mimo jiné vyplynulo, že starostové skutečně patří mezi klíčové osobnosti modelového území. Na jejich individuálních vlastnostech, schopnostech, dovednostech, zkušenostech, či zvolených strategiích chování (viz diskutovaný koncept *leadershipu* – např. Sotarauta 2005, 2010) částečně závisí charakter/úroveň lokálního rozvoje obcí a míra jejich perifernosti. Obě sledované skupiny se také vyjadřovaly k otázce identifikace hlavní rozvojových problémů modelového území, přičemž došlo k velké míře shody jejich odpovědí. Představitelé obecních samospráv tak, nezávisle na sobě, potvrdili existenci jakéhosi společného „smýšlení“ o modelovém území jako celku, což by mohlo být pro jeho rozvoj do budoucna rozhodně přínosem. Ke zcela opačným závěrům (protichůdné postoje aktérů regionálního rozvoje, konflikt vizí, nekoordinace, absence diskuse mezi aktéry v různých skupinách) dospěli např. Seidl a kol. (2010) na příkladě výzkumu aktérů regionálního rozvoje v otázkách budoucího vývoje specifických marginalizovaných území – vojenských újezdů.

Vybrané složky (subjektivně podmíněné charakteristiky regionálního rozvoje) sociálního kapitálu (angažovanost, důvěra, spokojenost s životem v obci) v typově odlišných periferiích Česka sledovali Jančák a kol. (2010). Oproti předešlým zjištěním založeným na bázi kvantitativního hodnocení podmínek pro rozvoj lidského a sociálního kapitálu (blíže viz Jančák a kol. 2008) potvrdili existenci výrazných regionálních rozdílů mezi kontinuálně osídlenými a vy(do)sídlenými oblastmi. Modelová území v dosídlených periferiích totiž vykazovala nižší hodnoty úrovně sociálního kapitálu z pohledu hodnocených složek sociálního kapitálu, resp. definovaných indikátorů sociálního kapitálu. K podobným výsledkům jsme s kolegy dospěli i v rámci nejnovější studie Pileček a kol. (2013), kdy jsme se zaměřili na komparaci šesti modelových území z pohledu definovaných ukazatelů sociálního kapitálu. Pomocí deskriptivních statistických metod bylo rovněž zjištěno, že existují výrazné regionální rozdíly mezi kontinuálně osídlenými a vy(do)sídlenými územími – Bojkovicko, Březnicko a Konicko vykazovaly mnohem vyšší hodnoty úrovně sociálního kapitálu v porovnání s Osoblažskem, Vejprtskem a Žlutickem (blíže viz kapitola 4). Tato zjištění jsou podle Blažka (2012) překvapující, vzhledem ke značnému časovému odstupu od událostí spojených s druhou světovou válkou (v předchozích letech však byla v Česku potvrzena i v rámci tematicky odlišných výzkumů – např. Bičík, Štěpánek 1994; Chromý a kol. 2009; v Polsku pak i v případě hodnocení územní diference sociálního kapitálu – Janc 2006). Na druhou stranu je podle J. Blažka pozitivním výsledkem, že periferní území vykazují poměrně vysokou úroveň sociálního kapitálu, což vytváří významný předpoklad pro aktivizaci těchto území v budoucnu.

Určitá míra regionální diference, ale mezi vnitřními periferiemi Středočeského kraje, byla zjištěna i Váněm (2012), který se snažil zhodnotit potenciál rozvoje těchto území na základě kvality lidského a sociálního kapitálu a subjektivní percepce obyvatel. Mimo jiné dospěl ke

zjištění, že v modelových územích (Březnicko, Voticko, Uhlířskojanovicko) lze identifikovat poměrně kvalitní svazující a přemostující sociální kapitál. Za klíčový zejména považuje význam slabých vazeb (v rámci obce a spolků) ve smyslu přemostujícího sociálního kapitálu.

Společenské a kulturní aktivity ve venkovských obcích na bázi přemostujícího sociálního kapitálu byly zkoumány i Chromým a kol. (2011). Tyto aktivity jsou nedílnou součástí sociálního kapitálu a z pohledu českého venkova lze na ně nahlížet jako na pozitivní, endogenní faktor rozvoje (Havlíček 2007). Bylo zjištěno, že neaktivnější skupinou v organizování společenských aktivit jsou tradiční spolky, kluby a sdružení (hasiči, Sokol, myslivci) a také institut starosty či obecního úřadu.

Z negeografického prostředí se předmětné problematice věnoval např. Husák (2012), který se snažil zhodnotit roli specifických organizací (Školy obnovy venkova a tzv. Regionální vzdělávací družstva) v procesu vytváření znalostí (lidského kapitálu), sociálních sítí a sociálního kapitálu ve venkovském prostoru. Kládl si tedy podobné otázky jako výše zmiňovaní autoři, tj. jak je sociální a lidský kapitál využíván v rozvoji venkova, jaké tyto koncepty mají význam v rozvoji venkovských oblastí Česka. Dospěl k závěru, že praxe rozvoje venkova spíše odráží význam lidského kapitálu a tvorby znalostí (*knowledge creation*) než *networking* a sociální kapitál. Dále zdůrazňuje, že v rozvoji venkova je důležitá vzájemná synergie sociálního a lidského kapitálu. Synergické působení aktérů rozvoje venkova zdůrazňují i Svobodová a kol. (2011).

Zcela konkrétním příkladem spolupráce a vytváření sociálního kapitálu na mikroregionální úrovni jsou pak místní akční skupiny (viz kapitola 2.2), jejichž fungování založené na *bottom-up* přístupu a na partnerství veřejného, soukromého a neziskového sektoru podněcuje lokální aktéry k aktivnímu zapojení se do činností spojených s rozvojem (Majerová a kol. 2011). Konkrétní výzkum těchto autorů na příkladě MAS v Kraji Vysočina potvrdil, že je nutná existence časové kapacity na zapojování se do společných aktivit (Putnam a kol. 1993) a také stabilita osídlení pro vytváření vztahů a spolupráce mezi obyvateli. Majerová a kol. (2011) dále konstatují, že nižší úroveň lidského kapitálu jako jednoho z předpokladů tvorby sociálního kapitálu ve venkovských oblastech „...vede k nedostatku organizačně schopných a aktivních lidí, kteří by zároveň měli kapacitu věnovat se aktivitám MAS“ (s. 206).

V kontextu obecných východisek diskutovaných v kapitole 2 lze konstatovat, že v Česku autoři sice popisují distribuci sociálního a lidského kapitálu, resp. jeho konkrétní, především lokální konstelaci v periferních a venkovských oblastech, zatím však nebyli schopni (až na některé výjimky – viz i Pileček a kol. 2013) empiricky doložit jimi často předpokládaný pozitivní vztah mezi např. sociálním a lidským kapitálem a dosaženou mírou/dynamikou rozvoje – viz i Bernard (2011) v případě endogenních rozvojových potenciálů malých venkovských obcí. Na měřítkově vyšší úrovni (kraje) však např. Kostelecký a kol. (2007) zkoumali souvislosti mezi ekonomickou výkonností, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád, přičemž nepotvrdili Putnamovy hypotézy (Putnam a kol. 1993; Putnam 2000) o vzájemných souvislostech těchto tří jevů na regionální úrovni.

Dále je potřeba zdůraznit, že sociální kapitál je velmi problematickým konceptem (definice, způsoby měření – viz Pileček 2010; Pileček, Jančák 2010), proto je potřeba stávající stav poznání dále prohlubovat na území Česka. Zejména co se týče měřitelnosti sociálního kapitálu a jeho prostorové dimenze (Rutten a kol. 2010). Dále vlivu sociálního kapitálu na rozvoj periferních

(a venkovských) oblastí¹ ve smyslu hlubšího poznání významu a fungování odlišných forem sociálního kapitálu (zejména svazující, přemostující a spojující) a jejich vzájemných vztahů (v teoretické rovině viz Sýkora, Matoušek 2009a) – „...*jaké typy sociálních vztahů a mezi jakými aktéry fungují jako rozvojový faktor, jaké naopak rozvoj mohou blokovat, jaké formy důvěry a vůči komu jsou pro rozvoj podstatné*“ (Bernard 2011, s. 749). Podle Sýkory a Matouška (2009b) tedy chybí kvalitativní pohled snažící se o pochopení nejvýznamnějších vazeb a interakcí v konkrétních regionech. Chybí komplexní holistický pohled založený na hlubší znalosti utváření sociálního kapitálu v konkrétním „malém“ území (v tomto kontextu ale Majerová a kol. 2011). Jako žádoucí se také jeví sledování významu dalších faktorů rozvoje (ostatních forem kapitálu – zejména lidského, jejich vzájemného vztahu, podmíněnosti). Jistý potenciál, např. pro politické geography, také skýtají témata jako „mafianství“, klientelismus, nedostatečná veřejná kontrola, kontrolovatelnost, korupce vyznačující se v pozitivním smyslu charakteristikami, o kterých hovoří např. R. Putnam. Přehnaná míra sociálního kapitálu (zejména spojujícího) je viditelná na státní a na regionální úrovni (viz i poslanecké dotace a tzv. „porcování medvěda“ – Pileček, Jančák 2010; Hána, Macešková 2010), skoro vůbec však není probádána na úrovni mikroregionální či lokální.

Proč se zatím nepodařilo výše uvedená témata hlouběji diskutovat? Podle mého názoru existuje hned několik, vzájemně provázaných, důvodů:

- analýzy sociálního kapitálu jsou zatíženy vysokou nejednotností definic (Bernard 2011) a způsobů měření – viz i používání velice problematických tzv. nepřímých ukazatelů (Pileček 2010; Pileček, Jančák 2010)
- geografové se moc sociologizují (Hampl 2002, 2007), dostatečně se nevěnují geografickým aspektům sociálního kapitálu (včetně síťování v hierarchii) – důležitější je studium vnějších vztahů (mezi subjekty/institucemi) namísto studia vnitřních vztahů (mezi aktéry ve smyslu jedince)
- nedostupnost některých (sekundárních) dat na měřítkově nižších úrovních (zejména obce Česka)
- metodologická „zaostalost“ ve smyslu neznalosti aplikace relevantních výzkumných metod (např. analýza sociálních sítí/sítí kontaktů pro zjišťování institucionální hustoty – *institutional thickness* – Amin, Thrift 1994).

¹ V kontextu přesídlených (území jinak se formulujících sociálních vazeb i územních komunit) vs. kontinuálně se vyvíjejících oblastí zde studium sociálního kapitálu, mimo jiné, odhalilo „novou“ dimenzi („nové“ periferie – viz Hampl 2003), což např. v zemích západní Evropy moc nelze.

4. Charakteristika souboru studií

Cílem této části disertační práce je dokumentovat postup ve výzkumné činnosti během mého postgraduálního studia, a to na příkladě souboru studií zařazených do disertační práce (viz níže). Tento soubor tvoří pět článků publikovaných v letech 2010–2013.

Seznam článků:

- I. PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas. *AUC – Geographica*, 46, 1, s. 43–52. (autorský podíl: 80 %)
- II. PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, 1, s. 64–77. (autorský podíl: 100 %)
- III. PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka. *Geografie*, 115, 1, s. 78–95. (autorský podíl: 80 %)
- IV. PILEČEK, J., CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2013): Social Capital and Local Socio-economic Development: the case of Czech peripheries. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Article first published online: 8 OCT 2013, DOI: 10.1111/tesg.12053. (autorský podíl: 50 %)
- V. PILEČEK, J. (2011): The Role of Human Capital of Representatives of Municipal Self-government Bodies in Development of Borderland Peripheries in Czechia: the case of Volarsko. *AUC – Geographica*, 46, 2, s. 95–106. (autorský podíl: 100 %)

Celkově lze konstatovat, že charakter zaměření výzkumu se vyvíjel od stanovení výzkumných problémů, vyjasnění terminologie a klíčových konceptů (polarizace prostoru, periferie, sociální a lidský kapitál), přes testování možností jejich hodnocení/měření (zejména sociální kapitál) v úrovni Česka, až po ověřování terénním výzkumem ve vybraných periferních oblastech Česka s cílem zhodnotit význam sociálního a lidského pro rozvoj těchto oblastí. Nastíněné posloupnosti výzkumné činnosti odpovídá i logika řazení jednotlivých článků. Od prací obecněji zaměřených (články I. a II.) zabývajících se zejména diskusí teoreticko-metodologických východisek a základních pojmů, přes rozbor epistemologie (práce zaměřená převážně metodologicky – článek III. – věnovaná otázce možnosti kvantitativního měření sociálního kapitálu a empirického hodnocení územní diferenciace této formy kapitálu v měřítkové úrovni okresů Česka na bázi hodnocení dat sekundární povahy), až po příklady dvou empirických studií (články IV. a V.) v nižších úrovních regionů Česka (zájmová území na úrovni správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem/obcí), které využívají hlavně primární data získaná z terénních šetření.

První článek zařazený do disertační práce vyšel v roce 2011 v časopise *AUC – Geographica*, nese název „*Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas/Teoretické a metodologické aspekty identifikace a vymezení periferních oblastí*“ a vznikl ve spolupráci se školitelem V. Jančákem. V podstatě se jedná o hlubší rozpracování teoretické části autorovy diplomové práce (Pileček 2006).

Cílem článku bylo podat pokud možno ucelený přehled teoretických a metodických přístupů k výzkumu periferních oblastí a tyto vybrané aspekty diskutovat. Pozornost byla věnována třem

hlavním tématům: (i) vybrané teoretické přístupy k výzkumu polarizace prostoru jako hlavnímu teoretickému východisku studia periferních oblastí; (ii) základní pojmy používané ve studiu periferních oblastí (rozdíly vnímání a chápání pojmů marginalita/perifernost, definice marginality/perifernosti a marginálních/periferních oblastí); (iii) metodologické problémy při hodnocení polarizace prostoru (řádovostně/měřítkové úrovně hodnocení, ukazatele, metody).

Rešerše a diskuse literatury naznačily, že existuje celá řada odlišných teoretických konceptů a přístupů ke studiu a výzkumu periferních oblastí. Za jeden z klíčových modelů (obecných východisek) sociálně-geografického výzkumu dané problematiky je však možné považovat, i přes jeho kritiku, koncept jádra (centra) a periferie (Cullen, Pretes 2000; Leimgruber 2004).

K diskusi rozdílů ve vnímání a chápání pojmů marginalita vs. perifernost je potřeba podotknout, že je možné na oba termíny nahlížet buďto jako na synonyma, nebo jsou naopak z významového hlediska důsledně oddělovány. V druhém případě je hlavním faktorem určujícím „míru perifernosti“ vzdálenost od centra (tzv. geometrický přístup), kdežto „míra marginalnosti“ je ovlivňována „mnohodimenzionálním“ spektrem souvislostí (sociálních, ekonomických a politických). Marginalita je také jakýmsi dalším (vyhraněným/extrémním) stupněm perifernosti, a to na základě odlišného stupně integrace do regionálního systému, resp. „neintegrace“, ovšem bez určení jasné hranice, jež by byla podmínkou integrace do tohoto systému či nikoliv.

Z diskuse literatury také vyplynulo, že periferie jsou vymezovány na různých měřítkových úrovních (makro- , mezo- , mikroúroveň).

Velkou rozmanitost názorů pak přinesla diskuse potažmo přehled definic perifernosti. Některé prvky jsou však uvedeným definicím společné. Především jasně převládá ekonomické hledisko. Periferie jsou často chápány jako území ekonomicky málo rozvinutá nacházející se mimo vyspělé regiony. Jedná se o oblasti, které nejsou ekonomicky autonomní, ale závislé právě na vyspělejších regionech či jejich centrech. Dalšími často zmiňovanými prvky jsou faktická odlehlost (horizontální i vertikální) od center osídlení, a to nejen ve smyslu čistě geografickém, ale také ve smyslu sociálním (sociální exkluze). Důležitou roli také hraje možnost podílet se na politických rozhodnutích, kterou periferie obvykle nemá, nebo ji má jen velmi omezenou. Poměrně hojně se objevuje řada rozličných demografických a socioekonomických charakteristik (např. nízká hustota zalidnění, úbytek obyvatelstva, vysoká nezaměstnanost, nízká vzdělanost). Vesměs útržkovitě je možné se setkat s méně tradičními prvky či aspekty sociokulturní povahy (etnicita, náboženství, regionální identita). Ze závěrů taktéž vyplývá, že pojem periferie nelze chápat jen v kontextu jednotlivých přístupů, z hlediska kterých lze periferní oblasti definovat. Periferie je totiž specifické území vyznačující se komplexem negativních charakteristik (zejména polohových, demografických, socioekonomických, politických, ale i fyzickogeografických a kulturních). Jedná se o území nedostatečně integrované do, v daném prostoru a čase, dominujících struktur, procesů a systémů (Schmidt 1998).

A konečně diskuse metodologických problémů hodnocení polarizace prostoru ukázala, že použití homogenního souboru indikátorů perifernosti při vymezování periferních oblastí je spíše výjimečné. V rámci statistických hodnocení se převážně jedná o kombinace nejrůznějších „typů“ ukazatelů, což je odrazem problému relativnosti pojmu perifernost a subjektivního vnímání jeho významu.

Přínosy přehledového článku lze spatřovat v pokusu o diskusi/rozbor a zejména vlastní utřídění přístupů k vybraným teoreticko-metodologickým aspektům výzkumu periferních oblastí. Výstupy článku přispěly k prohloubení dosavadního poznání v rámci dané problematiky (mj.

v rámci výzkumných projektů, na nichž jsem participoval). V neposlední řadě také sloužily pro studenty jako vhodný „teoreticko-metodologický“ pomocník při zpracovávání tematicky obdobných kvalifikačních prací.

Co se týče citačního ohlasu byl tento článek, po vyloučení autocitací, citován celkem 1krát (databáze *Scopus*, 2.7.2013). Článek citovali:

AGNANDJI, S. T., TSASSA, V., CONZELMANN, C., KÖHLER, C., EHNI, H.-J. (2012): Patterns of Biomedical Science Production in a Sub-Saharan Research Center. *BMC Medical Ethics*, 13, 3, s. 1–7.

Druhý článek z roku 2010 vyšel v časopise *Geografie* pod názvem **„Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia“**. Primárním důvodem pro sepsání tohoto článku bylo přesvědčení, že s ohledem na obrovský „boom“ výzkumu, resp. diskuse konceptu sociálního kapitálu v sociálněvědní literatuře v posledních 20 letech (blíže viz např. Akçomak 2011; Halpern 2005), chybí v české geografické literatuře, oproti ostatním oborům (např. sociologie – Šafr, Sedláčková 2006), studie přehledového charakteru, která by tento, jak se ukazuje pro sociálně-geografické výzkumy a výzkumy lokálního/regionálního rozvoje, přínosný koncept blíže objasnila a také nastínila možnosti jeho využití právě v těchto výzkumech. Jak již napovídá samotný název, cílem článku bylo diskutovat a kriticky posoudit vybraná teoretická a metodická východiska a aplikační přístupy studia sociálního kapitálu s důrazem právě na jeho geografické aspekty. Významově utřídit tuto poměrně nepřehlednou problematiku, poukázat na možnosti, které koncept sociálního kapitálu skýtá, a zdůraznit možná omezení.

Konkrétně jsem se věnoval diskusi definic tohoto konceptu, který se začal v odborné literatuře intenzivněji objevovat v 80. letech minulého století na poli sociologie. Klíčovými představiteli této „vlny“ byli P. Bourdieu (1986), J. Coleman (1988) a později R. Putnam a kol. (1993) – Naughton (2013).

Sociální kapitál je pojem velmi široký, aplikovaný v mnoha různých kontextech, z čehož vyplývá velké množství definic, které jsou svým charakterem dosti různorodé. Nicméně, společnými znaky většiny definic jsou následující aspekty – sociální sítě, normy, hodnoty a důvěra.

Koncept sociálního kapitálu byl samozřejmě podroben kritice. Mnohé z nich se týkají prací R. Putnama (např. kritika zohledňující výběr indikátorů pro měření sociálního kapitálu, podceňování role nových forem participace na kolektivních aktivitách, které nevyžadují tak intenzivní fyzický kontakt, a podceňování role negativních forem sociálního kapitálu).

V návaznosti na předchozí jsem se v další části článku pokusil diskutovat typologii forem sociálního kapitálu: *i*) individuální vs. kolektivní; *ii*) svazující/přemostující/spojující/korporační; *iii*) strukturální vs. kognitivní; *iv*) občanský vs. vládní. Nejzásadnější rozdělení se týká rozdílů mezi individuálním a kolektivním sociálním kapitálem, toto rozlišení vychází ze skutečnosti, zda daná forma sociálního kapitálu přináší zisk jednotlivci nebo společnosti jako celku (Šafr, Sedláčková 2006). Sociální kapitál je proto chápán jako vlastnost individua v pojetí Bourdieu (1986) – síť kontaktů, které může člověk (jako jedinec) využít ke svému prospěchu hmotnému nebo nehmotnému a který je realizován prostřednictvím interakce mezi lidmi. Naproti tomu je možné na sociální kapitál nahlížet jako na atribut společnosti v pojetí Putnama a kol. (1993).

Dále byly diskutovány metody a způsoby měření sociálního kapitálu, kterých existuje velké množství (viz navazující studie Pileček, Jančák 2010). Jejich použití se odvíjí zejména od rozsahu datové základny. S poklesem měřítkové úrovně sledování zpravidla klesá možnost aplikace

kvantitativních forem výzkumu, neboť charakteristiky sociálního kapitálu (data, ukazatele) nebývají dostupné v dostatečném územním detailu. Velmi problematické a diskutabilní je používání některých indikátorů, což lze výstižně ozřejmit na příkladu míry důvěry. Na jednu stranu lze totiž míru důvěry ztotožňovat se sociálním kapitálem, některými autory je ale vnímána jako jeden ze zdrojů sociálního kapitálu, jinými jako forma sociálního kapitálu, nebo jako důsledek a tedy znak kvality sociálního kapitálu.

V poslední kapitole jsem se pak podrobněji zaměřil na diskusi spojitosti sociálního kapitálu a územního rozvoje včetně zahrnutí příkladů aplikace sociálního kapitálu v rámci českých geografických výzkumů (např. výzkumy regionální organizace společnosti, která má významný vliv na utváření a strukturaci sociálních sítí v území – Stachová a kol. 2011; teritoriality sociálních sítí; nebo polarizace prostoru, resp. periferních oblastí). Bylo konstatováno, že v literatuře je možné se setkat s pracemi, které dávají do souvislosti sociální kapitál se širokým spektrem skutečně různorodých „oblastí“. Pro geography jsou pravděpodobně nejvíce relevantní práce zabývající se především otázkami vlivu sociálního kapitálu na územní (lokální/regionální) rozvoj. Velkou inspiraci lze z tohoto pohledu nalézt v pracích Granovettra (1973, 1985) a Putnama a kol. (1993).

Možné přínosy tohoto článku se odrážejí ve snaze kriticky diskutovat koncept sociálního kapitálu, dále, podobně jako v případě předchozího článku, ve snaze přistupovat k dané problematice jakýmsi klasifikačním přístupem (viz nastínění typologie forem sociálního kapitálu). Článek aspiroval být dobrým pomocníkem pro základní orientaci v dané problematice. Také doufám, že výstupy článku odkrývají nová témata (viz závěr článku), kterými by se geografové, v souvislosti s konceptem sociálního kapitálu, mohli a měli zabývat.

Co se týče citačního ohlasu byl tento článek s IF = 0,500 (rok 2012), po vyloučení autocitací, citován celkem 6krát (databáze *WoS*, 2.7.2013). Článek citovali:

- BERNARD, J. (2011): Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 745–775.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diferenciací percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, 1, s. 23–45.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, 2, s. 223–246.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VODNRÁČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, 2, s. 207–222.
- KUBEŠ, J., KRAFT, S. (2011): Periferní oblasti jižních Čech a jejich sociálně populační stabilita. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 805–829.
- MEDOVÁ, L. (2011): Vrátit se či zůstat? Aspirace neoprávněně pracujících migrantů. *Geografie*, 116, 4, s. 462–470.

Podle databáze *Scopus* (2.7.2013) byl článek, po vyloučení autocitací, citován celkem 8krát. Kromě výše uvedených autorů článek citovali:

- KUČEROVÁ, S. (2011): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *AUC – Geographica*, 46, 1, s. 23–33.
- VÁNĚ, P. (2012): Lidský a sociální kapitál vnitřních periferií Česka: příklad tří mikroregionů Středočeského kraje. *Geografický časopis*, 64, 4, s. 357–381.

Článek dále citovali např.:

HUSÁK, J. (2012): Synergy of Human and Social Capital in Rural Development – Czech and German Cases. *European Countryside*, 4, 4, s. 240–250.

MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L. a kol. (2011): Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad Kraje Vysočina. Grada Publishing, a.s., Praha, 224 s.

Třetí článek s názvem „*Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciacie okresů Česka*“ vyšel v roce 2010 ve stejném čísle časopisu *Geografie* jako článek předchozí. Spoluautorsky se na něm podílel V. Jančák. Sepsání metodologicky orientovaného příspěvku bylo do jisté míry výzvou, neboť jak již samotný název příspěvku naznačuje, měření sociálního kapitálu je velmi složitou a do jisté míry také kontroverzní záležitostí. Do procesu měření této formy kapitálu totiž vstupuje celá řada faktorů, které je nutné uvažovat (množství definic a forem sociálního kapitálu; proměnlivost sociálního kapitálu v odlišných historických kontextech, na různých úrovních sociálních systémů a v rámci rozdílných měřítkových úrovní regionů; odlišnost ve vnímání ukazatelů sociálního kapitálu z pohledu toho, zda skutečně dokumentují určitou úroveň sociálního kapitálu, nebo spíše poukazují na existenci podmínek vhodných pro utváření sociálního kapitálu, nebo na jevy, které jsou důsledkem určité úrovně sociálního kapitálu).

Cíle článku byly dvojího typu. Z teoreticko-metodologického hlediska se jednalo o rozbor problematiky „měření“ sociálního kapitálu, a na jeho základě sestavení a testování souboru relevantních ukazatelů pro konceptualizaci sociálního kapitálu. Z empirického hlediska bylo cílem zhodnotit vzájemný vztah vybraných ukazatelů, analyzovat územní diferenciaci sociálního kapitálu na příkladě okresů Česka a především se pokusit vysvětlit příčiny regionálních rozdílů z pohledu odlišných dimenzí a forem sociálního kapitálu.

Konceptualizace sociálního kapitálu vycházela z kombinace výstupů prací van Detha (2008) – zahrnutí strukturálních (sociální sítě) a kulturních (důvěra, občanské normy a hodnoty) aspektů sociálního kapitálu, a Calloise, Angeona (2004) – zahrnutí odlišných forem sociálního kapitálu v kategoriích lokální společenský život, institucionální život, důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání, důvěra v instituce a vnější vztahy. Tato vyústila v sestavení souboru 10 ukazatelů.

Pomocí komponentní analýzy pak byla provedena analýza územní diferenciacie sociálního kapitálu v úrovni okresů Česka. Byly extrahovány tři hlavní komponenty, které dohromady vysvětlují 66,1 % celkové variability souboru vstupních ukazatelů. Nejvýznamnější extrahovaná komponenta „Konzervatismus“ (27,1 % celkové variability souboru vstupních ukazatelů) je sycena vysokým podílem počtu neúplných základních škol na počet škol, vysokou volební účastí v posledních komunálních volbách, vyššími podíly získaných poslaneckých dotací v období (2003–2007), vyšší volební účastí ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006, nižší mírou kriminality a nižším objemem získaných prostředků v rámci SROP a JPD2. Tato komponenta je kombinací strukturálních i kulturních aspektů sociálního kapitálu a poukazuje na rozdílné podmínky rozvoje sociálního kapitálu. V rámci jednotlivých okresů odpovídá míra jejího působení v podstatě polarizaci v dichotomii západ – východ, přesněji Čechy – Morava (nejvyšší hodnoty komponentních skóre vykazují okresy jižní Moravy a Kraje Vysočina; nejnižší se váží na příhraniční okresy severozápadních Čech a také na největší města). Druhá komponenta („Regionální rozvoj“) vysvětluje 19,8 % celkové variability souboru ukazatelů. Je především sycena vysokým podílem domácností s připojením k internetu, vysokými kladnými hodnotami

migračního salda. Tyto ukazatele odkazují na spojitost sociálního kapitálu a úspěšnosti lokálního/regionálního rozvoje. Hodnoty komponentních skóre jsou nejvyšší v metropolitních územích zahrnujících velká krajská města a jejich zázemí, dále ve středočeských okresech a okresech vyplňujících rozvojovou osu Plzeň-město – Liberec. Nejnižší hodnoty se pak vází na periferní a strukturálně postižené okresy. „Občanská participace“ (19,2 % celkové variability souboru ukazatelů) je poslední extrahovanou komponentou. Je saturována vysokým podílem počtu nestátních neziskových organizací v přepočtu na 1 000 obyvatel. Význam ostatních ukazatelů je poněkud nižší. Podobně jako Komponenta 1 zahrnuje jak strukturální, tak kulturní aspekty sociálního kapitálu. Svým charakterem se přibližuje předpokladům Putnama a kol. (1993). V případě územní diferenciaci se taktéž jedná o výraznou polarizaci Česka v dichotomii Čechy – Morava (nejvyšší hodnoty komponentních skóre vykazuje shluk venkovských okresů na pomezí Jihočeského, Středočeského kraje a Kraje Vysočina; nejnižších hodnot dosáhly sociálně problematické, strukturálně postižené okresy severozápadních Čech a severní Moravy).

Přínosy tohoto článku spočívají ve snaze prohloubit a rozšířit dosavadní sociálně-geografické poznatky o měřitelnosti sociálního kapitálu a také věrohodným způsobem postihnout regionální diferenciaci tohoto fenoménu v co nejnižší měřítkové úrovni. Dále, v souladu se snahou o kumulaci dosaženého poznání v rámci předkládané disertační práce, byly výsledky vysoce relevantní pro výběr modelových území pro navazující výzkum (viz následující čtvrtý článek).

Co se týče citačního ohlasu byl tento článek s IF = 0,500 (rok 2012), po vyloučení autocitací, citován celkem 6krát (databáze WoS, 2.7.2013). Článek citovali:

- BALEJ, M., ANDĚL, J. (2011): Typology of the Districts in Czechia Based on Land Cover Structure. *Geografie*, 116, 2, s. 172–190.
- BERNARD, J. (2011): Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 745–775.
- BERNARD, J. (2012): Prostorové vzorce rozvinutosti venkovských obcí Česka. *Geografie*, 117, 1, s. 72–94.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diferenciaci percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, 1, s. 23–45.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, 2, s. 223–246.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VODNRÁČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, 2, s. 207–222.

Podle databáze *Scopus* (2.7.2013) byl článek, po vyloučení autocitací, citován celkem 8krát. Kromě výše uvedených autorů článek citovali:

- KUČEROVÁ, S. (2011): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *AUC – Geographica*, 46, 1, s. 23–33.
- VÁNĚ, P. (2012): Lidský a sociální kapitál vnitřních periferií Česka: příklad tří mikroregionů Středočeského kraje. *Geografický časopis*, 64, 4, s. 357–381.

Článek dále citovali např.:

- MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L. a kol. (2011): Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad Kraje Vysočina. Grada Publishing, a.s., Praha, 224 s.
- PERLÍN, R. (2010): Theoretical Approaches of Methods to Delimitate Rural and Urban Areas. *European Countryside*, 2, 4, s. 182–200.

Čtvrtý článek – *„Social Capital and Local Socio-economic Development: the case of Czech peripheries/Sociální kapitál a lokální socioekonomický rozvoj: příklad českých periferií“* – vznikl opět ve spolupráci s V. Jančákem a také s konzultantem P. Chromým. Byl publikován v časopise *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* (online verze zveřejněna 8.10.2013). Jedná se o komparativní studii šesti modelových území reprezentujících dva odlišné typy periferních oblastí Česka (vnitřní a vnější periferie – např. Havlíček a kol. 2008; Musil, Müller 2008) zaměřenou na hodnocení úrovně sociálního kapitálu v modelových územích a úspěšnosti socioekonomického rozvoje těchto území. Článek využívá výsledků rozsáhlého dotazníkového šetření realizovaného v roce 2008 v rámci projektu GA ČR č. 403/07/0743 „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ celkem ve čtrnácti modelových územích² (správní obvody obcí s pověřeným obecním úřadem), které, jak již bylo naznačeno, reprezentují odlišné typy polarizovaného prostoru Česka (blíže viz Jančák a kol. 2010).

Cíle článku byly dvojího typu. Zaprvé šlo o analýzu ukazatelů sociálního kapitálu a komparaci dvou odlišných typů periferních oblastí Česka – vnitřní periferie (Březnicko, Konicko, Žluticko) a vnější periferie (Bojkovicko, Osoblažsko a Vejprtsko), které navíc, na základě předchozích výzkumů (viz Pileček, Jančák 2010) vykazují odlišné podmínky pro rozvoj sociálního kapitálu. Tato analýza se v prvním kroku týkala zjištění závislosti (pomocí korelační analýzy) mezi ukazateli sociálního kapitálu (celkem devět), které byly konstruovány z vybraných odpovědí v rámci dotazníkového šetření a jejichž výběr byl pečlivě diskutován. Podobně jako v případě předchozího článku vycházela konceptualizace sociálního kapitálu z prací van Detha (2003, 2008) a dále také van Oorschota a kol. (2006). Co se týče dosažených zjištění, ukázalo se, že u individuálních dat byly hodnoty korelací poměrně vysoké a z hlediska vzájemných vztahů většiny ukazatelů sociálního kapitálu pozitivní, což podporuje základní zjištění, resp. předpoklady mnoha autorů v čele s R. Putnamem a kol. (1993).

V druhém kroku se pak analýza zaměřila na komparaci modelových území z pohledu definovaných ukazatelů sociálního kapitálu. Pomocí deskriptivních statistických metod bylo zjištěno, že v případě modelových území existují výrazné regionální rozdíly mezi kontinuálně osídlenými a vy(do)sídlenými oblastmi – Bojkovicko, Březnicko a Konicko vykazovaly mnohem vyšší hodnoty úrovně sociálního kapitálu v porovnání s Osoblažskem, Vejprtskem a Žlutickem. Došlo tak k ověření stanovené hypotézy, tj., že se modelová území liší v dichotomii kontinuálně osídlená versus dosídlená. Tato hypotéza byla taktéž opakovaně a úspěšně ověřována v rámci tematicky odlišných výzkumů (např. Bičík, Štěpánek 1994; Chromý a kol. 2009).

Stěžejní částí článku, která sledovala naplnění druhého stanoveného cíle, bylo sledování vztahu mezi ukazateli sociálního kapitálu a vybranými individuálními (personálními) demografickými a socioekonomickými charakteristikami respondentů, konkrétně dosaženého věku, úrovně vzdělání a ekonomické (ne)aktivity (de facto se jednalo o identifikační údaje respondentů z realizovaného dotazníkového šetření). Pro naplnění daného cíle bylo zvažováno několik odlišných metod, které bývají pro daný účel aplikovány (nejčastěji asi vícenásobná regrese – viz např. Blume, Sack 2008). Nakonec byl vybrán chí-kvadrát test, a to s ohledem na soubor kategoriálních dat. Výsledky výzkumu taktéž potvrdily stanovenou hypotézu, a sice to, že existuje významná souvislost mezi individuálními demografickými a socioekonomickými

² Jako člen řešitelského kolektivu výše uvedeného projektu jsem prováděl terénní výzkum ve dvou modelových územích, na Březnicku a Netolicku.

charakteristikami respondentů a ukazateli sociálního kapitálu, což je v souladu s předpoklady a známými zjištěními několika zahraničních autorů (např. Putnam 1995; Glaeser a kol. 2002; Iyer a kol. 2005).

K přínosům tohoto článku lze tedy podle mého názoru zařadit zejména skutečnost, že bylo diskutováno (včetně empirického doložení) v Česku dosud poměrně málo rozšířené téma týkající se vztahu sociálního kapitálu a socioekonomického rozvoje, resp. ostatních forem kapitálu (zejména lidského kapitálu).

Tento článek byl nedávno publikován v časopise s IF = 0,753 (rok 2012), citační ohlas proto zatím nelze určit, ale lze předpokládat, že se článek dočká odezvy vzhledem k tomu, že se jedná o aktuální téma z postkomunistického světa.

Poslední článek vyšel ve druhém čísle časopisu AUC – Geographica na konci roku 2011. Článek se jmenuje „*The Role of Human Capital of Representatives of Municipal Self-government Bodies in Development of Borderland Peripheries in Czechia: the case of Volarsko/Role lidského kapitálu představitelů obecních samospráv v rozvoji příhraničních periferií Česka: příklad Volarska*“. Jedná se o samostatnou případovou studii představitelů obecních samospráv (starostů a zastupitelů) sedmi obcí modelového území Volarska kombinující teoretické poznatky s poznatky vzešlými z realizace terénního šetření, které se uskutečnilo v roce 2006 ve formě kombinace řízeného/polostrukturovaného rozhovoru a dotazníkového šetření.

Cílem bylo zhodnotit potenciál lokálního rozvoje periferního příhraničního modelového území na základě analýzy vybraných charakteristik úrovně a kvality endogenních zdrojů – lidského kapitálu představitelů obecních samospráv dotčených obcí. Dalším cílem pak byla identifikace hlavních problémů rozvoje tohoto modelového (periferního a příhraničního) území.

Ukázalo se, že z pohledu vybraných charakteristik lidského kapitálu vykazovalo Volarsko jako celek spíše pozitivní hodnoty (úroveň dosaženého vzdělání, doba výkonu funkce, v případě starostů způsob výkonu funkce a ochota kandidovat v následujících komunálních volbách) a nižší „míru diferenciac“ (jednak mezi jednotlivými obcemi, jednak mezi starosty konkrétních obcí a zastupiteli těchto obcí). Z hlediska hodnocení práce a spolupráce představitelů obecních samospráv vykazovalo modelové území jako celek rovněž spíše pozitivní hodnoty (míra aktivity, charakter pracovních a mezilidských vztahů), avšak vyšší „míru diferenciac“ (zejména v případě posuzování práce starosty a zastupitelů). Provedené terénní empirické šetření dále potvrdilo, že starostové patří mezi klíčové osobnosti modelového území. Na jejich individuálních vlastnostech, schopnostech, dovednostech, zkušenostech, či zvolených strategiích chování částečně závisí charakter/úroveň lokálního rozvoje obcí a míra jejich perifernosti, čímž došlo k ověření Jančákovy teze (2001) o vlivu lidského faktoru na rozvoj periferních oblastí, resp. přítomnosti klíčových osobností, které jsou ochotny a schopny na rozvoji participovat, či jej dokonce iniciovat (viz Perlín 2000).

V otázce subjektivních názorů starostů a zastupitelů na hlavní rozvojové problémy došlo k velké míře shody jejich odpovědí. Představitelé obecních samospráv tak, nezávisle na sobě, potvrdili existenci jakéhosi společného „smýšlení“ o modelovém území jako celku, což by mohlo být pro jeho rozvoj do budoucna rozhodně přínosem. Obě „skupiny“ identifikovaly nedostatek finančních prostředků na prosazení priorit obecního úřadu a nedostatek pracovních příležitostí jako dva nejzávažnější problémy modelového území. Ve shodě s Chromým a Skálou (2010), kteří analyzovali vybrané kulturněgeografické aspekty rozvoje v typově shodném území, se ukázalo, že

modelové území vykazuje, ze subjektivního pohledu, atributy ekonomické periferie, i když aktuální, objektivní, čísla např. o vývoji míry nezaměstnanosti lze hodnotit spíše kladně. Starostové obcí dále velmi silně vnímali opodstatněný problém v podobě institucionálních bariér – zasahování hranic Národního parku či Chráněné krajinné oblasti Šumava na území obce. V tomto směru lze hovořit o konfliktu mezi významem ochrany přírody a krajiny na jedné straně a funkčním (komerčním) využitím krajiny jako potenciálu možného rozvoje území na straně druhé.

Kromě toho, že jsem v článku analyzoval vybrané charakteristiky úrovně a kvality lidského kapitálu představitelů obecních samospráv jako jednoho z možných faktorů rozvoje daného periferního území s možným podmiňujícím vlivem na tvorbu především přemostujícího sociálního kapitálu (bylo by nutné ověřit navazujícím výzkumem), snažil jsem se, poměrně neobvyklým způsobem, konfrontovat jejich názory na hlavní rozvojové problémy. Získané odpovědi by tak mohly představovat jistou implikaci pro koncipování podpůrných politik (regionálních/lokálních) nejen v dotčeném území, ale také v podobných typech území.

Co se týče citačního ohlasu nebyl tento článek, podle databází *WoS* a *Scopus*, dosud citován.

Závěr

Disertační práce představuje poměrně obsáhlý příspěvek k systematickému studiu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí a jejich rozvoje, a to na území Česka. Sledovala naplnění celkem tří cílů.

V rovině obecných a metodologických východisek bylo cílem přispět do diskuse, resp. prohloubit dosavadní poznatky o teoreticko-metodologických východiscích výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí. Na základě provedené rešerše domácí a především zahraniční literatury byly, kromě diskuse vývoje směrů výzkumu územních nerovností s důrazem na problematiku perifernosti (vysvětlení její existence) a zprostředkovaně jejich vlivu na výzkumnou činnost geografů, diskutovány základní pojmy používané při studiu periferních oblastí a také některá epistemologická omezení – možné metodologické problémy při hodnocení polarizace prostoru.

Je možné konstatovat, že při snahách objektivně definovat periferie je nutné brát v potaz mnohostrannou podmíněnost reality v geografickém pojetí (Pileček, Jančák 2011). Periferie jsou výsledkem nerovnoměrného vývoje společnosti v prostoru, kde se uplatňuje selektivní/kumulativní působení mechanismů a také omezené/opožděné působení hybných sil změn prostoru. Periferie je specifické území vyznačující se komplexem převážně negativních charakteristik. Jedná se o území nedostatečně integrované do, v daném prostoru a čase, dominujících struktur, procesů a systémů (Schmidt 1998).

V rámci provedené a jistě ne zcela úplné „revize“ existujících definic periferních oblastí lze konstatovat, že v definování převládá ekonomické hledisko, resp. hodnocení socioekonomické vyspělosti. Periferie jsou často chápány jako území ekonomicky málo rozvinutá nacházející se mimo vyspělé regiony a na těchto regionech závislá. Dalšími často zmiňovanými prvky jsou faktická odlehlost od center osídlení, a to nejen ve smyslu čistě geografickém, ale také ve smyslu sociálním. Důležitou roli také hraje možnost podílet se na politických rozhodnutích, kterou periferie buďto nemají, anebo mají ale jen velmi omezenou. V menší míře se pak zdůrazňují rozličné demografické a socioekonomické faktory/charakteristiky (typicky stárnutí a odliv obyvatelstva, nižší úroveň vzdělanosti nebo vysoká míra nezaměstnanosti).

Metodologickým problémům studia polarizace prostoru dominují tři propojená témata/problémy (řádovostně/měřítkové úrovně hodnocení, ukazatele a metody). První problém je v zásadě podmíněn cílem daného sledování, tzn., na které měřítkové úrovni se periferie vymezují. Výběrem relevantních ukazatelů je především myšlen výběr takových, které dostatečně indikují periferie (podstatu jejich problémů). Z provedených analýz (viz Pileček, Jančák 2011) vyplynulo, že použití homogenního souboru indikátorů perifernosti při vymezování periferií je spíše výjimečné. V rámci statistických hodnocení se převážně jedná o kombinace nejrůznějších „typů“ ukazatelů (polohových, demografických, sociálních, ekonomických, aj.), což je odrazem relativnosti pojmu perifernost a subjektivního vnímání jeho významu (viz Leimgruber 2000). Problém týkající se metod hodnocení polarizace prostoru pak v sobě v podstatě zahrnuje použití kvantitativních nebo kvalitativních forem výzkumu, příp. jejich kombinace.

Zejména v rovině metodologických východisek bylo druhým cílem disertační práce podchytit „měkké“ faktory regionálního rozvoje (v tomto případě sociální a lidský kapitál), jejichž objektivizace a eventuální kvantifikace je obtížná (Blažek 2012). To se týká i jejich územní

postižitelnosti. Snahou bylo odpovědět na otázku – jak je v geografii konceptualizován sociální a lidský kapitál a jaký je vztah mezi těmito kapitály? V případě sociálního kapitálu lze konstatovat, že sociální kapitál je pojem velmi široký, aplikovaný v mnoha různých kontextech. Z toho vyplývá i existence velkého množství definic, které jsou svým charakterem dosti různorodé, což souvisí i s existencí velké rozmanitosti možného obsahu a složek/forem sociálního kapitálu. Nicméně, provedené výzkumy (zejména Pileček 2010, ale i Pileček, Jančák 2010 a Pileček a kol. 2013) ukázaly, že je při definování kladen důraz na sociální sítě, důvěru a občanské normy a hodnoty. V návaznosti na stanovenou výzkumnou otázku je možné konstatovat, že pro účely geografického výzkumu nebývá sociální kapitál „speciálně“ konceptualizován (nevznikají nové definice), spíše se jedná o přebírání existujících konceptualizací z oblasti sociologických výzkumů. Toto byl i případ předkládané disertační práce, kdy jsem při koncipování jednotlivých výzkumů použil jednu z nejrozšířenějších definic, jejímž autorem je R. Putnam (Putnam a kol. 1993).

Naproti tomu definice lidského kapitálu je ve srovnání s definicí sociálního kapitálu jednoznačnější a jednodušší. Kromě kvantitativních (tradičních) charakteristik jako je např. úroveň vzdělanosti je nutné brát v potaz i charakteristiky kvalitativní (zkušenost, motivace, akceschopnost, způsob jednání, atd.) – blíže viz kapitola 2.2, nebo Pileček (2011).

Jedním ze zásadních problémů týkajících se zejména sociálního kapitálu je pak problematika jeho měření. Sociální kapitál je totiž těžko územně postižitelný a je obtížné zkoumat jeho regionální dimenzi. Tyto problémy odráží nepřehledné množství definic a forem sociálního kapitálu (Pileček, Jančák 2010), což vyústuje k používání velkého množství ukazatelů (indikátorů) v rámci nejrůznějších konceptualizací. Tyto analýzy jsou tak zatíženy vysokou nejednotností definic (Bernard 2011). Nicméně, pro empirické účely se podařilo sociální kapitál konceptualizovat za použití jak nepřímých (tzv. proxy) ukazatelů na bázi hodnocení sekundárních dat v měřítkové úrovni okresů (viz Pileček, Jančák 2010), tak analýzy primárních dat získaných z terénních šetření v měřítkové úrovni obcí (viz Pileček a kol. 2013).

K posuzování hodnocení vzájemného vztahu sociálního a lidského kapitálu je možné konstatovat, že oba koncepty charakterizuje vzájemná komplementarita a podmíněnost (Pileček, Jančák 2010), která může vést jak ve směru od sociálního kapitálu ke kapitálu lidskému nebo naopak. Z dosavadních výzkumů spíše vyplývá, že lidský kapitál podmiňuje tvorbu sociálního kapitálu. Vzájemný vztah mezi oběma koncepty byl empiricky ověřován v rámci studie Pileček a kol. 2013, kdy sice byla potvrzena pozitivní závislost mezi vybranými ukazateli sociálního kapitálu a úrovní dosaženého vzdělání respondentů (lidský kapitál), na základě použitých metod (chí-kvadrát test) však nebylo možné jednoznačně určit směr kauzality, resp. podmíněnosti.

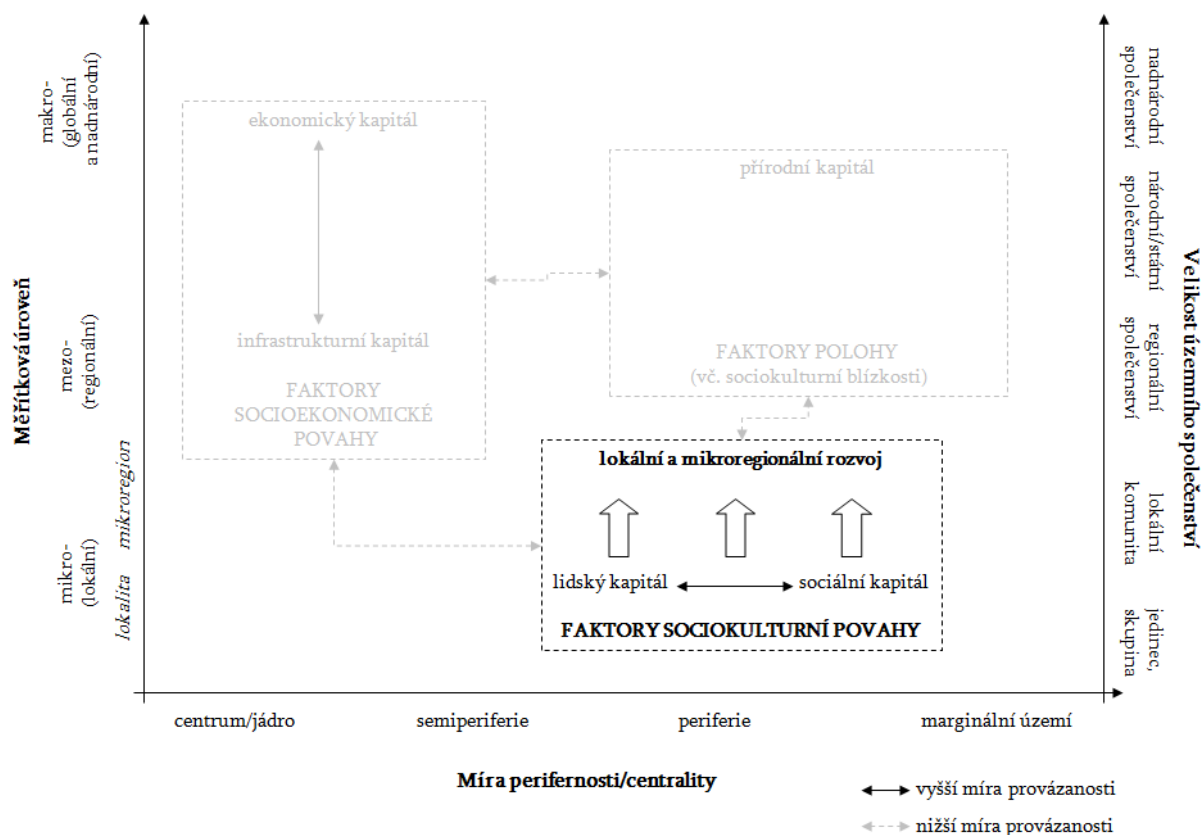
Třetím cílem disertační práce bylo pokusit se zhodnotit význam sociálního a lidského kapitálu v rozvoji periferních (a venkovských) oblastí Česka. Identifikovat a diskutovat roli „měkkých“ sociokulturních faktorů regionálního rozvoje na mikroregionální až lokální úrovni. Sledování mikroregionálního a lokálního prostředí (*milieu*) je velmi důležité, protože reakce (např. na proces globalizace) a trajektorie budoucího vývoje periferií v podmínkách nastavených působením obecných procesů, budou mj. záviset i na kvalitě vnitřního prostředí. Na základě dvou empirických ověření (Pileček 2011; Pileček a kol. 2013) bylo zjištěno, že sociální a lidský kapitál hraje poměrně významnou roli v rozvoji zkoumaných modelových území – v různých typech periferních oblastí. Úroveň lidského a sociálního kapitálu (různé schopnosti jednotlivých aktérů i skupin jedinců aktivně vytvářet sociální sítě a zapojovat se do již existujících) jsou tak významnými

prvky ovlivňujícími polarizaci prostoru, resp. míru perifernosti území (vyšší úroveň/kvalita/míra lidského a sociálního kapitálu snižuje míru perifernosti), a tedy i rozvojovou úspěšnost.

V tomto smyslu je možné zařadit do závěru disertační práce abstraktní model (viz *obr. 5*), kde jsou znázorněny podmiňující faktory regionálního rozvoje (geografické, socioekonomické a sociokulturní) – viz Hampl a kol. (2008); Blažek, Hampl (2009), resp. jednotlivé formy kapitálu (přírodní, ekonomický, infrastrukturní, lidský a sociální) – viz např. Bernard (2011); Evans, Syrett (2007); Svendsen, Sørensen (2007) nebo Triglia (2001). Prostor jejich možného působení/uplatňování ve vztahu k míře perifernosti/centrality, měřítkové úrovni sledování a velikosti územního společenství je ohraničen čárkovanou čarou³ indikující možný přesah i do sousedních „kategorií“ (viz jednotlivé osy abstraktního modelu). Na základě dosažených poznatků a i ve spojitosti se zjištěními dalších autorů se ukazuje, že sledované faktory sociokulturní povahy (sociální a lidský kapitál) se v rozvoji periferních oblastí nejvíce uplatňují na lokální úrovni – na úrovni lokalit a mikroregionů, resp. lokálních komunit. Nutné je zdůraznit vzájemnou provázanost těchto faktorů (šipka se spojitou čarou). Role sociálního a lidského kapitálu a obecně tzv. „měkkých“ faktorů by však neměla být přeceňována (Beugelsdijk, van Schaik 2005), úspěšnost rozvoje je také určována faktory vnější povahy – tzv. „tvrdými“ faktory (geografické a socioekonomické) či kapitály (přírodní, ekonomický, infrastrukturní). V souvislosti s rizikem možného dichotomického chápání role těchto „tvrdých“ a „měkkých“ faktorů (Blažek 2012) je v daném modelu znázorněna (šipky s čárkovanou čarou) vzájemná provázanost, resp. podmíněnost jednotlivých faktorů a zejména kapitálů tak, jak je to zdůrazňováno v řadě studií (např. Bernard 2011; Evans, Syrett 2007; Triglia 2001). Lze se však domnívat, že míra této provázanosti je nižší než v případě jednotlivých faktorů, resp. kapitálů, které je reprezentují (viz vzájemný vztah sociálního a lidského kapitálu).

³ U faktorů polohy a socioekonomických faktorů je prostor jejich možného působení spíše intuitivně předpokládán (a může být diskutabilní); v případě sociokulturních faktorů se však de facto jedná o pokus o zobecnění výsledků disertační práce.

Obr. 5: Abstraktní model možného působení faktorů regionálního rozvoje/jednotlivých forem kapitálu v závislosti na míře perifernosti/centrality, měřítkové úrovni sledování a velikosti územního společenství

Zdroj: vlastní zpracování.

V aplikační rovině je, nejen na základě zjištění disertační práce, možné formulovat určitá doporučení pro decizní sféru.

V návaznosti na chápání periferií jako oblastí vyznačujících se komplexem negativních charakteristik, je možné konstatovat, že nová Strategie regionálního rozvoje ČR 2014–2020 toto chápání částečně „následuje“. Definuje totiž periferní území jako „...území geograficky odlehlá a dlouhodobě se potýkající s kumulací problémů (např. příhraniční oblasti, horské oblasti, vnitřní periferie nebo území se specifickými problémy). Jedná se o území, ve kterých se kumulují negativní charakteristiky, které spočívají například v nedostatečné vybavenosti území, v často velmi špatné dopravní dostupnosti či vysoké nezaměstnanosti. Hlavním znakem pro tato území je většinová vyjíždka místních obyvatel za prací a do škol mimo tato území a nezřídka i pokračující vylidňování“ (SRR ČR 2014–2020, s. 56). Toto se týká i vymezení státem podporovaných regionů, konkrétně hospodářsky slabých regionů, kdy se jejich vymezení na bázi správních jednotek (obvodů obcí s rozšířenou působností – ORP) opírá o širší spektrum ukazatelů (odhad výkonnosti ekonomiky – HDP, míra nezaměstnanosti, zadluženost ORP/obyv., dávky v hmotné nouzi, saldo migrace na 1 000 obyvatel). V souvislosti s dopady hospodářské krize (viz např. Pileček, Červený 2010; Pileček, Müller 2010; Pileček a kol. 2011a,b) pak bylo pro vymezení problémových regionů (v tomto případě na bázi jednotek okresů) diskutováno použití i „nových“ ukazatelů (insolvence/úpadky ekonomických subjektů – Pileček a kol. 2011b) a byla nastíněna některá doporučení týkající se koncipování politiky na „vyrovnání“ rozdílů/regionální politiky

(intenzivnější regionalizace regionální politiky – potřeba sledování některých ukazatelů na měřítkově nižší úrovni; zřehlednění územní statistiky – v Česku existuje nezanedbatelný počet obcí, které se nacházejí ve správním obvodu ORP spadajícím do jiného okresu než je sledovaná obec; častější revize vládního usnesení o regionech se soustředěnou podporou státu; přezkoumávání účinnosti/efektivity vynakládaných veřejných prostředků) – blíže viz Pileček a kol. (2011a).

Z hlediska podpory mobilizace a tvorby lidského a sociálního kapitálu je potřeba neustále zdůrazňovat význam programů typu Leader pro rozvoj venkovských oblastí, resp. zakládání MAS, kdy se klade důraz na podporu inovativní lokální iniciativy/aktivity a vytváření sociálních sítí, partnerství mezi nejrůznějšími aktéry/subjekty (nejen v lokalitě, resp. mikroregionu, ale i ve smyslu hierarchickém – k aktérům v hierarchicky vyšších úrovních). Tyto vnitřní podmínky rozvoje lze měnit i s využitím spolupráce s vnějšími subjekty (nastavením rámcových podmínek shora). Podle Chromého a kol. (2011) se pak vnější a cíleně selektivní (např. pro jednotlivé typy venkova – Perlín a kol. 2010) a přitom smysluplná podpora (volených reprezentantů, institucí/organizací nebo i jednotlivců), kteří jsou ochotni participovat na společenském životě obcí/mikroregionů a jsou ochotni a schopni vstupovat do sítí spolupráce, stává jedním z nejdůležitějších nástrojů formování venkova ve smyslu žitého prostoru.

Pro budoucí programové období (2014–2020) se dokonce v některých dokumentech navrhuje (viz Národní strategický plán LEADER 2014+), aby se metoda Leader stala součástí všech budoucích operačních programů, které budou realizovat své cíle ve venkovském prostoru a aby MAS tyto programy začlenily jako nedílnou součást své implementační struktury. Navíc lze očekávat nárůst významu tzv. integrovaných přístupů (místní rozvoj vedený komunitami pro venkovské, periferní a příhraniční oblasti – integrované strategie rozvoje území MAS) – <http://strategie2020.cz/2014plus/>.

Závěrem disertační práce se ještě pokusme stručně nastínit možné směry dalšího výzkumu rozvoje periferních oblastí Česka a geografického výzkumu zejména sociálního kapitálu.

Z teoretického hlediska dominují současným výzkumům rozvoje periferií institucionální teorie regionálního rozvoje (zejména pak přístupy nové regionální či kulturní geografie), které je, i přes některé relevantní kritické reakce (Hadjimichalis 2006), nutné dále rozvíjet ve smyslu hodnocení role tzv. „měkkých“ faktorů regionálního rozvoje. Do budoucích výzkumů polarizace prostoru, resp. periferních oblastí a jejich rozvoje je proto potřeba zahrnout i další teorie a koncepty vycházející taktéž z institucionálních teorií – např. trojitá šroubovice (*triple helix*; viz např. Jauhiainen, Suorsa 2008) nebo institucionální hustota a *networking* (viz např. Virkkala 2007). Dále by se také mohlo jednat o, poměrně nový, koncept resilience (odolnosti/pružnosti) – Dawley a kol. (2010); Wilson (2010).

Geografický výzkum sociálního kapitálu čelí mnoha výzvám, které jsem se pokusil podrobně nastínit v kapitole 3.2 včetně uvedení možných důvodů, proč se uvedená témata v Česku zatím nepodařilo hlouběji diskutovat. Tato a další témata zahrnují:

- měření sociálního kapitálu a hodnocení jeho prostorové dimenze – statická i vývojová hodnocení regionální diferenciaci (změny kvality/úrovně, historické podmíněnosti)
- hlubší poznání významu a fungování odlišných forem sociálního kapitálu a jejich vzájemných vztahů

- hlubší poznání utváření sociálního kapitálu v konkrétních „malých“ územích, a to i ve smyslu posilování vnějších vazeb (horizontálních i hierarchických)
- sledování významu dalších faktorů rozvoje (ostatních forem kapitálu – zejména lidského, jejich vzájemného vztahu, podmíněnosti)
- empirické dokládání vztahu mezi sociálním a lidským kapitálem a socioekonomickým rozvojem a kvalitou sociokulturního prostředí (existence územních komunit, bariéry ve smyslu patriotismu → dichotomie „my“ vs. „oni“)
- výzkum negativních forem sociálního kapitálu, které skýtají témata jako jsou „mafianství“/„kmotrovství“, klientelismus apod. (konkurence vs. kooperace územních komunit)
- hlubší rozbor diferenciací vnitřních podmínek úrovně/kvality sociálního a lidského kapitálu v typově odlišných oblastech
- hodnocení vlivu proměn vnějších rámců – podmínek pro tvorbu sociálního a lidského kapitálu (regionální politika, kurikulární reforma, aj.) a jejich dopadu na změny v typově odlišných oblastech
- mezinárodní komparaci (viz problematika vy/dosídlených vs. kontinuálně osídlených území např. v Polsku – Janc 2006).

Seznam použité literatury

- AKÇOMAK, I. S. (2011): Social Capital of Social Capital Researchers. *Review of Economics and Institutions*, 2, 2, s. 1–28.
- AMIN, A., THRIFT, N. eds. (1994): *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*. Oxford University Press, Oxford, 268 s.
- AMIN, A., THRIFT, N. (1994): Living in the Global. In: AMIN, A., THRIFT, N. (eds.): *Globalization, Institutions and Regional Development in Europe*. Oxford University Press, Oxford, s. 1–22.
- ANDREOLI, M. (1994): Development and Marginalization in Liguria Region. In: CHANG - YI (ed.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions, IGU, Taipei, s. 41–61.
- BAŃSKI, J. (2009): Rural Areas of Economic Success in Poland – diagnosis and conditioning. In: BAŃSKI, J., KULIKOWSKI, R., KOWALSKI, M., ZGLIŃSKI, W. (eds.): *Socio-economic Disparities and the Role of Local Development*. Polish Geographical Society, IGiPZ PAN, Warsaw, s. 69–88.
- BAŃSKI, J., KULIKOWSKI, R., KOWALSKI, M., ZGLIŃSKI, W. eds. (2009): *Socio-economic Disparities and the Role of Local Development*. Polish Geographical Society, IGiPZ PAN, Warsaw, 183 s.
- BATHELT, H., MALMBERG, A., MASKELL, P. (2004): Clusters and Knowledge: local buzz, global pipelines and the process of knowledge creation. *Progress in Human Geography*, 28, 1, s. 31–56.
- BECKER, G. S. (1964): *Human Capital*. Columbia University Press for the National Bureau of Economic Research, New York, 187 s.
- BERGER, P. L., LUCKMANN, T. (1999): *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologizaci vědění*. Centrum pro studium demokracie a kultury, Brno, 214 s.
- BERNARD, J. ed. (2010): Endogenní rozvojové potenciály malých obcí a místní samospráva. *Sociologické studie/Sociological Studies*, 10:01, 138 s.
- BERNARD, J. (2011): Endogenní rozvojové potenciály malých venkovských obcí – obtížné hledání a měření jejich vlivu. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 745–775.
- BEUGELSDIJK, S., VAN SCHAIK, T. (2005): Differences in Social Capital between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39, 8, s. 1053–1064.
- BIČÍK, I., ŠTĚPÁNEK, V. (1994): Post-War Changes of the Land-use Structure in Bohemia and Moravia: case study Sudetenland. *GeoJournal*, 32, 3, s. 253–259.
- BLAŽEK, J. (1993): Regionální vývoj a regionální politika: hlavní přístupy v zemích západní Evropy. In: SÝKORA, L. (ed.): *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 120–146.
- BLAŽEK, J. (1996): Meziregionální rozdíly v ČR v transformačním období. *Geografie*, 101, 4, s. 265–277.
- BLAŽEK, J. (2012): Regionální inovační systémy a globální produkční sítě: dvojí optika na zdroje konkurenceschopnosti v současném světě? *Geografie*, 117, 2, s. 209–233.
- BLAŽEK, J., CSANK, P. (2007): Nová fáze regionálního rozvoje v ČR? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, 5, s. 945–965.
- BLAŽEK, J., HAMPL, M. (2009): Types and Systems of Actors in Regional Development: their function and regulatory potential. *European Spatial Research and Policy*, 16, 1, s. 75–92.

- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2009): Can Development Axes Be Identified by Socio-economic Variables? The case of Czechia. *Geografie*, 114, 4, s. 245–262.
- BLAŽEK, J., NETRDOVÁ, P. (2012): Aktuální tendence lokální diferenciaci vybraných socioekonomických jevů v Česku: směřuje vývoj k větší mozaikovosti prostorového uspořádání? *Geografie*, 117, 3, s. 266–288.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace*. UK v Praze, Karolinum, Praha, 211 s.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2011): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, implikace*. UK v Praze, Karolinum, Praha, 342 s.
- BLUME, L., SACK, D. (2008): Patterns of Social Capital in West German Regions. *European Urban and Regional Studies*, 15, 3, s. 229–248.
- BOURDIEU, P. (1986): The Forms of Capital. In: RICHARDSON, J. G.: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, s. 46–58.
- BRINK, T., SVENDSEN, G. L. H. (2013): Social Capital or Waste of Time? Social Networks, Social Capital and ‘Unconventional Alliances’ among Danish Rural Entrepreneurs. *Business and Management Research*, 2, 1, s. 55–68.
- BRYDEN, J., MUNRO, G. (2000): New Approaches to Economic Development in Peripheral Rural Regions. *Scottish Geographical Journal*, 116, 2, s. 111–124.
- BUCHENRIEDER, G., MÖLLERS, J., HAPPE, K., DAVIDOVA, S., FREDRIKSON, L., BALEY, A., GORTON, M., KANCS, D. A., SWINNEN, J., VRANKEN, L., HUBBARD, C., WARD, N., JUVANCIC, L., MILCZAREK, D., MISHEV, P. (2007): *Conceptual Framework for Analysing Structural Change in Agricultural and Rural Livelihoods*. IAMO Discussion Paper, 113. Dostupné z: <http://www.IAMO.de/dok/dp113.pdf> (9.7.2013).
- CALLOIS, J. M., ANGEON, V. (2004): On the Role of Social Capital on Local Economic Development: an econometric investigation on rural employment areas in France. Dostupné z: <http://www.docstoc.com/docs/2299686/We-start-with-a-brief-explanation-of-SC> (13.7.2013).
- CALLOIS, J. M., AUBERT, F. (2007): Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: the case of French rural areas. *Regional Studies*, 41, 6, s. 809–821.
- CASTIGLIONE, D., VAN DETH, J. W., WOLLEB, G. (2008): *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford, 744 s.
- CIHELKOVÁ, E. a kol. (2007): *Nový regionalismus: teorie a případová studie (Evropská unie)*. C.H. Beck, Praha, 361 s.
- COLEMAN, J. (1988): Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 Supplement, s. 52–120.
- COPUS, A. K. (2001): From Core-periphery to Polycentric Development: concepts of spatial and aspatial peripherality. *European Planning Studies*, 9, 4, s. 539–552.
- CÔTÉ, S. (2001): The Contribution of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1, s. 29–36.
- CULLEN, B. T., PRETES, M. (2000): The Meaning of Marginality: interpretations and perceptions in social science. *The Social Science Journal*, 37, 2, s. 215–229.
- ČERMÁK, L. (2005): Hodnocení vztahu dopravní dostupnosti a exponovanosti území. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PřF, KSGRR, Praha, s. 44–52.

- DAWLEY, S., PIKE, A., TOMANEY, J. (2010) Towards the Resilient region?: policy activism and peripheral region development. SERC Discussion Paper, 53. Dostupné z: <http://eprints.lse.ac.uk/33523/1/sercdp0053.pdf> (29.7.2013).
- DE NORONHA VAZ, T., MORGAN, E. J., NIJKAMP, P. eds. (2006): The New European Rurality: strategies for small firms. Ashgate, Aldershot, 312 s.
- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2007): Systemic Geographical Approach, Methodological Plurality, Uncertainties and Risks. In: DOSTÁL, P., LANGHAMMER, J. (ed.): Modelling Natural Environment and Society. Geographical Systems and Risks Processes. P3K, Praha, s. 29–44.
- DOSTÁL, P., LANGHAMMER, J. ed. (2007): Modelling Natural Environment and Society. Geographical Systems and Risks Processes. P3K, Praha, 284 s.
- DRÁPELA, E. (2010): Marginální oblasti na území ČR a jejich vývoj v prostoru a čase. Disertační práce, Masarykova Univerzita, PŘF, Brno, 221 s.
- DŽUPINOVÁ, E., HALÁS, M., HORŇÁK, M., HURBÁNEK, P., KÁČEROVÁ, M., MICHNIAK, D., ONDROŠ, S., ROCHOVSKÁ, A. (2008): Perifernost a priestorová polarizácia na území Slovenska. Geo-grafika, Bratislava, 186 s.
- EVANS, M., SYRETT, S. (2007): Generating Social Capital?: the social economy and local economic development. European Urban and Regional Studies, 14, 1, s. 55–74.
- FIELD, J. (2003): Social Capital. Routledge, London, 165 s.
- FLORIDA, R. (2003): Cities and the Creative Class. City & Community 2, 1, s. 3–19.
- FRIEDMANN, J. (1966/1972): A General Theory of Polarized Development. In: HANSEN, N. M. (ed.): Growth Centres in Regional Economic Development. Free Press, New York, (reprint) s. 82–107.
- FUKUYAMA, F. (1995): Trust: the social virtuos and the creation of prosperity. Free Press, New York, 458 s.
- GALDEANO-GÓMEZ, E., AZNAR-SÁNCHEZ, J. A., PÉREZ-MESA, J. C. (2010): The Complexity of Theories on Rural Development in Europe: an analysis of the paradigmatic case of Almería (southe-east Spain). Sociologia Ruralis, 51, 1, s. 54–78.
- GLAESER, E. L., LAIBSON, D., SACERDOTE, B. (2002): An Economic Approach to Social Capital. The Economic Journal, 112, 483, s. F437–F458.
- GRANOVETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. American Journal of Sociology, 78, s. 1360–1380.
- GRANOVETTER, M. (1985): Economic Action and Social Structure: the problem of embeddedness. American Journal of Sociology, 91, s. 481–510.
- HADJIMICHALIS, C. (2006): Non-Economic Factors in Economic Geography and in 'New Regionalism': a sympathetic critique. International Journal of Urban and Regional Research, 30, 3, s. 690–704.
- HALÁS, M. (2008): Priestorová polarizácia spoločnosti s detailným pohľadom na periférne regióny Slovenska. Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 44, 2, s. 349–369.
- HALPERN, D. (2005): Social Capital. Polity press, Cambridge, 388 s.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současné tendence rozvojové diferenciace. Geografie, 105, 3, s. 241–254.
- HAMPL, M. (2001): Geografie transformace v České republice: celkové zhodnocení. In: HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 27–41.

- HAMPL, M. (2002): Regionální organizace společnosti: principy a problémy studia. *Geografie*, 107, 4, s. 333–348.
- HAMPL, M. (2003): Diferenciace a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie*, 108, 3, s. 173–190.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 147 s.
- HAMPL, M. (2006): Sociální geografie: proměny tematické orientace i přetrvávání výchozích problémů studia. *Geografie*, 111, 4, s. 382–400.
- HAMPL, M. (2007): Regionální diferenciace současného socioekonomického vývoje v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, 5, s. 889–910.
- HAMPL, M. (2010): Regionální diferenciace společnosti: obecné typy vývojových procesů. *Geografie*, 115, 1, s. 1–20.
- HAMPL, M. (2012): Hierarchické organizace v realitě: pojetí, poznávací a praktický smysl studia. *Geografie*, 117, 3, s. 253–265.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory-mechanismy-procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realismu. *Ekonomický časopis*, 56, 7, s. 696–711.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and Cultural Geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social & Cultural Geography*, 8, 3, s. 475–493.
- HAMPL, M., GARDAVSKÝ, V., KÚHNL, K. (1987): Regionální struktura a vývoj systému osídlení ČSR. UK v Praze, Praha, 255 s.
- HAMPL, M. a kol. (1996): Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice. *DemoArt*, Praha, 395 s.
- HAMPL, M. a kol. (2001): Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 328 s.
- HÁNA, D., MACEŠKOVÁ, M. (2010): Poslanecké dotace v kontextu implikací pro regionální rozvoj. *Ekonomie a Management*, 3, s. 16–25.
- HANSEN, N. M. ed. (1966/1972): *Growth Centres in Regional Economic Development*. Free Press, New York, (reprint) 298 s.
- HAVLÍČEK, T. (2007): Regionální diferenciace lidského a sociálního kapitálu ve venkovských periferních oblastech Česka. In: *Agrární perspektivy XVI. Evropské trendy v rozvoji zemědělství a venkova*. Sborník prací z mezinárodní vědecké konference, ČZU, Praha, s. 861–871.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie*, 106, 1, s. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 6–24.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2008): Innere und äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft* 150, 299–316.
- HOLT, L. (2008): Embodied Social Capital and Geographic Perspectives: performing the habitus. *Progres in Human Geography*, 32, 2, s. 227–246.
- HOLUBEC, S. (2009): Sociologie světových systémů. Hegemonie, centra, periferie. Sociologické nakladatelství (SLON), Praha, 207 s.

- HUBER, F. (2009): Social Capital of Economic Clusters: towards a network-based conception of social resources. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 100, 2, s. 160–170.
- HUSÁK, J. (2012): Synergy of Human and Social Capital in Rural Development – Czech and German Cases. *European Countryside*, 4, 4, s. 240–250.
- CHANG - YI ed. (1994): Marginality and Development Issues in Marginal Regions. *Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions*, IGU, Taipei, 308 s.
- CHROMÝ, P. (1999): Kam patříš Jemnicko? *Geografické rozhledy*, 9, 2, s. 38–39.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2005): Periferní oblasti Česka jako jeden z pólů polarizovaného prostoru. *Životné prostredie*, 39, 2, s. 106–108.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M., HAVLÍČEK, T. (2011): Venkov – žitý prostor: regionální diferenciace percepce venkova představiteli venkovských obcí v Česku. *Geografie*, 116, 1, s. 23–45.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., WINKLEROVÁ, J. (2003): Land Use Changes in the Peripheral Regions of Czechia. *AUC – Geographica*, 38, 1, s. 95–103.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, Activation of Territorial Communities and the Potential of the Development of Peripheral Regions. *AUC – Geographica*, 38, 1, s. 105–117.
- CHROMÝ, P., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Regional Identity, Contemporary and Historical Regions and the Issue of Relict Borders: the case of Czechia. *Regions and Regionalism*, 9, 2, s. 9–19.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, 2, s. 223–246.
- ILLNER, M. (1989): Výběr uzemí s příznivými podmínkami z hlediska sociálního. *Terplan*, A 12-521-806/03-E1, Praha, s. L1–L27.
- IYER, S., KITSON, M., TOH, B. (2005): Social Capital, Economic Growth and Regional Development. *Regional Studies*, 39, 8, s. 1015–1040.
- JANC, K. (2006): Human and Social Capital in Poland – spatial diversity and relations. *EUROPA XXI*, 14, s. 39–55.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie*, 106, 1, s. 26–35.
- JANČÁK, V. a kol. (1998–1999): Perspektivy vývoje periferních oblastí ČR. Grantový projekt GA UK č. 12-980-126/98/M. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha.
- JANČÁK, V. a kol. (2002–2003): Geografický výzkum periferních oblastí Česka v transformačním období: aplikace v tercierním vzdělávání. Grantový projekt GA UK č. 205/2002/B-GEO/PrF. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha.
- JANČÁK, V. a kol. (2003–2005): Periferní oblasti Česka jako součást polarizace prostoru v souvislostech evropské integrace. Grantový projekt GA ČR č. 403/03/1369. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha.
- JANČÁK, V. a kol. (2007–2009): Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy. Grantový projekt GA ČR č. 403/07/0743. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha.
- JANČÁK a kol. (2011–2014): Mechanismy selektivního vývoje periferií v Česku a Rakousku v post-industriálním období. Grantový projekt GA ČR č. 404/11/1962. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha.

- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie* 113, 3, s. 269–284.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VODNRAČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, 2, s. 207–222.
- JAUHIAINEN, J. S., SUORSA, K. (2008): Triple Helix in the Periphery: the case of Multipolis in Northern Finland. *Cambridge Journal of Regions, Economy and Society*, 1, 2, pp. 285–301.
- JERÁBEK, M. (2005): Subjektivní vnímání území mezi Kozákovem a Troskami. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha*, s. 109–117
- JERÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. a kol. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování?. *Academia, Praha*, 297 s.
- JUSSILA, H., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. eds. (1998): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space. Ashgate, Aldershot*, 299 s.
- KAMENÍČEK, J. (2012): *Lidský kapitál. Bohatství dřímá v nás. Karolinum, Praha*, 232 s.
- KARAMEYOU, P., APOSTOLOPOULOS, C. (2010): The Causal Nexus between Social Capital and Local Development in Mountain Rural Greece. *International Journal of Social Inquiry*, 3, 1, s. 29–66.
- KELLER, J. (2009): *Nejistota a důvěra aneb K čemu je modernitě dobrá tradice. Slon, Praha*, 173 s.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J. (2007): Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 43, 5, s. 911–943.
- KOSTIĆ, M. (2004): *Vnitřní periferie v Česku: příklad střeodočesko-jihočeského pomezí. Diplomová práce, UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha*, 112 s. + příl.
- KOURLIOUROS, E., KORRES, G., MARMARAS, M., TSOBANOGLOU, G. (2006): Peripheral Regions in Duress: planning deficiencies and counter-social capital impediments of local development in rural Greek areas. Dostupné z: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa06/papers/28.pdf> (9.7.2013).
- KOWALCZYK, A. ed. (2003): *Theoretical and Methodological Aspects of Geographical Space at the Turn of Century. Warsaw University, Faculty of Geography and Regional Studies, Warsaw*, 399 s.
- KUBEŠ, J. ed. (2000): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR. JU v Českých Budějovicích, České Budějovice*, 164 s.
- KUBEŠ, J., KRAFT, S. (2011): Periferní oblasti jižních Čech a jejich sociálně populační stabilita. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 805–829.
- KUČEROVÁ, S. (2011): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *AUC – Geographica*, 46, 1, s. 23–33.
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Vztah periferality a vzdělávání: lze definovat periferní oblasti na základě vývoje základních škol? *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, 53, s. 59–73.
- KULDOVÁ, S. (2005): Podbořansko – „nová“ či „klasická“ periferie? In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha*, s. 100–108.

- LABRIANIDIS, L. (2006): Human Capital as the Critical Factor for the Development of Europe 's Rural Peripheral Areas. In: DE NORONHA VAZ, T., MORGAN, E. J., NIJKAMP, P. (eds.): The New European Rurality: strategies for small firms. Ashgate, Aldershot, s. 41–60.
- LEHTO, E., OKSA, J. (2003): Local Development and Social Capital: the case of Sotkamo. Dostupné z: <http://www-sre.wu-wien.ac.at/ersa/ersaconfs/ersa03/cdrom/papers/497.pdf> (8.7.2013).
- LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and Marginal Regions: problems of definition. In: CHANG - YI (ed.): Marginality and Development Issues in Marginal Regions. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions, IGU, Taipei, s. 1–18.
- LEIMGRUBER, W. (2000): Land Use and Abuse: on the ecological and spiritual marginalization of land. In: MAJORAL, R., JUSSILA, H., DELGADO-CRAVIDÃO, F. (eds.): Environment and Marginality in Geographical Space. Issues of Land Use, Territorial Marginalization and Development in the New Millennium. Ashgate, Aldershot, s. 7–24.
- LEIMGRUBER, W. (2004): Between Global and Local. Marginality and Marginal Regions in the Context of Globalization and Deregulation. Ashgate, Aldershot, 321 s.
- LOWE, P., MURDOCH, J., MARSDEN, T., MUNTUN, R., FLYNN, A. (1993): Regulating the New Rural Spaces: the uneven development of land. *Journal of Rural Studies*, 9, 3, s. 205–223.
- LUNDEVALL, B. A., JOHNSON, B. (1994): The Learning Economy. *Journal of Industry Studies*, 1, 2, s. 23–42.
- MACEŠKOVÁ, M., OUŘEDNÍČEK, M., TEMELOVÁ, J. (2009): Sociálně prostorová diferenciacie v České republice: implikace pro veřejnou (regionální) politiku. *Ekonomický časopis*, 57, 7, s. 700–715.
- MÄGER, M., KIILI, J. (2006): Conventional and Aspatial Peripherality: the case of Setomaa. Dostupné z: http://www-1.mtk.ut.ee/varsa/2006/3_regionaalpoliitika/mager_kiili.pdf (8.7.2013).
- MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., MATOUŠEK, R., SÝKORA, L., VAJDOVÁ, Z. (2011): Sociální kapitál v Kraji Vysočina. In: MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L. a kol. (2011): Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad Kraje Vysočina. Grada Publishing, a.s., Praha, s. 199–210.
- MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L. a kol. (2011): Sociální kapitál a rozvoj regionu. Příklad Kraje Vysočina. Grada Publishing, a.s., Praha, 224 s.
- MAJORAL, R., JUSSILA, H., DELGADO-CRAVIDÃO, F. eds. (2000): Environment and Marginality in Geographical Space. Issues of Land Use, Territorial Marginalization and Development in the New Millennium. Ashgate, Aldershot, 289 s.
- MALECKI, E. J. (2012): Regional Social Capital: why it matters. *Regional Studies*, 46, 8, s. 1023–1039.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie*, 106, 1, s. 12–25.
- MARADA, M. (2003): Delimitation of Peripheral Regions and Studies of their Attributes with Help of Statistic Analysis. In: KOWALCZYK, A. (ed.): Theoretical and Methodological Aspects of Geographical Space at the Turn of Century. Warsaw University, Faculty of Geography and Regional Studies, Warsaw, s. 388–396.

- MARADA, M., CHROMÝ, P. (1999): Contribution to Studies on Peripheral Regions of Czechia. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica Supplementum*, 2/I, s. 241–255.
- MASKELL, P., MALMBERG, A. (1999): Localised Learning and Industrial Competitiveness. *Cambridge Journal of Economics*, 23, 2, s. 167–185.
- MOHAN, G., MOHAN, J. (2002): Placing Social Capital. *Progress in Human Geography*, 26, 2, s. 191–210.
- MÜHLINGHAUS, S., WÄLTJY, S. (2001): Endogenous Development in Swiss Mountain Communities: local initiatives in Urnäsch and Schamserberg. *Mountain Research and Development*, 21, 2, s. 236–242.
- MURDOCH, J. (2000): Networks – a new paradigm of rural development? *Journal of Rural Studies*, 16, 4, s. 407–419.
- MURRAY, M., DUNN, L. (1995): Capacity Building for Rural Development in the United States. *Journal of Rural Studies*, 11, 1, s. 89–97.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus*, 15, 2, s. 67–72.
- MUSIL, J. ed. (2004): Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii. UK v Praze, FSV, CESES, Praha, 82 s.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, 2, s. 321–348.
- NARDONE, G., SISTO, R., LOPOLITO, A. (2010): Social Capital in the LEADER Initiative: a methodological approach. *Journal of Rural Studies*, 26, 1, s. 63–72.
- NARED, J. (2002): Developmental Aspects of Slovene Rural and Border Regions. *Subnational Statistical Capacity Building, Needs Assessment Report*, University of Ljubljana, Faculty of Economics, Ljubljana, 12 s.
- NAUGHTON, L. (2013): Geographical Narratives of Social Capital: telling different stories about the socio-economy with context, space, place, power and agency. *Progress in Human Geography*, 37, 4, s. 1–19.
- NETRDOVÁ, P., NOSEK, V. (2009): Přístupy k měření významu geografického rozměru společenských nerovnoměrností. *Geografie*, 114, 1, s. 52–65.
- NOVÁČEK, A. (2005): Vývojové trendy polarizace prostoru v Česku. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 25–35.
- NOVÁK, J., NETRDOVÁ, P. (2011): Prostorové vzorce sociálně-ekonomické diferenciaci obcí v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 717–744.
- NOVOTNÁ, M. ed. (2005): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 184 s.
- OUŘEDNÍČEK, M., ŠPAČKOVÁ, P., FEŘTROVÁ, M. (2011): Změny sociálního prostředí a kvality života v depopulačních regionech České republiky. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 47, 4, s. 777–803.
- PAASI, A. (2002): Place and Region: regional worlds and words. *Progress in Human Geography*, 26, 6, s. 802–811.
- PERLÍN, R. (2000): Představitelé veřejné správy jako aktéři lokálního rozvoje. Sociologický průzkum mezi starosty venkovských obcí okresů Písek a Tábor. In: KUBEŠ, J. (ed.): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR*. JU v Českých Budějovicích, České Budějovice, s. 133–150.

- PERLÍN, R. (2010): Nástroje rozvoje venkovských obcí. Disertační práce, UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 28, [58] s.
- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie*, 115, 2, s. 161–187.
- PILEČEK, J. (2005): Příspěvek k metodice vymezení periferních oblastí: modelové území okresu Prachatice. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 81–91.
- PILEČEK, J. (2006): *Problémy rozvoje periferních oblastí českého pohraničí: příklad modelového území Volarsko*. Diplomová práce, UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 110 s. + příl.
- PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, 1, s. 64–77.
- PILEČEK, J., ČERVENÝ, M. (2010): Hospodářská krize a regionální disparity - příklad okresů České republiky. *Obec a finance*, 1, s. 32–34.
- PILEČEK, J. (2011): The Role of Human Capital of Representatives of Municipal Self-government Bodies in Development of Borderland Peripheries in Czechia: the case of Volarsko. *AUC – Geographica*, 46, 2, s. 95–106.
- PILEČEK, J., ČERVENÝ, M., KLÍMA, J., MÜLLER, J., DUPAL, J., KUNC, Z. (2011): Regionální politika, územní disparity a dopady hospodářské krize v České republice. ÚRS PRAHA, a.s., Praha, 215 s.
- PILEČEK, J., ČERVENÝ, M., MÜLLER, J. (2011): Ekonomické subjekty v úpadku jako jeden z projevů hospodářské krize: analýza regionálních disparit v rámci České republiky. *Regionální studia*, 5, 2, s. 2–13.
- PILEČEK, J., CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2013): Social Capital and Local Socio-economic Development: the case of Czech peripheries. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Article first published online: 8 OCT 2013, DOI: 10.1111/tesg.12053.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciaci okresů Česka. *Geografie*, 115, 1, s. 78–95.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas. *AUC – Geographica*, 46, 1, s. 43–52.
- PILEČEK, J., MÜLLER, J. (2010): Regionální disparity ve vývoji nezaměstnanosti v období hospodářské krize. In: SOBOČÍKOVÁ, K. (ed.): *Regionální disparity a hospodářské subjekty v regionálním rozvoji*. Elektronický sborník přednášek z mezinárodní vědecké konference. VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, Ostrava, CD-ROM.
- POŠTOLKA, V., LIPSKÝ, Z., POPKOVÁ, K., ŠMÍDA, J. eds. (2009): *Geodny – Geodays 2008 – Sborník příspěvků z výroční konference ČGS, TU Liberec, Liberec, CD-ROM*.
- PUTNAM, R. D., LEONARDI, R., NANETTI, R. Y. (1993): *Making Democracy Work: civic transitions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, 280 s.
- PUTNAM, R. D. (1995): Tuning in, Tuning out: the strange disappearance of social capital in America. *Political Science and Politics*, 28, 4, s. 664–683.
- PUTNAM, R. D. (2000): *Bowling Alone: the collapse and revival of American community*. Simon and Schuster, New York, 384 s.
- REINÖHLOVÁ, E. (2005): Informační a komunikační technologie pro rozvoj periferních oblastí – zkušenosti ze zahraničí. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 36–43.

- RICHARDSON, J. G. (1986): *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*. Greenwood Press, New York, 377 s.
- RUTTEN, R., WESTLUND, H., BOEKEMA, F. (2010): The Spatial Dimension of Social Capital. *European Planning Studies*, 18, 6, s. 863–871.
- SAGAN, I., HALKIER, H. eds. (2005): *Regionalism Contested: institutions, society and governance*. Ashgate, Aldershot, 282 s.
- SAYER, A. (2000): *Realism and Social Science*. Sage, London, 211 s.
- SCHMIDT, M. H. (1998): An Integrated Systematic Approach to Marginal Regions: from definition to development policies. In: JUSSILA, H., LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R. (eds.): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, s. 45–66.
- SCHULLER, T. (2001): The Complementary Roles of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, 1, s. 18–24.
- SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010): Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: příklad vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, 115, 1, s. 44–63.
- SEIDL, T., CHROMÝ, P., HABARTOVÁ, P. (2010): Perceptions of Marginality: the role of administration and other stakeholders in issues of future development of Czech military training areas. *AUC – Geographica*, 45, 2, s. 97–108.
- SHUCKSMITH, M. (2000): Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: perspectives from LEADER in UK. *Sociologia Ruralis*, 40, 2, s. 208–218.
- SOBOČÍKOVÁ, K. ed. (2010): *Regionální disparity a hospodářské subjekty v regionálním rozvoji*. Elektronický sborník přednášek z mezinárodní vědecké konference, VŠB-TU Ostrava, Ekonomická fakulta, Ostrava, CD-ROM.
- SOTARAUTA, M. (2005): Shared Leadership and Dynamic Capabilities in Regional Development. In: SAGAN, I., HALKIER, H. (eds.): *Regionalism Contested: institutions, society and governance*. Ashgate, Aldershot, s. 53–72.
- SOTARAUTA, M. (2010): Regional Development and Regional Networks: the role of regional development officers in Finland. *European Urban and Regional Studies*, 17, 4, s. 387–400.
- STACHOVÁ, J. (2008): *Občanská společnost v regionech České republiky*. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 93 s.
- STACHOVÁ, J., SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2011). Sociální kapitál a rozvoj regionu. In: MAJEROVÁ, V., KOSTELECKÝ, T., SÝKORA, L. (eds.): *Sociální kapitál a rozvoj regionu: příklad Kraje Vysočina*. Grada Publishing, a.s., Praha, s. 11–31.
- STOCKMANN, J. (2003): Vliv periferní a příhraniční polohy na rozvoj mikroregionu (příklad: Moravské Kopanice). Diplomová práce, UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 119 s. + příl.
- SVENDSEN, G. L. H., SØRENSEN, J. F. L. (2007): There's More to the Picture than Meets the Eye: measuring tangible and intangible capital in two marginal communities in rural Denmark. *Journal of Rural Studies*, 23, 4, s. 453–471.
- SVOBODOVÁ, H., KONEČNÝ, O., BINEK, J., CHABIČOVSKÁ, K., HOLEČEK, J., GALVASOVÁ, I., VĚŽNÍK, A., HYNEK, A. (2011): *Synergie ve venkovském prostoru*. GaREP, spol. s r.o., Brno, 114 s.
- SÝKORA, L. ed. (1993): *Teoretické přístupy a vybrané problémy v současné geografii*. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 201 s.

- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009a): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: POŠTOLKA, V., LIPSKÝ, Z., POPKOVÁ, K., ŠMÍDA, J. (eds.): Geodny - Geodays 2008 – Sborník příspěvků z výroční konference ČGS. TU Liberec, Liberec, s. 50–56.
- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009b): Jak (ne)měřit sociální kapitál pro regionální rozvoj? XII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, Bořetice, ESF MU Brno. Dostupné z: <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/katedry/kres/4884317/8594456/SykoraMatousek.pdf> (8.7.2013).
- SYSSNER, J. (2006): What Kind of Regionalism? – Regionalism and Region Building in Northern European Peripheries. Peter Lang Publ., Frankfurt am Main, 244 s.
- SZCZYRBA, Z. (2005): Venkovský maloobchod v Česku a jeho nová pozice: diskusní příspěvek k problematice periferních oblastí. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): Problémy periferních oblastí. UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, s. 53–60.
- ŠAFR, J., SEDLAČKOVÁ, M. (2004): Koncepty a indikátory sociální koheze – východiska empirických výzkumů. In: MUSIL, J. (ed.): Pojetí sociální soudržnosti v soudobé sociologii a politologii. UK v Praze, FSV, CESES, Praha, s. 17–35.
- ŠAFR, J., SEDLAČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. Sociologické studie, 7, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 93 s.
- TERLUIN, I. J. (2003): Differences in Economic Development in Rural Regions of Advanced Countries: an overview and critical analysis of theories. *Journal of Rural Studies*, 19, 3, s. 327–344.
- TOLÓN-BECERRA, A., LASTRA-BRAVO, X. (2009): Planning and Neo-endogenous Model for a Sustainable Development in Spanish Rural Areas. Dostupné z: <http://www.sfer.asso.fr/content/download/2971/27241/> (8.7.2013).
- TRIGLIA, C. (2001): Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory*, 4, 4, s. 427–442.
- VAISHAR, A. ed. (2000): Vranov nad Dyjí/Jemnice: region v transformaci. Ústav geoniky AV – pobočka Brno, Regiograph, Brno, 144 s.
- VAISHAR, A., ZAPLETALOVÁ, J. (1998): Jemnice: the role of a small town in the present stage of transformation. *Moravian Geographical Reports*, 6, 1, s. 32–42.
- VAN DETH, J. W. (2003): Measuring Social Capital: orthodoxies and continuing controversies. *International Journal of Social Research and Methodology*, 6, 1, s. 79–92.
- VAN DETH, J. W. (2008): Measuring Social Capital. In: CASTIGLIONE, D., VAN DETH, J. W., WOLLEB, G.: *The Handbook of Social Capital*. Oxford University Press, Oxford, s. 150–176.
- VAN OORSCHOT, W., ARTS, W., GELISSEN, J. (2006): Social Capital in Europe: measurement and social and regional distribution of a multifaceted phenomenon. *Acta Sociologica*, 49, 2, s. 149–167.
- VANDUCHOVÁ, M. (2001): Periferní území a možnosti jejich rozvoje (na příkladu modelového území Křinec - Rožďalovice na Nymbursku). Diplomová práce, UK v Praze, PŘF, KSGRR, Praha, 119 s. + příl.
- VÁNĚ, P. (2012): Lidský a sociální kapitál vnitřních periferií Česka: příklad tří mikroregionů Středočeského kraje. *Geografický časopis*, 64, 4, s. 357–381.
- VENHORST, V., VAN DIJK, J., VAN WISSEN, L. (2010): Do the Best Graduates Leave the Periheral Areas of the Netherlands? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101, 5, s. 521–537.

- VESELÝ, A. (2006): Teorie mnohačetných forem kapitálů. UK v Praze, FSV, Praha, 24 s.
- VIRKKALA, S. (2007): Innovation and Networking in Peripheral Areas – a case study of emergence and change in rural manufacturing. *European Planning Studies*, 15, 4, s. 511–529.
- WALLERSTEIN, I. (1984): *The Politics of World Economy*. Cambridge University Press, Cambridge, 200 s.
- WARD, N., ATTERTON, J., TAE-YEON, K., LOWE, P., PHILLIPSON, J., THOMPSON, N. (2005): Universities, the Knowledge Economy and the ‘Neo-endogenous rural development’. Discussion Paper, 1, Centre of Rural Economy, Newcastle University. Dostupné z: <http://www.ncl.ac.uk/cre/publish/discussionpapers/pdfs/discussionpaper1.pdf> (13.7.2013).
- WAWROSZ, P., HEISSLER, H. (2011): Investice do lidského kapitálu jako předpoklad úspěšnosti investic do sociálního kapitálu. *Naše společnost*, 1, s. 3–12.
- WIESINGER, F. (2007): The Importance of Social Capital in Rural Development, Networking and Decision-making in Rural Areas. *Journal of Alpine Research*, 95, 4, s. 43–56.
- WILSON, G. (2010): Multifunctional ‘Quality’ and Rural Community Resilience. *Transactions of the Institute of British Geographers*, 35, 3, s. 364–381.
- WOODHOUSE, A. (2006): Social Capital and Economic Development in Regional Australia: a case study. *Journal of Rural Studies*, 22, 1, s. 83–94.
- WORTHINGTON, A. C., DOLLERY, B. E. (2000): Can Australian Local Government Play a Meaningful Role in the Development of Social Capital in Disadvantaged Rural Communities? *Australian Journal of Social Issues*, 35, 4, s. 349–361.
- YAMAMOTO, T. (2007): East Meets West in an Entrepreneurial Farming Village in Japan: endogenous development theories and economic gardening practices. *Business and Economic History*, 5, s. 1–14.
- ZICH, F. (2006): Sociální potenciál - pojmové vymezení a souvislosti. In: ZICH, F. a kol.: *Sociální potenciál regionu*. Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Praha, s. 6–27.
- ZICH, F. a kol. (2006): *Sociální potenciál regionu*. Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., Praha, 104 s.

Ostatní dokumenty a zdroje

- Národní strategický plán LEADER 2014+. Dostupné z: <http://nsmas.cz/content/uploads/2012/07/N%C3%81RODN%C3%8D-STRATEGICK%C3%9D-PL%C3%81N-LEADER-2014+-pln%C3%A1-verze.pdf> (25.7.2013).
- Rozvoj obcí, měst a regionů včetně MAS v období 2014+. Dostupné z: <http://strategie2020.cz/2014plus/> (25.7.2013).
- Strategie regionálního rozvoje ČR na období 2014–2020. Dostupné z: <http://www.mmr.cz/getmedia/08e2e8d8-4c18-4e15-a7e2-0fa481336016/SRR-2014-2020.pdf> (25.7.2013).

Přílohy: Studie zařazené do disertační práce

- I. PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas. *AUC – Geographica*, 46, 1, s. 43–52.

THEORETICAL AND METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE IDENTIFICATION AND DELIMITATION OF PERIPHERAL AREAS

JAN PILEČEK, VÍT JANČÁK

Department of Social Geography and Regional Development, Faculty of Science, Charles University in Prague

ABSTRACT

This article focuses on the topic of the polarisation of space. Its objective is to give a basic overview of the theoretical and methodological aspects of research on peripheral areas and to discuss selected aspects. Attention is given to the concept of polarisation of space as a central theoretical point of departure in studying peripheral areas. In the second section, attention is directed at defining the terms marginality/peripherality and marginal/peripheral areas. The meaning of these terms is understood differently by many authors. As part of the issue of evaluating the polarisation of space, central methodological problems, which can be encountered in specific empirical studies, are discussed.

Key words: periphery, marginality, definition, theoretical and methodological aspects, Czechia

1. Introduction

The deepening dichotomy between core and periphery is an expression of globalisation processes, at a worldwide scale, as well as a manifestation of transformation processes, at a national scale. Research on this dichotomy and on the question of the polarisation of space, in general, has been a popular topic for geographic research in recent years. The objective of this article is to present an overview and discussion of selected theoretical and methodological aspects of research on peripheral areas. Attention is given to the concept of polarisation of space as a central theoretical point of departure in studying peripheral areas. A second no-less significant objective of the submitted article is to define certain fundamental terms, used in studies of peripheral areas, including a discussion of their delimitation. We give special attention to clarifying differences in the perception of the terms marginality and peripherality, because the meaning of these terms is understood differently by many authors. An extensive portion of the article is devoted to a basic overview and discussion of definitions for marginality and peripherality. This includes a summary of fundamental approaches, which can offer insight in defining marginal/peripheral areas. We have also attempted to create something of a subjective categorization of selected definitions. As part of the issue of evaluating the polarisation of space, central methodological problems, which can be encountered in specific empirical studies, are discussed.

2. Selected theoretical approaches in research on the polarisation of space

In general terms, the polarisation of space can be understood as a legitimate result of the development

of the hierarchical organisation of geographic systems. The creation of cores (centres) and peripheries, as two extreme poles of polarised space, is a logical outcome of the structural-functional differentiation of space, it is also by large a product of socio-economic driving forces. The concept of core (centre) and periphery represents one of the key models of geographic research and is considered by many authors to be a fundamental theoretical point of departure in studying marginal/peripheral areas (Cullen, Pretes 2000; Jussila 1998; Leimgruber 2004).

In the past, a large number of authors focused on the polarisation of space. They tried to explain the factors behind the uneven socioeconomic development of regions, which in turn leads to the emergence of core and peripheral areas. Scientists began to closely monitor process of uneven development in the 1930s, discovering that it was, for the most part, motivated by a series of dramatic events, which had an impact on economic unevenness. These primarily included the collapse of the New York Stock Exchange and events connected with World War II (Sommers, Mehretu, Pigozzi 1999). One of the first authors to focus on the polarisation of space was W. Christaller in his central places theory (1933/1966, taken from Blažek, Uhlíř 2002). This theory was based on fundamental geographic patterns, i.e. a decline in the number of centres dependent on their significance (Blažek, Uhlíř 2002). Central and non-central (peripheral) areas differ, according to Christaller, in whether or not they provide central functions, in pursuit of which residents from non-central places must commute to meet their needs. Distance can, therefore, be considered a basic criterion in determining peripherality. In spite of unrealistic assumptions and deficiencies (e.g. purely geometric approach – settlement system located on a homogenous plain, the entire theory ignores the impacts of history

making it static in nature), according to Blažek and Uhlíř (2002), the central contribution of this theory lies in its attempt to explain the geographic organisation of society as a whole, including efforts to define a complete set of characteristics of the system of central places and regions. Böventer (1969) also focused on Christaller's theory, attempting to summarize the contributions and weaknesses of its concepts. According to him, central places theory loses "its explanatory power as soon as agglomeration economies become of paramount importance within very densely populated areas. The model has not been formulated so as to help solve the problems of the Ruhr area or of the big American metropolitan areas (pp. 123–124)."

During the period following World War II, core-periphery theories emerged (e.g. the theory of growth poles, theory of cumulative causation, theory of uneven development and the theory of polarised development). These are so-called divergent theories, meaning that long-term uneven economic development leading to the emergence and deepening of regional differences is their central common feature and assumption. The theory of polarised development (core-periphery theory) is one of the most significant from this time period. Its author J. Friedmann first attempted to define the terms core and periphery and contributed a great deal in taking on the issue of researching the polarisation of space. This theory arises out of the premise that the fundamental distinguishing point between core and peripheral regions is their degree of autonomy, or their level of dependence on other regions (Blažek, Uhlíř 2002). A centre (core) is a region with a high degree of autonomy and the ability to create innovations; it is capable of grasping the central changes (impulses) of development. In contrast, a periphery is implicitly defined as an area, which has not grasped these changes (Havlíček, Chromý 2001). Friedmann also defined six cumulative mechanisms (effects), which cause polarisation between core and periphery to increase, contributing to further strengthening of the position of the core (the dominance effect, relations effect, information effect, psychological effect, modernization effect and production effect). Another of Friedmann's contributions is the designation of four stages in the development of a spatial economy (the theory of polarized development represents the second of these stages of development): 1. pre-industrial society with local economic structures; 2. the emergence of a core-periphery polarity and its subsequent deepening (divergence); 3. the dispersion of economic activities and, to a lesser degree, administrative functions from the core to the periphery; 4. gradual integration, growth of interconnectivity and dependence between core and periphery. Hampl (2001, p. 316) reacted rather critically to this model. According to Hampl, making a distinction between the 3rd and 4th stages of development of a spatial economy is very debatable. In essence, this would mean "the culmination of the diffusion of progress throughout the entire system and the attainment of the complete organisation of the system at a new,

qualitatively improved level." According to Hampl, such a thing has never happened with a societal system and could not happen, because "the removal of differentiation would, essentially, lead to a cessation of development and to the degradation of the system..." In contrast, it is always "only about attaining a certain level of suppression of unevenness, which should suffice for increasing the level of organisation and internal cooperation of a system."

At the beginning of the 1980s, Gottmann (1980) conducted research on the polarisation of space and the core-periphery relationship, primarily from a political point-of-view. According to Gottmann, periphery is determined by physical geographic conditions, historical developments, political organisation and the strength of economic functions. In contrast, Reynaud (1981, taken from Leimgruber 1994) emphasizes the role of human activities, while combining a spatial model of core and periphery with a social configuration. He rejects the simple polarisation of space in the sense of core and periphery, because it assumes a certain evolution of this mutual relationship, indicated by its changing intensity (a so-called dynamic concept). It also includes the phenomenon of time, which means that nothing is final or definite. Historic developments can take place in a number of waves, in which the position of the core and periphery change. This means, for example, that the significance of a core, that loses its dominant role, can decline and, contrastingly, a periphery can separate itself from a core, strengthening its own significance. It is even possible for a mutual "exchange" of historical positions to occur. As an example, Leimgruber (2004) uses traditional industrial regions, which at one time ranked among the strongest economic areas (the Ruhr area, northeast England). Reynaud demonstrates his dynamic conception with a typology (see Tab. 1), in which flows of people and capital act as determinants in one column and raw material flows in the other. Altogether, he defines four types of centres, six types of periphery and seven differing relationships to describe their mutual combinations. Schuler and Nef (1983, taken from Havlíček, Chromý 2001) build on Reynaud's ideas, in the sense of the continuity between core and periphery. "Core and periphery are not spatially separated, they merely exhibit changing degrees of centrality. It is not, therefore, so much a dichotomy between two extremes, but rather a continuum open to changes in time. A centre is, herein, simply located at the top of a so-called pyramid of power (Havlíček, Chromý 2001, p. 5)."

At a theoretical level, Havlíček and Chromý (2001) have also conducted research on the general principles and tendencies governing the development of the polarisation of space. In connection with the first stage of Friedmann's model for the development of a spatial economy, they defined four abstract developmental types of polarisation of space (increasing polarisation, stagnating polarisation, diminishing polarisation and equalizing polarisation), which take into account differentiated development of core (a centre) and periphery over time.

Tab. 1 Types of centres and peripheries according to Reynaud

The centre – periphery relationship	Flows of people and capital	Flows of raw materials
1. dominant C, dominated P	P → C	P → C
2. hypertrophic C, abandoned P	P → C	
3. dominant C, integrated and exploited P	C → P	P → C
4. hypertrophic C, integrated and annexed P	C → P	
5. declining C, P developing capital from C	C → P	
6. autonomous C and P		
7. inversion: P becomes C and vice versa	C → P	C → P

Source: Reynaud (1981 taken from Leimgruber 1994; altered)

3. Marginality vs. peripherality: differences in perceiving and understanding both terms

In connection with research on the polarisation of space, we can encounter the terms marginality or peripherality. In geographic literature, both of these terms are viewed either as synonyms (in the circumstances of Czechia for instance, Havlíček and Chromý 2001 prefer this position), or in contrast both terms are duly separated on the basis of their meaning (Leimgruber 1994). According to this author, the core-periphery relationship is more geometric in nature, in the sense of the centre of a territory and its borders. On the other hand, the term marginality (or rather the relationship between core and marginal areas) has a somewhat broader application (meaning), as it implies a series of social, economic and political contingencies. According to Andreoli (1994, p. 41), the terms have the same meaning, whether from a philological or geographic point-of-view, i.e. “something that is far from the centre...” Marginal regions, however, represent something of a further level of peripherality. Peripheral regions are at least partially integrated into an economic system, in contrast to marginal regions, which are economically isolated (located outside a system), “they are excluded from political, social and economic decision-making processes (Mertins 1992, taken from Leimgruber 1994, p. 6).” Schmidt (1998) adds another perspective to the discussion. In compliance with the authors listed above, Schmidt does not perceive centre and periphery to be two isolated poles; she also speaks of a continuum. With the inclusion of marginal regions, though, a centre – periphery – marginal region continuum (see Fig. 1) is established. It only applies in the sense of socioeconomic relations and not in a geometric sense. A periphery is, naturally, in a subsidiary position in relation to the centre; however, it is, contrary to a marginal region, still integrated into a system.

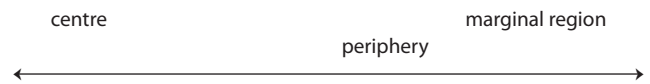

Fig. 1 Centre, periphery and marginal region as a continuum
Source: Leimgruber (1994)

Leimgruber (2004) documents the distinctness in the meaning of the two terms on the example of the work of authors Pieroni and Andreoli (1989). The mutual interactions of productive forces and market integration are depicted on a simple schema (Fig. 2), wherein a high level is characteristic of a centre, while low levels are characteristic of peripheries. From the position of a marginal area (“margin”) it is clearly evident that “marginal regions truly lie on the margin of a system or outside of the system (Leimgruber 2004, p. 49).”

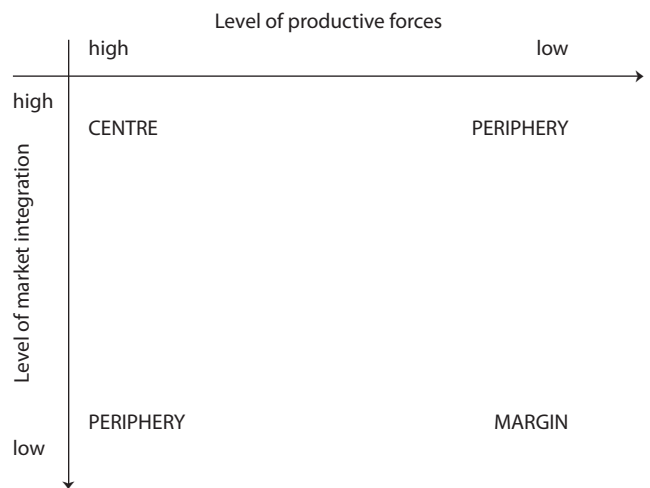

Fig. 2 Productive forces and market integration of marginal regions
Source: Pieroni and Andreoli (1989 taken from Leimgruber 2004)

From the concise overview, included above, it is clear that the authors tend to support the notion of separating marginality and peripherality on the basis of a differing level of integration into the system, without defining clear boundaries that would be a condition of integration within a system or of complete exclusion from it. The peripherality of an area is connected with spatial (situational) characteristics such as distance and transport accessibility. Marginality, on the other hand, is shaped more by a “multi-dimensional” spectrum of problems, from economic and cultural to social, political and historical. We meet with differences in the understanding of both of these terms, within research on marginal/peripheral areas in Czechia. Periphery, peripherality and peripheral area are, in general, more frequent terms; however, works of Vaishar (1999); Seidl, Chromý (2010), who discusses marginality and marginal areas, presents an alternative example.

4. Definition of marginality/peripherality and marginal/peripheral areas

We can find a large number of definitions for marginality/peripherality in the literature. As has already been said, the terms marginality and peripherality are understood by different authors in a variety of ways. It is no different with attempts to define marginality/peripherality. On the one hand, the multi-dimensional conditionality of reality in a geographic sense, which leads to the emergence of a number of diverse types of peripheral areas and, consequently, to a number of approaches in understanding (defining) these regions, plays an important role. On the other hand, the subjective perceptions and point-of-view of a given author also play a significant role. For these reasons, an innumerable amount of concepts and definitions, which attempt to define marginality/peripherality, can be found in the literature. Due to this plurality, a universally valid definition, which would objectively explain this term and which would be viewed by the majority of authors as something of a “*terminus technicus*”, will never come about. From the information above, it is evident that marginality/peripherality can be determined in two fundamental, analytical frameworks. One of these views marginality/peripherality as an objective reality, while the other sees it as a subjective reality (Schmidt 1998). Marada (2001, p. 13) accurately captures the complicated nature of the issue by stating that the term peripheral area is “more felt than precisely defined.” Fernandes (2000) even speaks of the obscurity of the concept of marginality, which can only be specified with difficulty. Many authors agree that marginality is a relative concept. Whether from the point-of-view tends toward a subjective perception – marginality as a state of mind (e.g. Leimgruber 2000; Leimgruber, Majoral, Lee 2003), which can additionally include relativity arising from one’s own definition of marginality/peripherality (Capella-Miternique, Font-Garolera 1999), or relativity, which focuses on specific historical developments and, consequently, longer-lasting peripherality. In this context, it is not possible to forget to mention three main approaches on the conceptualization of space – absolute, relative and relational (see e.g. Harvey 2006), which have also important implications for the definition of marginality/peripherality (concepts of absolute and relative space refer to marginality/peripherality as an objective reality, concept of relational space refers to marginality/peripherality as a subjective reality). To be more detailed, absolute space exists independently of any matter (objects are fixed at an absolute location), while relative space exists with reference to things and processes, it can be understood “as a relationship between objects which exists only because exist and relate to each other (Harvey 1973a in Harvey 2006, p. 272).” Finally, relational space expresses the feeling and understanding of spatial relations which humans carry in their mind and on which their actions are based (Holt-Jensen 2009).

In spite of the specifics listed, let’s first take a look at approaches, through which marginal/peripheral regions can be defined. Leimgruber (1994) outlines four basic approaches: geometric, ecological, economic and social. These four, in turn, can be supplemented with political and cultural approaches as well as with a concept that reflects the subjective perception of marginality/peripherality. Schmidt (1998) builds on Leimgruber and outlines six basic approaches, wherein he adds concepts of political and cultural marginality to the four basic approaches.

- The geometric approach (geometric marginality): in this case, areas that are located along the edges of a country (this concerns border areas) are considered to be marginal regions. The central factor in determining the degree of peripherality is, consequently, the distance from the centre. A relatively well-formulated definition, in this direction, comes from authors Wastl-Walter, Váradi and Veider (2003, p. 799), who claim that “border areas are peripheral regions *par excellence*...” Primarily due to their distance from core areas, border regions are geographically isolated and economically marginalized. The marginality of a border region also depends, to a great degree, on the permeability of the border (Leimgruber 2004) and the nature of the border effect (Havlíček, Marada 2004). Strassoldo (1980, 1981) adds to this by stating that periphery (peripherality) is “shaped” by a border’s level of impermeability. According to Schmidt (1998), however, it is helpful to consider the relative position of a region in space, in addition to its geometric marginality, as determined by the location of the region in absolute terms. This can be expressed through the accessibility of a certain area, not only for residents, but, for example, for goods as well.
- The ecological approach (ecological marginality): this term is somewhat atypical in nature. It could be said that it is generally related to economic aspects, through the utilization of natural conditions (Schmidt 1998). From this point-of-view, the core comprises an area with good environmental conditions, which is little used by humans or entirely unused. In contrast with this, we find areas that are densely populated and considerably transformed or devastated by human activities (Chromý, Jančák 2005). Human activity literally marginalizes the natural environment and ecological marginalization can lead to a decline in quality of life (Leimgruber 2000). Central areas, in terms of this approach, are almost always peripheral in terms of other points-of-view.
- The social approach (social marginality): this approach is connected with the marginalization of social groups, “whose socialization process has been somehow disrupted, or to individuals who are situated outside one particular group or who belong to various groups simultaneously without being fully integrated (Leimgruber 1994, p. 11).” In the spirit of this approach, Cullen and Pretes (2000) view marginality as a social structure.

Power becomes the most important determinant of marginality. In this case, marginality is often represented through characteristics such as gender (e.g. Mehretu, Mutambirwa, Ch., Mutambirwa, J. 2001), ethnicity, religion or sexual orientation, and it often leads to the spatial segregation of minorities into slums and ghettos, primarily in an urban setting, in which so-called “micro-peripheral islands” (Blom 2000, p. 180) can be spoken of. These are areas, in which manifestations including social exclusion, criminality, illegal drug use and others are typically found.

- The economic approach (economic marginality): Along with the social approach, the economic approach is one of the most frequently used. The vast majority of instances, when we speak about marginal areas, we speak of economically marginal areas (Schmidt 1998). This approach is based on the regional differentiation of economic activities in a region (Chromý, Jančák 2005). An economic definition of marginality can arise from a number of varied elements, including natural factors and cultural and social characteristics of the residents; however, it is primarily based on economic indicators such as GDP (Leimgruber 1994). Great significance is also placed on political decisions, which can contribute significantly to the economic marginality of an area.
- The cultural approach (cultural marginality): is close to and, essentially, represents a special form of the social approach. It is associated primarily with the segregation of cultural minorities.
- The political approach (political marginality): political marginality is founded, primarily within a single country. Territories that are, for whatever reason, beyond the interest of those, who are entrusted with decision making power (e.g. national governments), which brings a series of negative consequences to these areas, can be labelled marginal (Schmidt 1998). According to Gottmann (1980), political subordination to the core (centre) is conveyed by peripheral location, as understood in the sense of the political approach.

Definitions of marginal/peripheral areas often emerge from a combination of the approaches listed above, wherein the economic and social approaches receive the greatest degree of use. Only in rare cases, is it possible to find a definition in the literature that would be founded on only one of the approaches (e.g. the geometric approach, which has significant application in terms of the peripherality of border regions).

Now, we will attempt to make something of a categorization (classification) of selected definitions of marginal/peripheral areas:

- Definitions primarily based on the economic approach: we can place the conception of authors Cullen and Pretes (1998, p. 183) among those definitions arising from the most-proliferated, economic approach. They state that “a region is deemed marginal when it is distant from markets, dependent on primary resources,

has a small and sparse population, and is not politically or economically autonomous.” Tykkyläinen (1998, p. 123) defines a marginal area as “the frontier area of socio-economic activity, either booming or regressing, and being sparsely populated in most cases.” Marginal areas are distinguished by fluctuations in their inhabitants and are often located far from core areas, meaning economically prospering areas. Eskelin and Snickars (1995) define periphery as geographically removed and economically behind, an area that is dependent on external political decisions and is culturally “antiquated”. Artobolevsky (1997, taken from Garrod, Wilson 2004) also utilizes the economic approach in defining peripheral regions in a European context. These are characterized by a little-developed infrastructure, a low level of qualifications among the work force and high unemployment. On the other hand, peripheral areas are able to offer low cost labour, which can give them an economic advantage (Hall 1992, taken from Garrod, Wilson 2004). Marada and Chromý (1999, p. 244), who define periphery as “a territory lying outside economically, intensively utilized regions, distinguished by their remoteness from settlement centres, poor transport accessibility and low population density” also utilize a predominantly economic approach. According to Chromý and Jančák (2005, p. 106) “classical periphery is a territory lying outside economically, intensively utilized regions, distinguished by its high portion of rural settlement, low population density, high unemployment along with a high rate of employment in primary economic activities (especially in primary agricultural production) and a generally lower level of residents’ quality of life.”

- More comprehensively focused definitions: according to Mehretu, Pigozzi and Sommers (2000), marginality is a complex type of handicap, which individuals and societies are subject to (are experiencing) as a result of disadvantages that arise from uneven or unjust ethnic, cultural, social, political or economic factors. In another article (Sommers, Mehretu, Pigozzi 2001, p. 27) they add that “generally, maginal areas occur where there is a convergence of political, cultural, economic and resource problems.” Andreoli and Tellarini (1998) do not give a direct definition; instead, they list parameters, which characterize marginal areas. According to them, the incomes of residents in marginal areas are considerably lower, infrastructure is in bad shape and such areas are distinguished by a certain cultural isolation. These three factors generally work together and are moreover dependent on the nature of the natural environment, historic events that impacted the current state of the area and demographic developments. Boniface (2000) also refuses to give a direct definition; nonetheless, according to her, a number of countries are located in a marginal position, whether in terms of developmental, climatic, economic or geographic factors (i.e. in the sense of distance from main centres,

where important political decisions are made, decisions concerning the distribution of financial aid and aid in the form of grants, and where wealth is accumulated). Schmidt's (1998, p. 59) definition is one of the most frequently cited: "marginal regions are essentially characterized by a – more or less marked – lack of integration in the present and dominant structures, processes and systems of corresponding time and spatial context, in any considered aspects, in some of them or in all them, in an additive or interactive way, generating also a – partial or total – feeling of non-belonging to the (meso- or macro-) system."

- Definitions partially taking the social or cultural approaches into account: we can classify the above-cited work of Cullen and Pretes (1998) into this group. They define periphery "as a power relationship between a group viewing itself as a center, and consequently viewing all minorities and nonmembers as marginal or other (p. 184; Cullen and Pretes 2000, p. 217)." For Enyedi (1994), periphery is synonymous with geographic and social distance from core areas of development. Leimgruber (2004, p. 48) cites a very interesting notion from Miller (1998), which considers the less frequent idea of cultural marginality. According to this author, marginal regions are distinguished by 1. a cult relationship to local environment, space and place; 2. a stable spectrum of awareness, which can include traditions and folklore and which arises from the relationship with environment, space and place; and 3. resources helping development and the retention of this awareness.

5. The issue of evaluating the polarisation of space

The issue of defining marginal/peripheral areas fits its one of the most important topics within the framework of comprehensive studies concerning marginal/peripheral areas. This is related to the authors' attempt to find an answer to a central question – where are peripheral areas located within a researched territory? Generally, it can be said that this is very much a "non-standard" issue, confronting several methodological problems, which are naturally interconnected to a significant degree (Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2005, 2008).

With regard to theoretical approaches to the evaluation of polarization of space can be said that these approaches (especially identification of causes of uneven development) has fundamental consequences for conceptualization of periphery, with subsequent important methodological implications (i.e. identification of indicators of peripherality). Just the selection of relevant indicators, which would have sufficient declarative power, in terms of the peripherality of a given territorial unit, is the first discussed methodological problem. Practically every research project focusing on the polarisation of space offers a differing overview of indicators of peripherality. Leimgruber (2004) comes forward with a very interesting

opinion, with which it is possible, to a certain extent, to agree with. He assumes that the subjective selection of indicators of peripherality influences the results of a given study in a significant way. This can, to a point, lead to the claim that "a region is marginal because someone (the researcher, local, regional, or national politicians, the business community, etc.) wants it to be marginal" (Leimgruber 2004, p. 50). We can further document the great variety in the use of differing indicators in the specific studies of certain authors. In this sense, an article from Copus (2001), which gives a summary of indicators of peripherality that were used by a wide variety of authors at the level of European Union member states, during the 1980s and 1990s. Economic indicators such as GDP or unemployment clearly dominate this group. Gurung and Kollmair (2005), for example, compiled a summarizing table of indicators of peripherality on the basis of a "brainstorming" activity conducted among members of their research office and then extended to include indicators selected from a number of other projects. These indicators were subsequently divided thematically into eight categories (social sphere, state of infrastructure, state of health, education, politics, economy, environment, indices of development). In contrast, for delimitating marginal areas within the USA, authors Lonsdale and Archer (1999) used only demographic indicators (natural increase, rate of increase from immigration, nationality, etc.). The opinion of these authors on the issue of determining marginal/peripheral areas is also interesting: "it requires a bit of courage to draw a line on a map outlining a marginal area" (p. 138).

Another problem, closely tied to the one mentioned above, is a matter relating to methods of evaluating the polarisation of space. Again, we are faced with a wide variety of approaches, which depend on the subjective selection of a given author. If we take an in-depth look at selected research projects, which include a wide variety of methods for evaluating the polarisation of space, we find that a large "space" in Czech, as well as in foreign, literature was given in the past to multivariate statistical methods such as factor/component or cluster analysis (Andreoli 1994; Marada and Chromý 1999; Musil 1988). Of course, a series of other approaches or methods is available. One of these could even be the relatively simple use of standardisation with a sequence of values from various indicators of peripherality, selected for evaluating the polarisation of space. Subsequently, as far as how to "work" with just such a set of indicators of peripherality is concerned, it is possible to proceed in a number of ways (for more, see Nared 2002 or Pileček 2005).

The third methodological problem is, essentially, conditioned by the objective of the research in question. It concerns the scale level, at which an evaluation of the polarisation of space will be conducted (at a macro-regional, meso-regional, micro-regional, or local level) – for more details see Dunford, Smith (2000).

Again, we can not forget the influence of the database, from the extent of which the focus of the future research can practically be derived, especially in the sense of selecting a scale level. At the macro-regional level, it is possible to imagine marginal/peripheral areas including entire continents or sections of continents (Hampl 2009; Sokol 2001). At the meso-regional level, we generally speak of sections of countries as marginal/peripheral areas. Central units of observation monitored at this level primarily include NUTS II – NUTS IV, statistical nomenclature units of the European Union; in Czechia, districts as well as, recently, municipalities with extended jurisdiction have been used (Marada 2003; Pelc 1999). At the micro-regional level, marginal/peripheral areas can be perceived as municipalities or parts of municipalities (Jančák 2001; Jančák, Chromý, Marada, Havlíček, Vondráčková 2010; Chromý, Skála 2010; Moreno 2001). Moreover, we note that the position of centres and peripheries is subject to change in relation to the scale of the research, meaning the scale level (Schmidt 1998). What is considered to be periphery can, on the other hand, be a centre and vice versa (even a periphery can have its own centre).

In terms of selecting a scale level, let us take a closer look at the work of Czech authors. Since the beginning of the 1990s, natural processes have been initiated, which manifest themselves through the differentiation of space and lead to increases in the polarity between core and peripheral areas. The polarisation of space at the district level has been evaluated relatively frequently (Marada 2001; Marada, Chromý 1999; Pileček, Jančák 2010). In terms of data sources, selection of this scale level manifests itself as very appropriate, enabling researchers to use a relatively large number and variety of indicators of peripherality. However, districts present territorial units that are internally strongly differentiated and heterogeneous (Hampl 2001). Significant polarisation or, rather, dichotomy “within” a district has been shown, for example, by Chromý, Jančák and Winklerová (2003), who examined long-term changes in land-use in the Prachatic District. Differences arise not only from differing physical-geographic conditions of the various parts of a district (mountainous versus sub-mountainous territories), but also from the unique development of the territories (resettled territories versus areas of continuous settlement; Chromý, Janů 2003). For this reason, it is not possible to remain at the district level and it is necessary to take evaluations to a lower scale level (Jančák 2001). From this vantage point, articles from the end of the 1980s presented an interesting approach (Illner 1988; Musil 1988; and later Musil, Müller 2008). These authors used so-called general units for their evaluations (in essence, these were the service areas of central municipalities; in 1980, there were 916 such units; Musil 2002). At present, when working with lower territorial units (municipalities), we are faced with insufficient data sources, which do not allow a researcher to conduct evaluations similar

to those done at the district level. The recently established municipalities with extended jurisdiction and, likely, even the territories of voluntary associations of municipalities and micro-regions, could be appropriate units for further study. A problem, in the sense of insufficient data sources or regarding the operability of the association of municipalities in question, emerges once again with these units (Pileček 2005).

6. Concluding summary

It is clear from the above discussion that a number of differing theoretical concepts and approaches exist for studying peripheral areas. The objective was to discuss selected authors' conceptions of peripherality and marginality. It is our opinion that it is possible to place a forward slash between these terms and perceive them as synonyms. However, from a terminological point-of-view, we prefer the terms periphery, peripherality and peripheral area.

The overview of definitions of peripherality reveals a great variety of opinions. In spite of this, the definitions included have certain elements in common. First and foremost, the economic point-of-view clearly dominates. Peripheries are often perceived as territories that are little-developed economically and that are located outside of developed regions. They are areas which are not economically autonomous, but which are dependent on the most-advanced regions. Additional frequently mentioned elements of periphery include actual remoteness (distance) from settlement centres, not only in a purely spatial sense (transport accessibility – the impact of natural barriers, insufficiently developed transport infrastructure), but also in a social sense (social exclusion, etc.). The absent or very limited opportunities of peripheries to participate in political decision-making processes also play an important role. A series of diverse demographic and socioeconomic characteristics manifest themselves relatively frequently. These often include, for instance, low population density, declining population, high unemployment rate, low levels of education, etc. Irregularly, we are confronted with less traditional elements or aspects of a socio-cultural nature, such as ethnicity, religion or even regional identity, which can play an important role in certain circumstances. However, such aspects are very difficult to pinpoint and quantify.

In our opinion, it is not possible to understand the term periphery only in the context of the various, individual approaches, on the basis of which peripheral areas can be defined. Periphery is a specific territory, distinguished by a complex assortment of negative characteristics (including spatial, demographic, socioeconomic and political as well as physical-geographic and cultural characteristics). It refers to a territory that is poorly integrated, in a given place and time, into dominating structures, processes and systems (Schmidt 1998).

The discussion of methodological problems in evaluating the polarisation of space has shown that using a homogenous set of indicators of peripherality to delimitate peripheral areas is rather uncommon. In terms of quantitative approaches, most studies utilise a combination of a wide variety of “types” of indicators. Here again, we are confronted with the above-mentioned problem of the relativity of the term peripherality and subjective perceptions of its meanings.

This broad discussion of the concept of periphery merely confirms the complexity of research on the polarisation of space, or rather, on territorial inequality and its development over time. Such discussion is, nonetheless, vital to current geographical research.

Acknowledgement

This article has been prepared as part of a research grant project supported by the Joint Research Scheme “Geographical Systems and Risk Processes in the Context of Global Changes and European Integration” (No. MSM 0021620831) of the Czech Ministry of Education, Youth and Sport.

REFERENCES

- ANDREOLI, M. (1994): Development and Marginalization in Liguria Region. In: Chang-Yi (ed.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions, IGU, Taipei, pp. 41–61.
- ANDREOLI, M., TELLARINI, V. (1998): Marginality and Development in Italy: a study review. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, pp. 101–121.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace*. Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha, 211 pp.
- BLOM, T. (2000): Microperiphery in Mega-Cities. In: Majoral, R., Jussila, H., Delgado-Craividão, F. (eds.): *Environment and Marginality in Geographical Space*. Ashgate, Aldershot, pp. 121–132.
- BONIFACE, P. (2000): Behind the Scenes: tourism, and heritage, in the periphery to the French Mediterranean coast. *International Journal of Heritage Studies*, 6, No. 2, pp. 129–144.
- BÖVENTER, E. von (1969): Walter Christaller's Central Place and Peripheral Areas: the central place theory in retrospect. *Journal of Regional Science*, 9, No. 1, pp. 117–124.
- BUČEK, M. et al. (2006): *Regionální rozvoj – novšie teoretické koncepcie*. Ekonom, Bratislava, 270 pp.
- CAPELLA-MITERNIQUE, H., FONT-GAROLERA, J. (1999): The Importance of Cultural Links in a Marginal Area: Terra Alta (Catalonia, Spain). In: Jussila, H., Majoral, R., Mutambirwa, Ch. C. (eds.): *Marginality in Space – Past, Present and Future: theoretical and methodological aspects of cultural, social and economic parameters of marginal and critical regions*. Ashgate, Aldershot, pp. 89–100.
- COPUS, A., K. (2001): From Core-periphery to Polycentric Development: concepts of spatial and aspatial peripherality. *European Planning Studies*, 9, No. 4, pp. 539–552.
- CULLEN, B. T., PRETES, M. (1998): Perceptions of Marginality in the United States and Canada. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, pp. 183–194.
- CULLEN, B. T., PRETES, M. (2000): The Meaning of Marginality: interpretations and perceptions in social science. *The Social Science Journal*, 37, No. 2, pp. 215–229.
- DUNFORD, M., SMITH, A. (2000): Catching Up or Falling Behind? Economic Performance and Regional Trajectories in the “New Europe”. *Economic Geography*, 76, No. 2, pp. 169–195.
- ENYEDI, G. (1994): Development Issues of Marginal Regions in Hungary. In: Chang-Yi (ed.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions, IGU, Taipei, pp. 63–72.
- ESKELINEN, H., SNICKARS, F. (1995): *Competitive European Peripheries?* Springer Verlag, Berlin.
- FERNANDES, J. L. (2000): The Concept of Territorial Marginality: a reflection from the standpoint of the geographic image of Portugal at the end of the 20th century. In: Majoral, R., Jussila, H., Delgado-Craividão, F. (eds.): *Environment and Marginality in Geographical Space*. Ashgate, Aldershot, pp. 121–132.
- GARROD, B., WILSON, J. C. (2004): Nature on the Edge? Marine Ecotourism in Peripheral Coastal Areas. *Journal of Sustainable Tourism*, 12, No. 2, pp. 95–120.
- GOTTMANN, J. (1980): Confronting Centre and Periphery. In: Gottmann, J. (ed.): *Centre and Periphery. Spatial Variation in Politics*. Sage Publications, Beverly Hills, London, pp. 11–26.
- GURUNG, G. S., KOLLMAIR, M. (2005): Marginality: concepts and their limitations. IP6 Working Paper, No. 4, Development Study Group, Zurich, 21 pp.
- HAMPL, M. (1996): Transformační procesy a předpoklady dalšího vývoje systému osídlení. In: Hampl, M. a kol. (1996): *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, pp. 91–118.
- HAMPL, M. (2001): Vývoj diferenciacie geosocietálních a societálních systémů: obecné závěry. In: Hampl, M. a kol.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*. Univerzita Karlova, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, pp. 313–328.
- HAMPL, M. (2009): Globální systém: stav, současné tendence a možné perspektivy distribuce mocenského potenciálu. *Geografie*, 114, No. 1, pp. 1–20.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory-mechanismy-procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realismu. *Ekonomický časopis*, 56, No. 7, pp. 696–711.
- HARVEY, D. (2006): Space as a Keyword. In: Castree, N., Gregory, D. (eds.): *David Harvey: critical reader*. Blackwell, Oxford, pp. 270–294.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie*, 106, No. 1, pp. 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, pp. 6–24.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2008): Innere und äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*, 150, pp. 299–316.

- HAVLÍČEK, T., MARADA, M. (2004): Územní diferenciace v Česku. In: Jeřábek, M., Dokoupil, J., Havlíček, T. a kol.: České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Academia, Praha, pp. 103–114.
- HOLT-JENSEN, A. (2009): *Geography: History and Concepts*. Sage Publications, London, 264 pp.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., WINKLEROVÁ, J. (2003): Land Use and Land Cover Changes in the Peripheral Regions of Czechia. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 38, No. 1, pp. 95–103.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2005): Periferní oblasti Česka jako jeden z pólů polarizovaného prostoru. *Životné prostredie*, 39, No. 2, pp. 106–108.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional identity, activation of territorial communities and the potential of the development of peripheral regions. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 37, No. 1, pp. 105–117.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie*, 115, No. 2, pp. 223–246.
- ILLNER, M. (1988): K vyrovnání podmínek života ve městě a na venkově. *Územní plánování a urbanismus*, No. 2, pp. 90–95.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie*, 106, No. 1, pp. 26–35.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VONDRÁČKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie*, 115, No. 2, pp. 207–222.
- JUSSILA, H. (1998): Marginality in Regional Policy Research: a view from the nordic countries. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, pp. 217–238.
- KRUGMAN, P. (1991): *Geography and Trade*. Leuven University Press, Leuven, 142 pp.
- LEIMGRUBER, W. (1994): Marginality and Marginal Regions: problems of definition. In: Chang-Yi (ed.): *Marginality and Development Issues in Marginal Regions*. Proceedings of Study Group on Development Issues in Marginal Regions, IGU, Taipei, pp. 1–18.
- LEIMGRUBER, W. (2000): Land Use and Abuse: on the ecological and spiritual marginalization of land. In: Majoral, R., Jussila, H., Delgado-Craividão, F. (eds.): *Environment and Marginality in Geographical Space*. Ashgate, Aldershot, pp. 7–24.
- LEIMGRUBER, W. (2004): *Between Global and Local. Marginality and Marginal Regions in the Context of Globalization and Deregulation*. Ashgate, Aldershot, 321 pp.
- LEIMGRUBER, W., MAJORAL, R., LEE, CH. W. (2003): Introduction. In: Leimgruber, W., Majoral, R., Lee, Ch. W. (eds.): *Policies and Strategies in Marginal Regions. Summary and Evaluation*. Ashgate, Aldershot, pp. 1–3.
- LONSDALE, R. E., ARCHER, J. C. (1999): Demographic Factors in Characterizing and Delimiting Marginal Lands. In: Jussila, H., Majoral, R., Mutambirwa, Ch. C. (eds.): *Marginality in Space – Past, Present and Future: theoretical and methodological aspects of cultural, social and economic parameters of marginal and critical regions*. Ashgate, Aldershot, pp. 135–149.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie*, 106, No. 1, pp. 12–25.
- MARADA, M. (2003): Delimitation of Peripheral Regions and Studies of their Attributes with Help of Statistic Analysis. In: Kowalczyk, A. (ed.): *Theoretical and Methodological Aspects of Geographical Space at the Turn of Century*. Warsaw University, Faculty of Geography and Regional Studies, Warszawa, pp. 388–396.
- MARADA, M., CHROMÝ, P. (1999): Contribution to Studies on Peripheral Regions of Czechia. *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae, Geographica Supplementum*, No. 2/I, Univerzita Komenského, Bratislava, pp. 241–255.
- MEHRETU, A., PIGOZZI, B. W., SOMMERS, L. M. (2000): Concepts in Social and Spatial Marginality. *Geografiska Annaler*, 82 (B), No. 2, pp. 89–101.
- MEHRETU, A., MUTAMBIRWA, CH., MUTAMBIRWA, J. (2001): The Plight of Women in the Margins of Rural Life in Africa: the case of Zimbabwe. In: Jussila, H., Majoral, R., Delgado-Craividão, F. (eds.): *Globalization and Marginality in Geographical Space: political, economic and social issues of development in the new millenium*. Ashgate, Aldershot, pp. 279–296.
- MORENO, L. (2001): The Deep Rural Context and Micro-regional Changes in Southern Portugal. In: Jussila, H., Majoral, R., Delgado-Craividão, F. (eds.): *Globalization and Marginality in Geographical Space: political, economic and social issues of development in the new millenium*. Ashgate, Aldershot, pp. 121–134.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus*, XV, No. 2, pp. 67–72.
- MUSIL, J. (2002): Urbanizace českých zemí a socialismus. In: Horská, P., Maur, E., Musil, J.: *Zrod velkoměsta: urbanizace českých zemí a Evropa*. Paseka, Praha, Litomyšl, pp. 237–297.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 44, No. 2, pp. 321–348.
- NARED, J. (2002): *Developmental Aspects of Slovene Rural and Border Regions. Subnational Statistical Capacity Building, Needs Assessment Report*, University of Ljubljana, Institute at the Faculty of Economics, Ljubljana, 12 pp.
- PELC, S. (1999): The Marginality and Marginal Regions in Slovenia. In: Jussila, H., Majoral, R., Mutambirwa, Ch. C. (eds.): *Marginality in Space – Past, Present and Future: theoretical and methodological aspects of cultural, social and economic parameters of marginal and critical regions*. Ashgate, Aldershot, pp. 36–49.
- PILEČEK, J. (2005): Příspěvek k metodice vymezení periferních oblastí: modelové území okresu Prachatice. In: Novotná, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí*. Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Praha, pp. 81–91.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka. *Geografie*, 115, No. 1, pp. 78–95.
- SEIDL, T., CHROMÝ, P. (2010): Problémy integrace marginálního území do regionálního systému: příklad vojenského újezdu Boletice. *Geografie*, 115, No. 1, pp. 44–63.
- SCHMIDT, M. H. (1998): An Integrated Systematic Approach to Marginal Regions: from definition to development policies. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, pp. 45–66.
- SOKOL, M. (2001): Central and Eastern Europe a Decade After the Fall of State Socialism: regional dimensions of transition processes. *Regional Studies*, 35, No. 7, pp. 645–655.
- SOKOL, M. (2009): *Economic Geography – subject guide 164*. University of London Press, London.
- SOMMERS, L. M., MEHRETU, A., PIGOZZI, B. W. (1999): Towards Typology of Socioeconomic Marginality: north/south comparisons. In: Jussila, H., Majoral, R., Mutambirwa, Ch. C. (eds.): *Marginality in Space – Past, Present and Future:*

- theoretical and methodological aspects of cultural, social and economic parameters of marginal and critical regions. Ashgate, Aldershot, pp. 7–24.
- SOMMERS, L. M., MEHRETU, A., PIGGOZI, B. W. (2001): Globalization and Economic Marginalization: north – south differences. In: Jussila, H., Majoral, R., Delgado-Cravidão, F. (eds.): *Globalization and Marginality in Geographical Space: political, economic and social issues of development in the new millennium*. Ashgate, Aldershot, pp. 24–36.
- STRASSOLDO, R. (1980): Center-Periphery and System-Boundary: culturological perspectives. In: Gottmann, J. (ed.): *Centre and Periphery. Spatial Variation in Politics*. Sage Publications, Beverly Hills, London, pp. 27–62.
- STRASSOLDO, R. (1981): Center and Periphery: socio-ecological perspectives. In: Kuklinski, A. (ed.): *Polarized Development and Regional Policy. Tribute to Jacques Boudeville*. United Nations Research Institute for Social Development, Mouton Publisher, The Hague, pp. 71–102.
- TYKKYLÄINEN, M. (1998): From Territorial Marginality to Marginality in Cybersociety. In: Jussila, H., Leimgruber, W., Majoral, R. (eds.): *Perceptions of Marginality: theoretical issues and regional perceptions of marginality in geographical space*. Ashgate, Aldershot, pp. 123–132.
- VAISHAR, A. (1999): Marginal Regions in Moravia: transformation of the social and economic system and its consequences. In: *New Prosperity for Rural Regions*. Geographica Slovenica, 31, Institute of Geography, Ljubljana, pp. 102–116.
- WASTL-WALTER, D., VÁRADI, M. M., VEIDER, F. (2003): Coping with Marginality: to stay or to go. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 29, No. 5, pp. 797–817.

RÉSUMÉ

Teoretické a metodologické aspekty identifikace a vymezení periferních oblastí

Příspěvek je věnován tematicce polarizace prostoru. Jeho cílem bylo podat základní přehled teoretických a metodických aspektů výzkumu periferních oblastí a tyto vybrané aspekty diskutovat. Pozornost je věnována konceptu polarizace prostoru jako hlavnímu teoretickému východisku při studiu periferních oblastí. Ve druhé části příspěvku je pak pozornost věnována definování základních pojmů používaných ve studiu periferních oblastí. Diskutováno je rozdílné vnímání pojmů marginalita/perifernost a marginální/

periferní oblast. V rámci problematiky hodnocení polarizace prostoru jsou pak diskutovány hlavní metodologické problémy, se kterými je možné se při konkrétních empirických výzkumech potýkat.

Z výše uvedeného je patrné, že existuje řada odlišných teoretických konceptů a přístupů ke studiu a výzkumu periferních oblastí. Z hlediska pojmového nebylo nutné pro účely tohoto příspěvku rozlišovat mezi marginalitou a periferností. Cílem spíše bylo diskutovat pojetí vybraných autorů. Nicméně podle našeho názoru je možné mezi tyto pojmy položit rovnítko a chápat je jako synonyma. Z terminologické hlediska se však spíše přikláníme k pojmům periferie, perifernost resp. periferní oblast.

Velkou rozmanitost názorů přinesl přehled definic perifernosti. Přesto jsou některé prvky uvedeným definicím společné. Především jasně převládá ekonomické hledisko. Periferie jsou často chápány jako území ekonomicky málo rozvinutá nacházející se mimo vyspělé regiony. Jedná se o oblasti, které nejsou ekonomicky autonomní, ale závislé právě na těch nejvyspělejších regionech. Dalšími často zmiňovanými prvky jsou faktická odlehlost (vzdálenost) od center osídlení, a to nejen ve smyslu čistě geografickém (dopravní dostupnost – vliv přírodních překážek, nedostatečně rozvinutá dopravní infrastruktura), ale také ve smyslu sociálním (sociální exkluze apod.). Důležitou roli také hraje možnost podílet se na politických rozhodnutích, kterou periferie obvykle nemá, nebo ji má jen velmi omezenou. Poměrně hojně se objevuje celá řada rozličných demografických a socioekonomických charakteristik (např. nízká hustota zalidnění, úbytek obyvatelstva, vysoká míra nezaměstnanosti, nízká vzdělanost atd.). Vesměs útržkovitě se setkáváme s méně tradičními prvky či aspekty socio-kulturního původu jako třeba etnicita, náboženství, ale i regionální identita, které mohou hrát v jistých ohledech důležitou roli. Jsou však velice obtížně postižitelné a kvantifikovatelné.

Podle našeho názoru nelze chápat pojem periferie jen v kontextu jednotlivých přístupů, z hlediska kterých lze periferní oblasti definovat. Periferie je totiž specifické území vyznačující se komplexem negativních charakteristik (zejména polohových, demografických, socioekonomických, politických, ale i fyzickogeografických a kulturních). Jedná se o území s nedostatkem integrace do, v daném prostoru a čase, dominujících struktur, procesů a systémů (Schmidt 1998).

Diskuse metodologických problémů hodnocení polarizace prostoru ukázala, že použití homogenního souboru indikátorů perifernosti při vymezení periferních oblastí je spíše výjimečné. V rámci statistických hodnocení se převážně jedná o kombinace nejrůznějších „typů“ ukazatelů. Zde opět narážíme na výše uvedený problém relativnosti pojmu perifernost a subjektivního vnímání jeho významu.

Mgr. Jan Pileček
Charles University in Prague
Faculty of Science
Department of Social Geography and Regional Development
Albertov 6
128 43, Praha 2
Czech Republic
E-mail: hopilec@atlas.cz

- II.** PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, 1, s. 64–77.

JAN PILEČEK

KONCEPT SOCIÁLNÍHO KAPITÁLU: POKUS O PŘEHLED TEORETICKÝCH A METODICKÝCH VÝCHODISEK A APLIKAČNÍCH PŘÍSTUPŮ JEHO STUDIA

PILEČEK, J. (2010): The concept of social capital: an attempt to summarize theoretical and methodological points-of-departure and approaches to its study. *Geografie*, 115, No. 1, pp. 64–77. – The paper presents a survey of selected theoretical and methodological issues surrounding social capital as well as applicable approaches to its study, with an emphasis on the concept's geographical aspects. Attention is focused, primarily, on definitions of the term social capital, upon which the outlined typology of different forms of social capital is based. Critical reactions to the concept of social capital are presented and discussed. Methods of measuring social capital are also discussed, including selected examples of specific empirical inquiries and indicators used, as is the relationship of social capital and territorial development, with examples from the Czech geographical environment. As indicated by the broad spectrum of aspects discussed, social capital presents a very complicated and, to a certain degree, a disarranged issue. Considering future geographical observations of social capital topics, it is necessary to give detailed attention to the deepening of the theoretical discussion concerning the interconnectivity of geography and social capital, the role of social capital in territorial development and measuring social capital, or rather seeking out relevant indicators.

KEY WORDS: social capital – definitions – typology and forms – methods of measuring (indicators) – territorial development.

Príspevek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. 403/07/0743 „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ a výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

Úvod

V posledních dvaceti letech zaznamenala frekvence výzkumu sociálního kapitálu rapidní vzestup a dostala se do popředí zájmu nejen odborníků v rámci akademické sféry, ale i politiků (Halpern 2005, Radcliffe 2004). Největší rozmach zaznamenal tento interdisciplinární koncept (Adam, Rončević 2003) na poli sociálních věd (sociologie, politologie, sociální geografie) a také ekonomie, kde se mu dostalo širokého uplatnění.

Cílem příspěvku je pokus o diskuzi vybraných teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů studia sociálního kapitálu s důrazem na jeho geografické aspekty. Pozornost je věnována zejména diskuzi vymezení pojmu (definici), z něhož částečně vychází i nastíněná typologie forem sociálního kapitálu, dále způsobům měření s vybranými příklady konkrétních empirických šetření, resp. používaných indikátorů. V poslední kapitole je

pak podrobněji diskutována spojitost sociálního kapitálu a územního rozvoje včetně zahrnutí příkladů z českého geografického prostředí. Závěr příspěvku nastiňuje možné oblasti studia sociálního kapitálu především z pohledu jeho geografických sledování.

Vymezení pojmu sociální kapitál

Sociální kapitál je zvláštním druhem kapitálu. Reprezentuje určitou vlastnost sociálního systému, jež nově vzniká skrze interakce prvků (konstituentů) tohoto systému. Sociální interakce zapříčiňují i reprodukci sociálního kapitálu formou přenosu a sdílení zdrojů, informací, znalostí mezi jedinci uvnitř sociálních sítí a skupin (Sýkora, Matoušek 2009). Jeho rozsah (úroveň) se odvíjí od charakteristik sociálních sítí (např. počtu členů, hustoty, strukturálních charakteristik jejich členů, míře důvěry), a také od kvality prostředí, ve kterém se sociální interakce odehrávají (Kučerová 2008).

Sociální kapitál je pojem velmi široký aplikovaný v mnoha různých kontextech, z čehož vyplývá velké množství způsobů jeho definice. Komplikovanost a i jistou kontroverznost tohoto pojmu dokumentují specifické termíny, se kterými je v literatuře spojován, např. módní termín „buzzword“ v rámci sociálních věd – Radcliffe 2004, s. 518. Pojem sociální kapitál se začal v odborné literatuře intenzivněji objevovat v 80. letech minulého století, a to v rámci sociologie. Jeho definice se nejčastěji váže k trojici autorů Bourdieu (1986), Coleman (1988) a Putnam (1993), kteří jsou považováni za zakladatele moderního konceptu sociálního kapitálu, ačkoliv nejstarší diskuze sahají až do 20. let 20. století a jsou spojovány s dílem sociologa M. Webera (Triglia 2001).

Jak je vidět i z tabulky 1, definic sociálního kapitálu existuje velký počet a jsou svým charakterem dosti různorodé. Nicméně celá řada autorů (Côté 2001, Schuller 2001, Halpern 2005) se shoduje, že společnými znaky většiny definic jsou následující aspekty – sociální sítě, normy, hodnoty a důvěra.

Řešení k utřídění nesourodé problematiky nabízí Callois a Angeon (2004), kteří člení názory na sociální kapitál do třech různých směrů. První sleduje definici Woolcocka a Narayana (2000), kdy zdůrazňuje sociální a kulturní soudržnost společnosti. Sociální kapitál je chápán jako „...souhrn neformálních norem, které podporují spolupráci mezi jednotlivci“ (Callois, Angeon, s. 3). Opakovanými interakcemi mezi jednotlivci pak v rámci sítí dochází k vytváření vzájemné důvěry. Druhý směr představuje příspěvek Colemana (1988) obhajující funkcionální chápání sociálního kapitálu jako aspektu sociální struktury skládající se z následujících součástí (podle Sedláčková, Šafr 2005 a Veselý 2007): závazky a očekávání, které závisí na důvěryhodnosti sociálního prostředí (struktury); kapacita sociální struktury z hlediska toku informací (informační kanály); normy doprovázené efektivními sankcemi. Třetím směrem je chápání sociálního kapitálu jako zdroje v pojetí Lina (2001 in Lin 2008). Na sociální kapitál je nahlíženo jako na skrytý potenciál, který lze v případě potřeby aktivovat a využít, čímž se toto pojetí velmi významně přibližuje k přístupu Bourdieu (1986).

Konceptu sociálního kapitálu se také dostalo celé řady negativních reakcí (např. Portes, Landolt 1996). Schuller et al. (2000 in Evans, Syrett 2007) shrnují své kritické poznámky do třech bodů (různorodost definic, aplikace v rámci

Tab. 1 – Přehled vybraných definic pojmu sociální kapitál

Burt (1992 in Woolcock 1998, s. 189): „přátelé, kolegové a obecněji kontakty, díky nimž dostáváte příležitost využít jejich finanční a lidský kapitál“.
Bourdieu (1986, s. 51): „suma aktuálních nebo potencionálních zdrojů, která vychází z vlastnictví trvalé sítě více či méně institucionalizovaných vztahů a známostí, jinými slovy členství ve skupině, které vybavuje každého člena kolektivně vlastněným kapitálem, tedy různými oprávněními“.
Coleman (1988, s. 98): „...sociální kapitál je definován svou funkcí. Není to jednoduchá entita, ale skládá se z více entit, které mají společné dvě charakteristiky: všechny se skládají z některých aspektů sociální struktury a usnadňují určité činnosti jednotlivců, kteří jsou uvnitř struktury“.
Fukuyama (1995, s. 10): „schopnost lidí spolupracovat pro společný účel ve skupinách a v organizacích“.
Johnston, Gregory, Pratt, Watts (2000, s. 746): „vlastnosti sociální struktury nebo sociálních vztahů, které usnadňují jednání jedinců založené na vzájemné spolupráci a které, jako důsledek, zvyšují hospodářskou výkonnost“.
Lin (2001 in Lin 2008, s. 51): „zdroje zakotvené v sociálních sítích jedince, které mohou být aktivovány skrze vazby v sítích“.
Putnam (1993, s. 167) – „rysy sociální organizace jako důvěra, normy a sítě, které mohou zlepšit efektivitu fungování společnosti usnadňováním koordinovaných akcí“.
Woolcock, Narayan (2000, s. 226) – „normy a sítě umožňující lidem jednat kolektivně“.

Zdroj: vybraní autoři a publikace

příliš širokého spektra sociálních aspektů, což do jisté míry podkopává vědeckou serióznost tohoto konceptu, a problematika měření z hlediska zmiňované různorodosti definic a závislosti na problematických indikátorech – podrobněji viz kapitola o způsobech měření sociálního kapitálu).

Velmi výstižnou kritiku předložili Mohan, Mohan (2002). Tato se týkala Putnamových prací, které lze považovat za do jisté míry průkopnické (vztahování konceptu sociálního kapitálu na regiony). Putnam (1993) totiž na úrovni italských regionů sledoval fungování vlád a proklamoval kauzální závislost mezi výkonem těchto vlád, úrovní sociálního kapitálu a ekonomického rozvoje. Pozdější práce (např. Putnam 2000) se pak týkaly komparace jednotlivých států USA z hlediska úrovně sociálního kapitálu a míry občanské participace. Mohan, Mohan (2002) tedy popírají předpoklad, že sociální kapitál je skutečně produktem takových aktivit, které Putnam zdůrazňuje. Jejich kritika dále směřuje k výběru indikátorů týkajících se měření participace, a naopak zdůrazňují nové formy participace na kolektivních aktivitách, které nevyžadují tak intenzivní fyzický kontakt (např. různé internetové portály typu „chat“). Významná výtka se také týká skutečnosti, že Putnam vůbec nebere v potaz negativní formy sociálního kapitálu jako jsou nejrůznější společenství v oblasti organizovaného zločinu (typickým příkladem je mafie) vyznačující se v pozitivním smyslu charakteristikami, o kterých Putnam hovoří (sítě, normy, sankce atd.) – v souvislosti s fenoménem mafie mluví Keller (2009) dokonce o sociálním kapitálu v jeho krystalické podobě. Podle Radcliffe (2004) dále Putnam zcela ignoroval roli státu, resp. státních intervencí v rozvoji regionů.

Další zajímavou kritiku Putnamových přístupů podává DeFilippis (2001), který se zaměřil na roli sociálního kapitálu z pohledu komunitního rozvoje.

Podle tohoto autora je chápání sociálního kapitálu v rámci zkoumané problematiky do jisté míry zavádějící, neboť skrze výsadní aplikaci právě Putnamova pojetí, ztratil tento koncept svůj potenciál. Důvody jsou podle DeFilippise trojího druhu: a) rezignace na oblast mocenských vztahů; b) přijetí předpokladu, že vztahy v rámci sociálních sítí vždy podněcují zisk a užitek jak jednotlivci, tak i dané skupině, ve které se jedinec pohybuje; c) odklon od kapitálu v ekonomickém slova smyslu.

V kontextu výše uvedených geografických diskuzí si podrobnější pozornost též vyžaduje příspěvek Holt (2008). Podle této autorky přispěl DeFilippis k zintenzivnění geografických diskuzí o sociálním kapitálu zdůrazňováním potřeby teoretického výzkumu sociálních sítí a jejich role v reprodukci socio-ekonomických a mocenských nerovnoměrností. Podobně jako předchozí autor i Holt v negativním slova smyslu hodnotí široké uplatnění Putnamova přístupu, resp. více či méně jednostranné ovlivnění geografických diskuzí sociálního kapitálu právě jeho pracemi. Podle této autorky by se proto geografové měli pokusit podrobněji zkoumat „socio-prostorovou (re)produkcí a případně i transformaci širokého spektra (ne)rovnoměrností skrze individuální ztělesnění“ (s. 235–236). Holt tedy přichází s konceptem „ztělesňujícího“ („embodying“) sociálního kapitálu kombinujícím pojetí P. Bourdieu s teorií J. Butler („performative“ model). Holt dále předkládá velmi zajímavou diskuzi sociálního kapitálu právě Bourdieu. Ačkoliv daný autor, na rozdíl od Putnama, příliš nekalkuluje se socio-ekonomickými (ne)rovnoměrnostmi a se širšími historicko-politickými procesy, spočívá jeho přínos v nahlížení na sociální kapitál v kontextu ostatních druhů kapitálu (kulturního a ekonomického) a jejich vzájemných vztahů, a také ve snaze překonat tradiční dichotomii struktura – aktér ve smyslu strukturační teorie (Holt 2008). Sociální kapitál je vnímán jako vyvíjející se struktura, která reguluje individuální chování jedinců v sítích a která podobu sociálního kapitálu formuje a modifikuje (Giddens 1984).

Typologie a formy sociálního kapitálu

V návaznosti na předchozí diskuzi je možné z hlediska dostupné literatury sestavit určitou typologii forem sociálního kapitálu:

a) *Individuální vs. kolektivní*: toto rozlišení vychází ze skutečnosti, zda daná forma přináší zisk jednotlivci, uzavřené skupině (rodině, komunitě) nebo společnosti jako celku (Sedláčková, Šafr 2005; Šafr, Sedláčková 2006). Sociální kapitál je proto chápán jako vlastnost individua v pojetí Bourdieu (1986) – síť kontaktů, které může člověk (jako jednatel) využít ke svému prospěchu hmotnému nebo nehmotnému a který je realizován prostřednictvím interakce mezi lidmi, a částečně Colemana (1988), kdy má sociální kapitál v daleko větší míře povahu veřejného statku (Veselý 2007). Nebo je možné na sociální kapitál nahlížet jako na atribut společnosti v pojetí Putnama (1993). Individuální úroveň sociálního kapitálu lze dále rozdělit na mobilizační a interakční složku. Pro první jmenovanou je charakteristická vysoká aktivace sociální sítě za účelem zisku, zatímco druhá je založena na intenzitě společenské interakce jedince s jeho okolím (Šafr, Sedláčková 2006).

Podle Matějů a Vitáskové (2006) nalézají obě formy odlišné uplatnění v rámci různých oblastí výzkumu. Individuální sociální kapitál (tj. sociální kapi-

tál jako soukromý statek) mají tendenci preferovat spíše sociologové, jejichž snahou zpravidla bývá vysvětlení reprodukce nerovnoměrností, zatímco kolektivní formu sociálního kapitálu (tj. sociální kapitál jako veřejný statek) spíše preferují ekonomové, kteří jej chápou jako faktor ovlivňující rozdíly v ekonomickém růstu.

- b) *Svazující / přemostující / spojující / korporiční*: Putnam (2000) definoval dvě základní formy kolektivního sociálního kapitálu (svazující a přemostující) na základě odlišného fungování sociálních vztahů a identit i jejich důsledků pro společnost (Šafr, Häuberer 2007).

Svazující sociální kapitál – „defenzivní“ sociální kapitál. Tato forma je charakterizována silnými vazbami mezi jednotlivci, pomocí nichž se členové dané skupiny brání negativním vlivům a externalitám zvenčí. Podle Kučerové (2008) je hlavní funkcí takovýchto sítí omezovat určitá nebezpečí a nejistotu. Svazující sociální kapitál je založen na silné vnitřní loajalitě, homogenitě a vysoké důvěře v rámci dané skupiny. Patří sem rodinné svazky, nejužší přátelské vztahy, příp. sousedské vztahy nebo vztahy mezi členy stejné etnické skupiny.

Přemostující sociální kapitál – „ofenzivní“ sociální kapitál. Tento typ je považován za pozitivní z hlediska společenského rozvoje a rozvoje občanské společnosti (Stachová 2008). Zahrnuje vzdálenější kontakty charakteristické slabými a často nestálými vazbami, které mají menší hustotu. Jedná se např. o vztahy se známými, kteří nejsou naši přátelé nebo např. s obchodními partnery. Tato forma kapitálu spojuje lidi napříč různými sociálními skupinami, které sdružuje nějaký společný zájem či snaha zasadit se o společnou věc. Patří sem např. různé spolky a zájmová sdružení, sportovní kluby apod.

Rozlišení těchto dvou forem má určitou návaznost na Granovetterovo rozlišení dyadických vazeb na silné a slabé (Granovetter 1973). Silné vazby zahrnují kontakty s rodinou, blízkými přáteli, spolupracovníky, zatímco pod slabé vazby lze zjednodušeně zahrnout známosti („přátelé přátel“) – Buštíková (1999). Granovetter přikládá význam a pozitivní roli zejména slabým vazbám, které přispívají k lepší informovanosti jedince, umožňují mu dosahovat úspěchu v životě, a to nejčastěji při hledání práce. Rovněž poukazuje na jejich „...význam pro soudržnost sousedské komunity a schopnost společného jednání místních obyvatel“ (Granovetter 1973 in Šafr, Häuberer 2007, s. 87).

Spojující sociální kapitál – tato forma hierarchicky propojuje sociální skupiny rozdílného ekonomického a sociálního statusu. Význam tohoto typu vazeb zdůrazňuje Woolcock (2001). Aktérům na lokální/regionální úrovni umožňuje využívat jisté výhody díky vertikálním vazbám na klíčové aktéry, resp. instituce regionálního či centrálního charakteru. Podle Sabatiniho (2009) má charakter těchto sítí, které jsou většinou budovány mimo „obyčejnou“ komunitu velký vliv při získávání finančních prostředků, informací apod., a proto mohou podstatnou měrou přispívat k prosperitě v rámci dané komunity. De facto se jedná o jistou formu lobbingu.

Korporační sociální kapitál – k výše uvedeným formám přidává, trochu netradičně, tento typ Sabatini (2009). Autor argumentuje tím, že sociální sítě v rámci nejrůznějších organizací mohou pozitivním nebo negativním způsobem ovlivňovat charakter sociálního kapitálu. Dobrovolnické organi-

Tab. 2 – Vztah mezi vybranými formami sociálního kapitálu

Sociální kapitál	Strukturální	Kognitivní
Občanský	klub, sdružení, neziskové organizace, komunita...	normy, přesvědčení, postoje, hodnoty...
Vládní	stát, soudní systém...	zákony, vládní systém...

Zdroj: Sirven (2000 in Callois, Angeon 2004; upraveno)

zace a sdružení (ekologická, na ochranu lidských práv apod.) jsou všeobecně považovány za formu pozitivního sociálního kapitálu, neboť podporují růst důvěry ve společnosti. Naopak profesní sdružení, dělnické odbory nebo politické strany, jejichž snahou je prosazovat své specifické zájmy, přispívají ke snižování sociální koheze.

- c) *Strukturální vs. kognitivní* – toto rozlišení vymezil Uphoff (1999 in Sedláčková, Šafr 2005). Strukturální sociální kapitál zahrnuje nejružnější formy sociální organizace (role, pravidla nebo procedury) tedy instituce ve smyslu „organizace s adresou“. Naproti tomu kognitivní sociální kapitál je spojován s mentálními (kognitivními) procesy, normami, přesvědčeními, postoji a hodnotami, a napomáhá „předpřipravit“ konkrétní aktéry ke vzájemné spolupráci (Callois, Angeon 2004).
- d) *Občanský vs. vládní* – toto rozlišení se buďto týká sociálního nebo politického prostředí. Obě formy jsou navzájem závislé Narayan (1999 in Callois, Angeon 2004). Na jednu stranu se vládní stabilita a podpora vlády odvíjí od stability sociální, resp. spokojenosti obyvatel, na druhou stranu mohou silné a aktivní občanské komunity fungování vlády podporovat (tab. 2).

Způsoby měření sociálního kapitálu

V rámci současného studia sociálního kapitálu existuje velké množství metod jeho měření, čemuž ve velké míře nahrává „slabá“ definice, která vždy komplikuje operacionalizaci tohoto pojmu potažmo výběr relevantních indikátorů (Mohan, Mohan 2002). Zich (2006, s. 23) konstatuje, že „pojem ve spojení kapitál „něčeho“ totiž vyvolává naději na exaktnost a měřitelnost“, avšak podle Maskella (1999 in Boschma 2005) je sociální kapitál z hlediska měřitelnosti až příliš komplikovaným konceptem závislým na specifickém lokálním kontextu, a není proto možné sestavit univerzální soubor indikátorů Maskell (2002 in Mohan, Mohan 2002). Obecně lze říci, že odlišné přístupy k měření sociálního kapitálu vychází ze zásady, že autoři mají motivaci řešit odlišné typy problémů (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008), což mimo jiné souvisí se skutečností, že sociální kapitál má výrazně „proměnlivý“ charakter na různých úrovních sociálních systémů, v odlišných historických kontextech (Šafr, Sedláčková 2006), a také s ohledem na rozdíly v řádovostní hierarchii regionů.

Z hlediska konkrétních indikátorů lze problematičnost měření sociálního kapitálu výstižně ozřejmit na příkladu míry důvěry (mezi členy určité sociální skupiny, nebo důvěry v organizace, instituce), která patří k velmi často používaným. Podle Halperna (1999, in Mohan, Mohan 2002) je tento indikátor možné považovat dokonce za vůbec nejlepší pro měření sociálního kapitálu. Na jednu

stranu lze totiž míru důvěry ztotožňovat se sociálním kapitálem (Fukuyama 1995), některými autory je ale vnímána jako jeden ze zdrojů sociálního kapitálu (Putnam 1993), jinými jako forma sociálního kapitálu (Coleman 1988), nebo jako důsledek a tedy znak kvality sociálního kapitálu (Côté 2001).

Utřídit nesourodou problematiku měření sociálního kapitálu se pokusil van Deth (2008). Jeho přehledové schéma vychází z rozlišení individuální a kolektivní formy sociálního kapitálu, v rámci nichž jsou nastíněny odlišné způsoby sběru dat a především typy indikátorů v členění podle základních společných znaků většiny definic (sociální sítě/kontakty jako strukturální aspekty a důvěra/sebedůvěra a občanské normy a hodnoty jako kulturní aspekty).

Způsoby měření sociálního kapitálu se taktéž odvíjí od rozsahu datové základny a tedy použití kvantitativních nebo kvalitativních forem sledování. S poklesem řádovostní úrovně zpravidla klesá možnost aplikace kvantitativního výzkumu, neboť charakteristiky sociálního kapitálu nebývají dostupné v dostatečném územním detailu. Toto je typické i pro Česko, kde datová základna dovoluje realizovat relativně podrobný kvantitativní výzkum především na úrovni okresní, příp. na úrovni správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem (Hallér 2006 nebo Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008). S dalším poklesem řádovostní úrovně je pak nutné aplikovat kvalitativní formy výzkumu (např. Susová 2007) nebo volit jejich kombinaci ve smyslu kritického realismu.

Pravděpodobně nejrozšířenější a nejpoužívanější konceptualizací sociálního kapitálu v empirických výzkumech je Putnamův index sociálního kapitálu (Putnam 2000). Pro konstrukci tohoto indexu jsou převážně využívána sekundární data, a jako indikátory jsou uplatňovány rozmanité agregované statistické údaje pro celkem pět různých dimenzí (komunitě organizovaný život, angažovanost ve věcech veřejných, komunitní dobrovolnictví, neformální sociabilita a sociální důvěra) – blíže viz Sedláčková, Šafr (2005).

Samozřejmě existuje celá řada dalších studií zaměřených na hodnocení regionální diferenciace úrovně sociálního kapitálu, jež je pro geografy vysoce relevantní, které se svým charakterem liší s ohledem na výchozí přístupy (definice), použité indikátory a také řádovostní úroveň sledování. Na úrovni regionů NUTS I vybraných států Evropské unie hodnotili regionální diferenciaci sociálního kapitálu Beugelsdijk a van Schaik (2005). V rámci jednotlivých států se sledování sociálního kapitálu věnoval Boschma (2005), který prověřoval jeho vliv na hospodářský rozvoj regionů tzv. „třetí Itálie“. Janc (2006) zkoumal regionální diferenciaci lidského a sociálního kapitálu na příkladě Polska na úrovni jednotek LAU 1 (v Česku okresy). Jako proměnné charakterizující úroveň sociálního kapitálu použil počet neziskových organizací, počet členů sportovních klubů a volební účast v rámci čtyř různých typů voleb a také výsledků referenda o vstupu do Evropské unie. Na rozdíl od předchozího autora je přístup Calloise a Angeona (2004) v mnohém zajímavější (zahrnutí širokého spektra proměnných a zejména různých forem sociálního kapitálu). Autoři na příkladě územních jednotek „pays“ (mikroregiony vyznačující se určitou vnitřní homogenitou) uvažují celkem pět dimenzí sociálního kapitálu obsahujících dohromady patnáct indikátorů (důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání – např. počet darů charitativním nadacím; lokální společenský život – např. počet dobrovolných sdružení včetně počtu jejich členů; důvěra v instituce – volební účast v rámci různých typů voleb; institucionální život – existence spolupráce mezi zkoumanými mikroregiony – „pays“; vnější vztahy – např. migrace).

Příklady aplikací s důrazem na územní rozvoj

V literatuře se můžeme setkat s pracemi, které dávají do souvislosti sociální kapitál se širokým spektrem skutečně různorodých „oblastí“ – např. ekonomický růst (Beugelsdijk, van Schaik 2005), inovace, „networking“ (Pihkala, Harmaakorpi, Pekkarinen 2007), komunitní studie lokalit a sousedské vztahy (Susová 2007), lidský kapitál (Coleman 1988, Kučerová 2008), lokální a regionální rozvoj (Kostelecký, Stachová 2006; Triglia 2001), migrace a integrace minorit (Nannestad, Svendsen, Svendsen 2008), mezinárodní rozvojová studia (Bebington, Guggeheim, Olson, Woolcock 2004), náboženství (Swart 2006), občanská a politická participace, výkon vlád (Putnam 1993), plánování (Selman 2001), regionální identita (Raagmaa 2002), zemědělství (Slangen, van Kooten, Suchánek 2004), zdraví populace (Pearce, Smith 2003).

Pro geografii jsou pravděpodobně nejvíce relevantní práce zabývající se především otázkami vlivu sociálního kapitálu na územní rozvoj. Velkou inspiraci lze z tohoto pohledu nalézt v pracích Granovetra (1973, 1985). Tyto měly na přelomu 80. a 90. let 20. století poměrně významný vliv na vývoj teoretických přístupů k regionálnímu rozvoji (blíže viz Blažek, Uhlíř 2002). Podle Granovetra představuje míra důvěry jednu z nejdůležitějších charakteristik organizace ekonomiky. Síť kontaktů „...s různou kvalitou a mírou důvěry vytvářejí kontext, ve kterém se odehrávají ekonomické transakce“ (Blažek, Uhlíř 2002, s. 156), přičemž různé ekonomické subjekty jsou určitým způsobem zapojeny do těchto sítí, jsou zakořeněny („embedded“). Kvalita těchto sítí kontaktů je u různých aktérů, firem, regionů rozdílná, „což vytváří odlišné předpoklady pro jejich rozvoj“ (s. 157). Z tohoto pohledu lze na sociální kapitál nahlížet jako na významnou součást tzv. sociokulturních faktorů, které spolu s geografickými a ekonomicko-sociálními podmiňují regionální rozvoj (Hampl, Blažek, Žízalová 2008). Z velkého počtu prací zohledňujících výše popsaná teoretická východiska jmenujme např. příspěvek Cooka, Cliftona a Oleagy (2005), kteří prověřovali dopady sociálního kapitálu na výkonnost malých a středních firem v regionech Velké Británie. Autoři dospěli ke zjištění, že inovační firmy mají jednoznačně větší tendenci ke spolupráci, k výměně informací a snaží se zapojovat do sítí kontaktů nelokálního charakteru ve smyslu přemostujícího sociálního kapitálu.

Druhým podnětným zdrojem pro studium územního rozvoje ve spojitosti se sociálním kapitálem se beze sporu stala zmiňovaná práce Putnama (1993), který dospěl k závěru, že hospodářský úspěch některých italských regionů (např. Emilia-Romagna) se v 70. a 80. letech minulého století opíral o převládající normy reciprocity, důvěry a občanské iniciativy rozšířené mezi lokálními aktéry, které přispívaly k jejich vzájemné spolupráci (Johnston, Gregory, Pratt, Watts 2000). Podle Putnama spočívaly meziregionální rozdíly právě v odlišných formách sociálního kapitálu, resp. sociálních vazeb. Horizontální vazby byly charakteristické pro regiony severní a střední Itálie, naopak regiony jižní Itálie byly spíše založeny na vertikální organizaci společnosti (Ptáček 2001). V návaznosti na Putnama se vliv sociálního kapitálu na hospodářských vzestup regionů tzv. „třetí Itálie“ snažil empiricky ověřit Boschma (2005). Ačkoliv potvrdil pozitivní závislost mezi sociálním kapitálem a fungováním ekonomiky, zdůrazňuje, že „...je explanace zjištěných statistických závislostí spíše (...) dedukcí, než skutečnou empirickou analýzou kauzálních mechanis-

mů“ (Bebbington, Perreault 1999 in Boschma 2005, s. 162). Rozsáhlý přehled různorodých prací diskutujících z pozitivního i negativního hlediska vztah sociálního kapitálu a ekonomického rozvoje (včetně reakcí na Putnamovy výsledky) předložili Kostelecký, Patočková a Vobecká (2007). Zároveň se na příkladech krajů Česka pokusili ověřit právě souvislost mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem vlád. Výsledky jejich výzkumu však nepotvrdily Putnamův předpoklad o vzájemné závislosti těchto tří komponent, ačkoliv jistá pozitivní závislost byla zjištěna v případě úrovně sociálního kapitálu a ekonomické výkonnosti jednotlivých krajů. V dalším příspěvku se Kostelecký se Stachovou (2006) snažili analyzovat vliv některých, jak sami zdůrazňují, dimenzí sociálního kapitálu (důvěra, normy a hodnoty) vztahujících se k vybraným aspektům ekonomického chování obyvatelstva. Podle jejich závěru platí, že vyšší míru ekonomické aktivity lze spojovat s politickou podporou hospodářského liberalismu a lze ji identifikovat v regionech (krajích) s vyšší úrovní vzdělanosti a s vyšším podílem příslušníků protestantských církví. Stachová (2008) se také pokusila zhodnotit míru vlivu sociokulturních, socioekonomických a institucionálních faktorů na rozvoj občanské společnosti na příkladech Karlovarského kraje a kraje Vysočina. Z pohledu sociokulturních faktorů, které k analýze občanské společnosti využívají právě koncept sociálního kapitálu v pojetí Putnama, přisuzuje velký význam působení zejména historické kulturní kontinuity spolkového života a sounáležitosti s lokální komunitou.

V rámci české geografie byl sociální kapitál ve spojitosti s územním rozvojem diskutován v příspěvku Hampla (2003), který se na příkladech vývoje regionálního systému Karlovarska pokusil nastínit obecné vývojové a strukturální schéma regionální organizace společnosti. Autor rozlišil čtyři strukturální úrovně regionální organizace společnosti (ekologickou, sídelně-produkční, komunitární a institucionální), kdy úrovně komunitární a institucionální odráží „sociální“ kvalitu regionu, tj. kvalitu lidského a sociálního kapitálu. Hampl zdůrazňuje posilování role obou organizačních úrovní „...jako nástroje aktivizace endogenního rozvojového potenciálu regionálních/lokálních komunit“ (s. 184). Oba koncepty tedy charakterizuje vzájemná podmíněnost, lze se totiž domnívat, že posilování úrovně lidského kapitálu (především investicemi do vzdělání) pozitivně ovlivňuje posilování kooperativního charakteru sociálních a institucionálních sítí, což může zpětně působit na zvyšování efektivnosti investic do lidského kapitálu. Vzájemné závislosti lidského a sociálního kapitálu se věnovali např. Schuller (2001), který diskutoval oba koncepty jak z pozice jejich rivality, tak i oboustranné komplementarity, nebo Kučerová (2008) diskutující vliv procesu vzdělávání jako investice do lidského a sociálního kapitálu. Již klasická je v tomto ohledu práce Colemana (1988) s jeho předpokladem o klíčovém vlivu sociálního kapitálu na tvorbu kapitálu lidského.

Sýkora a Matoušek (2009) se v obecné rovině pokusili propojit koncept sociálního kapitálu (jeho různé formy – svazující, přemostující a spojující) a geografické organizace společnosti. Autoři poukázali na skutečnost, že v konkrétním území se zpravidla prolínají sociální sítě různorodého charakteru a tedy i různé formy sociálního kapitálu. Tyto sítě operují v různých regionech a mají na různých úrovních sociální hierarchie odlišné vzorce geografického působení. Z hlediska územního rozvoje proto autoři zdůrazňují potřebu zohlednění územního rozsahu sociálních sítí a také mnohvrstevnatosti vzájemně propojených (i nepropojených) sociálních sítí v konkrétním území.

Sociální kapitál nalezl taktéž významné uplatnění v rámci výzkumu polarizace prostoru, resp. periferních oblastí Česka (např. Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008 nebo Havlíček, Chromý, Jančák, Marada 2008). Východiskem je přesvědčení, že úroveň sociálního kapitálu je významným faktorem ovlivňujícím polarizaci prostoru a spolu s úrovní lidského kapitálu zásadním způsobem předurčuje možnosti dalšího vývoje zejména na lokální a mikroregionální úrovni, kde je rozvoj výrazně determinován aktivitou a schopnostmi místních aktérů a subjektů, bez jejichž existence lze eliminovat a překonávat polohové nevýhody a disfunkce jen obtížně. V podmínkách Česka toto zvláště platí pro periferní regiony (ve smyslu polohovém, ekonomickém a sociálním), kdy při jejich omezeném rozvojovém potenciálu nabývá na významu právě aktivita lokálních/mikroregionálních komunit, jakožto významný rozvojový faktor (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007).

Závěrečné poznámky

Příspěvek se snažil seznámit čtenáře s vybranými aspekty v rámci sledované problematiky, která dosud nebyla v české geografii dostatečně rozvíjena. Široké spektrum diskutovaných aspektů sociálního kapitálu naznačilo, že se jedná o velmi komplikovanou a do jisté míry i nepřehlednou problematiku. Záměrem příspěvku nebylo podat vyčerpávající přehled dosud publikovaných prací, ale spíše se v rámci jednotlivých témat (kapitol) pokusit utřídit přístupy vybraných autorů se snahou o zařazení zásadních studií dané problematiky a zohlednění geografických souvislostí.

Přehled a diskuze vybrané relevantní literatury naznačily, že existuje skutečně velké množství různorodých pohledů na sociální kapitál jak z hlediska jeho vymezení, forem (např. alternativní „typologii“ nabízí Esser 2008), způsobů měření a aplikací, proto je při konkrétních empirických šetřeních nezbytné, aby byly danými autory vždy podrobněji objasněny výchozí přístupy, tj. zejména definice a formy sociálního kapitálu. Konceptualizace sociálního kapitálu ve vztahu k teorii je podle Šafra a Sedláčkové (2006) mimo jiné klíčová z důvodu odlišení samotného sociálního kapitálu od jeho efektů.

Z hlediska budoucích geografických sledování problematiky sociálního kapitálu je podle mého názoru nutné se podrobněji věnovat prohloubení teoretické diskuze spojitosti geografie, resp. sociální geografie a sociálního kapitálu. V rámci vývoje geografického myšlení a regionálního výzkumu naznačují tuto spojitost tři relativně příbuzné přístupy, kde však pojem sociální kapitál není a priori zmiňován – strukturační teorie, diskuze o lokalitách a tzv. „actor-network theory“ (blíže viz Mohan, Mohan 2002). Další oblastí zaměření výzkumu je diskuze role sociálního kapitálu v územním rozvoji, jak z pohledu teoretického, tak i z hlediska potvrzování souvislosti v rámci konkrétních empirických šetření. S tím souvisí i vyjasnění otázky vztahu sociálního kapitálu a ostatních forem kapitálu (zejména lidského) a v neposlední řadě také měření sociálního kapitálu, resp. hledání vhodných indikátorů.

Literatura:

- ADAM, F., RONČEVIČ, B. (2003): Social capital: recent debates and research trends. *Social Science Information*, 42, č. 2, s. 155–183.
- BEBBINGTON, A., GUGGENHEIM, S., OLSON, E., WOOLCOCK, M. (2004): Exploring Social Capital Debates at the World Bank. *Journal of Development Studies*, 40, č. 5, s. 33–64.
- BELGEUSDIJK, S., VAN SCHAİK, T. (2005): Differences in Social Capital Between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39, č. 8, s. 1053–1064.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): Teorie regionálního rozvoje: nástin, kritika, klasifikace. Univerzita Karlova v Praze, Karolinum, Praha, 211 s.
- BOSCHMA, R., A. (2005): Social Capital and Regional Development: an empirical analysis of the third Italy. In: Boschma, R. A., Kloosterman, R. C. (eds.): *Learning from Clusters: a critical assessment*, Springer, s. 139–168.
- BOURDIEU, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G.: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New York, s. 46–58.
- BUŠTÍKOVÁ, L. (1999): Analýza sociálních sítí. *Sociologický časopis*, 35, č. 2, s. 193–206.
- CALLOIS, J. M., ANGEON, V. (2004): On the Role of Social Capital on Local Economic Development: an econometric investigation on rural employment areas in France. <http://www.clermont.cemagref.fr/GT/DFCF/economie/Projets/Résumé/résumé%20SC-AES.doc>.
- COLEMAN, J. (1988): Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 Supplement, s. 52–120.
- COOK, P., CLIFTON, N., OLEAGA, M. (2005): Social Capital, Firm Embeddedness and Regional Development. *Regional Studies*, 39, č. 8, s. 1065–1077.
- CÔTE, S. (2001): The Contribution of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, č. 1, s. 29–36.
- DEFILIPPIS, J. (2001): The Myth of Social Capital in Community Development. *Housing Policy Debate*, 12, č. 4, s. 781–806.
- ESSER, H. (2008): The Two Meanings of Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J., W., Wolleb, G.: *The Handbook of Social Capital*, Oxford University Press, Oxford, s. 22–49.
- EVANS, M., SYRETT, S. (2007): Generating Social Capital?: the social economy and local economic development. *European Urban and Regional Studies*, 14, č. 1, s. 55–74.
- FUKUYAMA, F. (1995): *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. Free Press, New York.
- GIDDENS, A. (1984): *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*. Cambridge, Polity Press.
- GRANOVETTER, M. (1973): The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78, s. 1360–1380.
- GRANOVETTER, M. (1985): Economic Action and Social Structure: the problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91, s. 481–510.
- HALLÉR, P. (2006): Regionální diference úrovně lidského kapitálu a jeho význam pro regionální rozvoj ČR. Diplomová práce, UK v Praze, PŘF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 98 s.
- HALPERN, D. (2005): *Social Capital*. Polity press, Cambridge, 388 s.
- HAMPL, M. (2003): Diference a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor?. *Geografie*, 108, č. 3, s. 173–190.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory – mechanismy – procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realismu. *Ekonomický časopis*, 56, č. 7, s. 696–711.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and Cultural Geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social&Cultural Geography*, 8, č. 3, s. 475–493.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2008): Innere und Äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft*. Österreichische Geographische Gesellschaft, 150, Wien, s. 299–316.
- HOLT, L. (2008): Embodied Social Capital and Geographic Perspectives: performing the habitus. *Progress in Human Geography*, 32, č. 2, s. 227–246.

- JANC, K. (2006): Human and Social Capital in Poland – spatial diversity and relations. In: Komornicki, T., Czapiewski, K. (eds.): *Core and Peripheral Regions in Central and Eastern Europe*, EUROPA XXI, 14, PTG, IGiPZ PAN, Warszawa, s. 39–55.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie*, 113, č. 3. s. 269–284.
- JOHNSTON, R. J., GREGORY, D., PRATT, G., WATTS, M. (2000): *Dictionary of Human Geography*. Blackwell, 4. vydání, 958 s.
- KELLER, J. (2009): Nejistota a důvěra aneb K čemu je modernitě dobrá tradice. Sociologické nakladatelství (Slon), Praha, 174 s.
- KOSTELECKÝ, T., STACHOVÁ, J. (2006): Social Capital and Regional Development in Czech Republic. Paper prepared for the SOCCOH conference „Social Capital, Sustainability and Socioeconomic Cohesion within the EU MLG Structure in Development Policy“, LSE, London, <https://www.lse.ac.uk/collections/ESOCLab/pdf/SOCCOH%20Social%20capital%20and%20economic%20development%20in%20Czech%20Rep.pdf>.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J. (2007): Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? *Sociologický časopis*, 43, č. 5, s. 911–943.
- KUČEROVÁ, S. (2008): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* (v tisku).
- LIN, N. (2008): A Network Theory of Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.: *The Handbook of Social Capital*, Oxford University Press, Oxford, s. 50–69.
- MATEJŮ, P., VITÁSKOVÁ, A. (2006): Interpersonal Trust and Mutually Beneficial Exchanges: measuring social capital for comparative analyses. *Sociologický časopis*, 42, č. 3, s. 493–516.
- MOHAN, G., MOHAN, J. (2002): Placing Social Capital. *Progress in Human Geography*, 26, č. 2, s. 191–210.
- NANNESTAD, P., SVENDSEN, G. L., H., SVENDSEN, G. T. (2008): Bridge Over Trouble Water? Migration and Social Capital. *Journal of Ethnic & Migration Studies*, 34, č. 4, s. 607–631.
- PEARCE, N., SMITH, G. (2003): Is Social Capital the Key to Inequalities in Health? *American Journal of Public Health*, 93, č. 1, s. 122–130.
- PIHKALA, T., HARMAAKORPI, V., PEKKARINEN, S. (2007): The Role of Dynamic Capabilities in Breaking Socio-Institutional Inertia in Regional Development. *International Journal of Urban and Regional Research*, 31, č. 4, s. 836–852.
- PORTES, A., LANDOLT, P. (1996): The Downside of Social Capital. *The American Prospect*, 26, s. 18–22.
- PTÁČEK, P. (2001): Sociální kapitál a regionální rozvoj – teoretická východiska. In: Létal, M. ed.: *Sborník příspěvků Výroční konference ČGS – „Česká geografie v období rozvoje informačních technologií“*, Univerzita Palackého v Olomouci, Přírodovědecká fakulta, katedra geografie, Olomouc, s. 296–301.
- PUTNAM, R. D. (1993): *Making Democracy Work: civic transitions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, 249 s.
- PUTNAM, R. D. (2000): *Bowling Alone: the challenge and revival of American community*. Simon and Schuster, New-York.
- RAAGMAA, G. (2002): Regional Identity in Regional Development and Planning. *European Planning Studies*, 10, č. 1, s. 55–76.
- RADCLIFFE, S. (2004): Geography of Development: development, civil society and inequality – social capital is almost dead?. *Progress in Human Geography*, 28, č. 4, s. 517–527.
- SABATINI, F. (2009): Does Social Capital Create Trust? Evidence from a community of entrepreneurs. *Universita degli studi di Siena, quaderni del dipartimento di economia politica*, Siena, 26 s.
- SCHULLER, T. (2001): The Complementary Roles of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, č. 1, s. 18–24.
- SEDLÁČKOVÁ, M., ŠAFR, J. (2005): Měření sociálního kapitálu. *Koncepce, výzkumné projekty a zdroje dat*. SDA Info VII, č. 1, s. 4–11.
- SELMAN, P. (2001): Social Capital, Sustainability and Environmental Planning. *Planning Theory and Practice*, 2, č. 1, s. 13–30.

- SLANGEN, L. H. G., VAN KOOTEN, G. C., SUCHÁNEK, P. (2004): Institutions, Social Capital and Agricultural Change in Central and Eastern Europe. *Journal of Rural Studies*, 20, č. 2, s. 245–256.
- STACHOVÁ, J. (2008): Občanská společnost v regionech České republiky. Sociologický ústav AV ČR, Praha, 93 s.
- SUSOVÁ, K. (2007): Sociální kapitál v suburbánních oblastech: případová studie obce Jesenice u Prahy. Bakalářská práce. UK v Praze, PŘF, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 38 s. + příl.
- SWART, I. (2006): Churches as a Stock of Social Capital for Promoting Social Development in Western Cape Communities. *Journal of Religion in Africa*, 36, č. 3/4, s. 346–378.
- SYKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009): Sociální kapitál a teritorialita sociálních sítí. In: Poštolka, V., Lipský, Z., Popková, K., Šmída, J. (eds.): *Geodny – Geodays 2008 – Sborník příspěvků z výroční konference ČGS, TU Liberec, Liberec*, s. 50–56.
- ŠAFR, J., HÄUBERER, J. (2007): Měření přemostujícího sociálního kapitálu: Baterie PSK zjišťující odlišnosti v okruhu přátel. *Data a výzkum – SDA Info*, 1, č. 2, s. 85–108.
- ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. *Koncepty, teorie a metody měření. Sociologické studie*, 7, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 93 s.
- TRIGLIA, C. (2001): Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory*, 4, č. 4, s. 427–442.
- VAN DETH, J. W. (2008): Measuring Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.: *The Handbook of Social Capital*, Oxford University Press, Oxford, s. 150–176.
- VESELÝ, A. (2007): Sociální kapitál v teorii J. Colemanana. *Socioweb*, č. 6. <http://www.socioweb.cz/index.php?disp=teorie&shw=296&lst=107>.
- WOOLCOCK, M. (1998): Social Capital and Economic Development: toward a theoretical synthesis and policy framework. *Theory and Society*, 27, č. 2, s. 151–208.
- WOOLCOCK, M. (2001): The Place of Social Capital in Understanding Social and Economic Outcomes. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, č. 1, s. 11–17.
- WOOLCOCK, M., NARAYAN D. (2000): Social Capital: implication for development theory, research and policy. *The World Bank Research Observer*, 15, č. 2, s. 225–249.
- ZICH, F. (2006): Sociální potenciál – pojmové vymezení a souvislosti. In: Zich a kol.: *Sociální potenciál regionu. Vysoká škola finanční a správní, o.p.s., EUPRESS, Praha*, s. 6–27.

S u m m a r y

THE CONCEPT OF SOCIAL CAPITAL: AN ATTEMPT TO SUMMARIZE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL POINTS-OF-DEPARTURE AND APPROACHES TO ITS STUDY

The aim of this survey paper is to present an introductory discussion of selected theoretical and methodological issues surrounding social capital and approaches for studying the concept, with an emphasis on its geographical aspects.

In academic literature, the term social capital was more frequently used during the 1980s in sociology. It is a very broad term used in a variety of differing contexts, which results in a great quantity of possible definitions, differing primarily in their character. Nevertheless, the majority of definitions have the following common aspects – networks, norms, values and trust.

The social capital concept has also received a number of negative reactions. Many of these are directed at the work of R. Putnam (e.g. criticism concerning the selection of indicators for measuring social capital, underestimating the role of new forms of participation in collective action, which do not require such intensive physical contact, and underestimating the role of negative forms of social capital).

Based on the available literature, a certain typology of forms of social capital can be made: a) individual vs. collective; b) bonding/bridging/linking/corporate; c) structural vs. cognitive; and d) civic vs. government. The most fundamental division concerns the differences between individual and collective social capital, which is based on whether or not a given form of social capital benefits individuals or societies collectively (Šafar, Sedláčková 2006). Social capital is conceived as an individual characteristic in Bourdieu's (1986) con-

ception – a network of contacts that a person (as an individual) can use for his material or immaterial gain and which is realized through interactions between people. In contrast, social capital can be viewed as an attribute of societies in Putnam's (1993) conception.

Current studies of social capital present a great variety of methods for its measurement, often depending on the size of the database being used. At more local territorial levels, the possibilities for using quantitative research are generally decreasing, as characteristics of social capital are usually not available in a sufficient detail. In terms of specific indicators, the dilemma of how to measure social capital can be concisely shown with the example of degree of trust. While degree of trust can clearly be connected with social capital, some authors view it as a source of social capital, whereas other authors see it as a form of social capital or even as a consequence, i.e. an indication of the quality of social capital.

Some papers relate social capital to a large spectrum of widely varying "fields". For geographers, the most relevant are likely papers dealing primarily with issues concerning the impact of social capital on territorial (local/regional) development. Rich inspiration, along these lines, can be found in the work of Granovetter (1973, 1985) and Putnam (1993).

In Czech geography, social capital has been discussed in research on the regional organization of society, the territoriality of social networks or the polarization of space, i.e. of peripheral areas.

I am convinced that any future geographical monitoring of social capital needs to pay careful attention (1) to the deeper theoretical discussion of the relationship between social geography and social capital, (2) to the role of social capital in territorial development, including explicit recognition of the connections between social capital and other forms of capital (mainly human capital) and, last but not least, (3) to the measurement of social capital, i.e. the search for suitable indicators.

Autor je postgraduálním studentem na Univerzitě Karlově v Praze, Přírodovědecká fakultě, katedře sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2; e-mail: hopilec@atlas.cz.

Do redakce došlo 6. 4. 2009; do tisku bylo přijato 14. 8. 2009.

Citační vzor:

PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, č. 1, s. 64–77.

- III.** PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciacie okresů Česka. *Geografie*, 115, 1, s. 78–95.

JAN PILEČEK, VÍT JANČÁK

JE MOŽNÉ MĚŘIT SOCIÁLNÍ KAPITÁL? ANALÝZA ÚZEMNÍ DIFERENCIACE OKRESŮ ČESKA

PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Can Social Capital Be Measured? An analysis of territorial differences among the districts of Czechia. *Geografie*, 115, No. 1, pp. 78–95. – This paper focuses on measuring collective social capital. Theoretical and methodological approaches are discussed, leading to a conceptualisation of social capital with a set of ten indicators. These indicators reflect structural (social networks) and cultural aspects (trust, civic norms and values) of social capital and can be divided into five categories (local social life, institutional life, trust and propensity for collective action, trust in institutions, outer relationships). Analysis of the territorial differentiation of social capital at the district level of Czechia is then carried out using principal component analysis.
KEY WORDS: social capital – conceptualisation and measuring – principal component analysis – territorial differentiation – districts – Czechia

Príspevek byl zpracován v rámci řešení grantového projektu GA ČR č. 403/07/0743 „Role lidského a sociálního kapitálu v procesu integrace periferií do regionálních struktur Česka v kontextu nové Evropy“ a výzkumného záměru MSM 0021620831 „Geografické systémy a rizikové procesy v kontextu globálních změn a evropské integrace“.

Úvod

Studium problematiky spojené s konceptem sociálního kapitálu skýtá množství dosud ne zcela vyjasněných a zodpovězených otázek. V rámci teoreticko-metodologických diskuzí napříč různorodými disciplínami sociálních věd jsou nejvýznamnější problémy spjaté s pokusy sociální kapitál definovat, resp. konceptualizovat pro empirické účely (např. Boschma 2005; Bourdieu 1986; Putnam 1993; van Deth 2008 aj.). V kontextu těchto diskuzí se předkládaný příspěvek snaží o prohloubení a rozšíření dosavadních geografických poznatků o měřitelnosti sociálního kapitálu, a to na území Česka, kde dosud nebylo realizováno příliš mnoho výzkumů podobného zaměření (např. Hallér 2006; Pokorák 2007; Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008; Sýkora, Matoušek 2009a).

Cíle příspěvku je možné definovat ve dvou rovinách. Z teoreticko-metodologického hlediska se tedy jedná o rozbor problematiky měření sociálního kapitálu, který by měl vyústit v sestavení souboru relevantních ukazatelů pro konceptualizaci sociálního kapitálu. V navazující empirické části je pak cílem zhodnotit vzájemných vztah těchto ukazatelů, analyzovat územní diferenciaci sociálního kapitálu na příkladě okresů Česka pomocí komponentní analýzy, pokusit se vysvětlit příčiny regionálních rozdílů z pohledu odlišných dimenzí a forem sociálního kapitálu a příp. porovnat dosažené výsledky s výše uvedenými studii.

Příspěvek má následující strukturu: v následující kapitole jsou nastíněny a diskutovány přístupy k měření sociálního kapitálu. Navazující kapitola je věnována problému řádovostní úrovně sledování sociálního kapitálu se zaměřením na území Česka, další kapitola, metodická, je zaměřená na konceptualizaci sociálního kapitálu, resp. výběr ukazatelů pro empirické zhodnocení územní diferenciaci sociálního kapitálu na příkladě okresů Česka. Dosažené výsledky jsou prezentovány v rámci čtvrté kapitoly. V poslední kapitole jsou pak shrnuty nejdůležitější poznatky a taktéž naznačeny možné směry dalšího výzkumu v rámci dané problematiky.

Přístupy k měření sociálního kapitálu

Koncept sociálního kapitálu nabízí téměř nepřeborné množství způsobů definování (blíže viz např. Pileček 2010). Nicméně, v posledních letech můžeme v rámci odborné literatury zaznamenat známky vznikajícího konsensu (Côté 2001; Patulny, Svendsen 2007; Schuller, Baron, Field 2000; van Oorschot, Arts, Gelissen 2006), který naznačuje přijímanou definici sociálního kapitálu zahrnujícího sociální sítě, důvěru a občanské normy a hodnoty. Tato definice má svým obsahem pravděpodobně neblíže k pracím R. Putnama (např. Putnam 1993, Putnam 2000), které zaznamenaly široký ohlas zejména z hlediska konceptualizace sociálního kapitálu pro empirické účely. Na druhou stranu se jim ale také dostalo poměrně značné a oprávněné kritiky – např. podcenění role negativních forem sociálního kapitálu, nebo problém tzv. ekologické chyby (Mohan, Mohan 2002; Portes, Landolt 1996).

Je vůbec možné sociální kapitál měřit? Nutno říci, že veškeré problémy spojené s konceptualizací (operacionalizací) tohoto konceptu pro empirické účely vycházejí z množství definic (viz např. Bourdieu 1986; Coleman 1988; Putnam 1993) a forem sociálního kapitálu (zejména individuální a kolektivní; svazující, přemosťující a spojující; strukturální a kognitivní) – blíže viz Pileček (2010). Podstatnou roli také sehrává proměnlivý charakter sociálního kapitálu, a to v odlišných historických kontextech (Šafr, Sedláčková 2006), na různých úrovních sociálních systémů a také s ohledem na rozdíly v řádovostní hierarchii regionů (Pileček 2010). Podle Sýkory a Matouška (2009b) zpravidla nelze přímo měřit sociální kapitál, ale spíše podmínky vhodné pro utváření sociálního kapitálu nebo jevy, jenž jsou důsledkem existence jisté úrovně sociálního kapitálu. Navíc některé ukazatele jsou v kontextu výše uvedeného („úroveň“ vs. „podmínky“ vs. „důsledek“) vnímány různými autory odlišně. Typickým příkladem je míra důvěry (např. Fukuyama 1995 vs. Putnam 1993 vs. Côté 2001). Zmíněné problémy se vážou k obecným otázkám, na které se v souvislosti s měřením sociálního kapitálu snažili odpovědět Schuller, Baron, Field (2000): Je sociální kapitál ryze novým konceptem? Je sociální kapitál analyticky „produktivním“ konceptem? Lze sociální kapitál operacionalizovat pro empirické účely? Měří vůbec používané ukazatele to, co se předpokládá, že mají měřit?

Nicméně, i přes stručný nástin určité kontroverznosti týkající se diskutované problematiky, lze přístupy k měření sociálního kapitálu velmi zjednodušeně rozdělit podle několika základních kritérií. První se týká „míry“ komplexnosti měření, tzn., že dochází z pohledu výše uvedené definice k hodnocení

Obr. 1 – Strukturální a kognitivní sociální kapitál ve vztahu k řádovostní úrovni
Zdroj: Grootaert, van Bastelaer (2002; upraveno)

(měření) jen určitých aspektů sociálního kapitálu – různých forem sociálního kapitálu (typů sociálních sítí) – Sabatini (2005); Šafr, Häuberer (2007); důvěry – Knack, Keefer (1997); Zich (2009). Na druhou stranu se můžeme setkat s komplexními hodnoceními sociálního kapitálu na bázi konstrukce syntetických (souhrnných) ukazatelů, které mohou vycházet z určitých předem definovaných dimenzí, do kterých lze jednotlivé indikátory přiřadit. Již „klasická“ je v tomto ohledu práce R. Putnama (např. Putnam 2000) a jeho index sociálního kapitálu (blíže viz Šafr, Sedláčková 2006). Z podobných prací lze dále uvést např. Boschma (2005); Callois, Aubert (2007); Janc (2006), z českého prostředí např. Kostelecký, Patočková, Vobecká (2007). Další kritéria vycházejí z rozlišení různých forem sociálního kapitálu (např. Patulny, Svendsen 2007), z rozlišení různorodých oblastí, v rámci kterých byl koncept sociálního kapitálu aplikován (lokální/regionální rozvoj, mezinárodní rozvojová studia, participace a výkon vlád, zdraví populace atd.), z rozlišení řádovostní úrovně sledování (makro-, mezo-, mikro-, lokální úroveň, úroveň jednotlivce), nebo z hlediska aplikace kvantitativních, resp. kvalitativních metod. Je však nutné konstatovat, že míra provázanosti uvedených přístupů k měření sociálního kapitálu je značně vysoká. Tuto skutečnost dokumentuje schéma (obr. 1) autorů Grootaert, van Bastelaer (2002) znázorňující strukturální a kognitivní sociální kapitál ve vztahu k řádovostní úrovni. Jiným příkladem může být příspěvek Jones a Woolcocka (2009), kteří zdůrazňují nutnost kombinace kvantitativních a kvalitativních metod při měření úrovně sociálního kapitálu.

Problém řádovostní úrovně sledování sociálního kapitálu v rámci Česka

Základní otázkou každé analýzy je dostupnost relevantních dat. Ve spojení konceptu sociálního kapitálu a území Česka to platí dvojnásob, neboť zachycení úrovně sociálního kapitálu na nižší řádovostní úrovni (okresy, obce) je velmi problematické. Potřebné kvantitativní charakteristiky totiž nejsou sledovány v dostatečném územním detailu (vzhledem k charakteru sociálního kapitálu to ani není možné), proto zpravidla dochází k přechodu od kvantitativních ke kvalitativním formám výzkumu v závislosti na poklesu řádovostní úrovně (Pileček 2010).

S ohledem na výše uvedené byla otázka volby řádovostní úrovně pro analýzu územní diferenciace sociálního kapitálu poměrně klíčová. Především z důvodu dostupnosti relativně rozsáhlého souboru sekundárních dat, na základě kterého mohl být sestaven soubor kvantitativních ukazatelů indikujících úroveň sociálního kapitálu, důsledky této úrovně a podmínky vhodné pro jeho utváření, byla zvolena úroveň okresů. Jsme si vědomi skutečnosti, že okresy jsou vnitřně silně heterogenní jednotky (Jančák 2001), ve kterých mohou dostupné údaje dokumentovat územní rozdíly již příliš generalizovaně (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008), a proto není možné získat zcela reálný (objektivní) obraz územní diferenciace daného fenoménu. Z tohoto důvodu, a s ohledem na charakter konceptu sociálního kapitálu, by bylo vhodnější použití přirozených územních jednotek na bázi určité vnitřní homogenity, podobného historického a socio-ekonomického vývoje (viz např. tzv. mikroregiony 1. stupně vymezované v rámci sociogeografických regionalizací), což však bohužel není možné z důvodu nedostatku potřebných statistických dat.

Proměnlivost volby řádovostní úrovně pro kvantitativní hodnocení územní diferenciace sociálního kapitálu v rámci Česka dokumentuje tabulka 1. Zobrazený výčet použitých ukazatelů je velmi různorodý, což podle Jančáka, Havlíčka, Chromého a Marady (2008) vyplývá ze zásady, že autoři mají při sledování problematiky sociálního kapitálu motivaci řešit odlišné typy problémů. V případě Kosteleckého, Patočkové a Vobecké (2007) se jednalo o pokus ověřit souvislost mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád. Na příkladě okresů hodnotil Hallér (2006) regionální diferenciaci úrovně negativního sociálního kapitálu, podobně Pokorák (2007), který hodnotil pozitivní (P) i negativní (N) sociální kapitál v okresech Česka, a např. Jančák, Havlíček, Chromý, Marada (2008) se věnovali hodnocení vybraných podmínek pro rozvoj lidského a sociálního kapitálu na úrovni správních obvodů obcí s pověřeným obecním úřadem.

Konceptualizace sociálního kapitálu

Na základě předchozí diskuze teoretických přístupů jsme pro konceptualizaci sociálního kapitálu, resp. sestavení souboru relevantních ukazatelů v podstatě využili kombinace výstupů prací van Deth (2008) a Callois, Angeon (2004). Van Deth (2008) rozlišuje strukturální a kulturní aspekty sociálního kapitálu, jenž zahrnují zmiňované základní znaky definice tohoto konceptu, tedy sociální sítě/kontakty, důvěru/sebedůvěru a občanské normy a hodnoty.

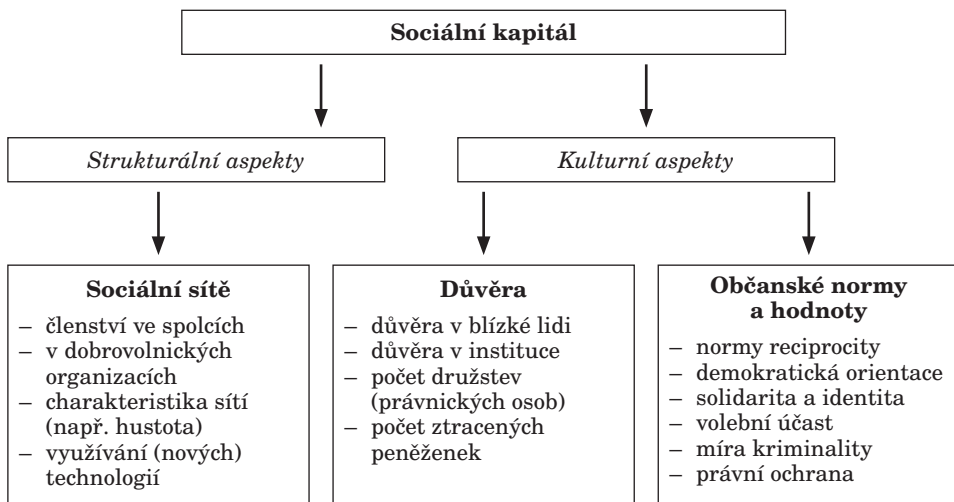
Tab. 1 – Přehled vybraných ukazatelů použitých při hodnocení územní diferenciacie sociálního kapitálu v rámci Česka

Řádovostní úroveň	Autor	Ukazatel
Kraj	Kostecký, Patočková, Vobecká (2007)	počet nestátních neziskových organizací
		čtenost regionálních, celostátních novin a sledovanost TV zpráv, % populace
		důvěra prezidentovi, krajským a obecním zastupitelstvům, % populace
		počet dobrovolných dárců krve
		účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR, % voličů
		účast ve volbách do krajských zastupitelstev, % voličů
		účast v referendu o vstupu ČR do Evropské unie, % voličů
Okres	Hallér (2006)	míra kriminality
		počet potratů na 100 živě narozených dětí
		počet dětí živě narozených mimo manželství
		počet rozvodů na 1 000 obyvatel
	Pokorák (2007)	počet nestátních neziskových organizací na počet obyvatel (P)
		počet základních škol na počet obyvatel (P)
		počet podnikatelských subjektů na počet obyvatel (P)
		volební účast v komunálních volbách (P)
		počet rozvodů na 1 000 obyvatel (N)
		počet živě narozených dětí mimo manželství (N)
		míra nezaměstnanosti (N)
Správní obvod obce s pověřeným obecním úřadem	Jančák, Havlíček, Chromý, Marada (2008)	volební účast v komunálních volbách
		počet kandidátů na počet mandátů v komunálních volbách

Zdroj: vybraní autoři

Dále uvádí příklady konkrétních ukazatelů, které lze odlišnými metodami sběru dat získat (údaje o volební účast lze získat z oficiálních statistik; počet ztracených peněženek je příkladem experimentálního způsobu sběru dat). Přehled těchto ukazatelů pro formu sociálního kapitálu, kterou označujeme jako kolektivní (tj. teritoriální skupina jedinců) a která je předmětem našeho sledování, uvádí schéma na obrázku 2.

Callois, Angeon (2004) se pokusili nalézt agregátní ukazatel úrovně sociálního kapitálu na základě kombinace odlišných forem sociálního kapitálu: a) svazující, přemosťující a spojující; b) formální (institucionální) a neformální; c) strukturální a kognitivní. Rozlišili celkem pět dimenzí sociálního kapi-

Obr. 2 – Model měření kolektivního sociálního kapitálu
Zdroj: van Deth (2008; upraveno)

tálu (důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání, důvěra v instituce, lokální společenský život, institucionální život a vnější vztahy). Tyto dimenze (kategorie), spolu s některými konkrétními ukazateli, byli pro konceptualizaci sociálního kapitálu z této práce převzaty, neboť si myslíme, že relevantním způsobem vystihují charakter sociálního kapitálu, tak jak jej chápeme. Na základě diskuze pak byly jednotlivé kategorie doplňovány o další ukazatele za jednotlivé okresy, přičemž výrazné omezení představoval rozsah datové základny, což se v důsledku projevilo ve vysoké časové variabilitě, tj., za jaké roky (příp. časové období) se podařilo získat nejaktuálnější údaje.

Z hlediska propojení obou výchozích „konceptů“ můžeme konstatovat, že kategorie ukazatelů lokální společenský život, institucionální život a vnější vztahy reprezentují v našem případě strukturální aspekty sociálního kapitálu a důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání a důvěra v instituce kulturní aspekty sociálního kapitálu.

Nutno dodat, že při sestavování souboru ukazatelů jsme samozřejmě brali v potaz zmiňovanou skutečnost týkající se jejich odlišného významu – některé ukazatele mohou skutečně charakterizovat určitou úroveň sociálního kapitálu (počet nestátních neziskových organizací), jiné však důsledek existence jisté úrovně sociálního kapitálu (míra kriminality), nebo mohou charakterizovat podmínky pro rozvoj určité formy sociálního kapitálu. Z pohledu tohoto rozdělení je velmi diskutabilní ukazatel volební účasti, který je podle vybraných autorů (Janc 2006 vs. Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008 vs. Dzialek 2009) zařaditelný do každé z těchto „kategorií“. Nelze tedy zastírat, že konečný soubor deseti ukazatelů může působit značně kontroverzně, proto jsme se v rámci každé kategorie ukazatelů (viz dále) pokusili kriticky odůvodnit vhodnost jejich použití, příp. také přiblížit zdroj dat, ze kterého jsme vycházeli při jejich výpočtu.

Kategorie ukazatelů:

A. *Lokální společenský (sociální) život* reprezentuje přemostující a do jisté míry také svazující sociální kapitál. Typickým příkladem ukazatele zastupujícím tuto kategorii je počet dobrovolných spolků a sdružení, resp. jejich hustota (Callois, Aubert 2007). Vysoká intenzita spolkové aktivity odráží vysokou míru společenské interakce a přispívá k budování důvěry mezi lidmi (Putnam 1993 in Boschma 2005). Aktivita v rámci dobrovolných spolků zahrnuje nejrůznější činnosti (např. kulturní, náboženské, sportovní). Pro účely tohoto příspěvku byl sestaven ukazatel počtu registrovaných členů tělovýchovných jednot a sportovních klubů (Civín 2009) v přepočtu na 1 000 obyvatel. Podle Jance (2006) jsou sportovní aktivity jednou z nejvýznamnějších forem integrujících společnost, a to na bázi jak aktivní, tak pasivní participace. Druhým ukazatelem je počet neúplných základních škol na počet škol (zdroj Kučerová 2008 nebo Kučerová, Kučera 2009) dokládající význam škol jako potenciálního iniciátora občanské iniciativy a realizátora různých společenských aktivit, kulturního života, setkávání obyvatel či zabezpečování volnočasových aktivit v rámci dané obce (komunity) – Kučerová (2008).

A1 – počet registrovaných členů TJ a SK na 1 000 obyvatel (2008)

A2 – počet neúplných základních škol na počet škol v % (2004)

B. *Institucionální život* částečně zastupuje vertikální typ sociálních sítí, který je označován jako spojující sociální kapitál. Tento má podle Sabatiniho (2009) velký vliv při získávání finančních prostředků, informací apod., a proto může významnou měrou přispívat k „prosperitě“ dané komunity či daného regionu. Tuto kategorii může podle našeho názoru relevantním způsobem reprezentovat ukazatel výše získaných poslaneckých dotací (tzv. „porcování medvěda“) dokumentující aktivity politických aktérů na bázi lobbingu za daný region (volební obvod). Tato databáze byla převzata z práce Hány (2008). Druhým ukazatelem je výše získaných prostředků v rámci Společného operačního programu (SROP) a Jednotného programového dokumentu pro Cíl 2 (JPD2) (pouze Hlavní město Praha) v programovacím období 2004–2006. Jedná se o výstupy z informačního systému strukturálních fondů Monit k 17. 3. 2009 (SROP), resp. k 22. 11. 2007 (JPD2). Vzhledem k tzv. pravidlu $n+2$ se jednotlivé projekty nacházely v rozdílné fázi realizace, proto byly uvažovány jen vyčerpané (proplacené) prostředky strukturálních fondů úspěšným žadatelům. Nutno konstatovat, že v případě SROP došlo k jakémusi přerozdělení finančních prostředků mezi regiony, což mohlo výslednou prostorovou distribuci tohoto ukazatele poněkud zkreslit (blíže viz Pokorák 2007). Nicméně, tento ukazatel vyjadřuje akceschopnost různých subjektů dosáhnout na podporu z těchto programů, může také do jisté míry dokumentovat i úroveň lidského kapitálu (Pileček 2008), kterou lze kromě „klasické“ míry vzdělanosti charakterizovat i množstvím zkušeností, mírou motivace, schopností jedinců pružně reagovat na změny a také zmíněnou akceschopností (blíže např. Kuldová 2007). Další uvažované ukazatele pro tuto kategorii byly z oblasti existence a navazování spolupráce na bázi dobrovolných svazků obcí apod. Jako velmi vhodný se jevil nějaký ukazatel analyzující činnost Místních akčních skupin (MAS) v rámci tzv. regionů Leader. Činnost těchto MAS totiž může přispívat k vytváření a rozvoji různých forem sociálního kapitálu přínosných pro danou společnost jako celek ve smyslu Putnama (1993) – např. Shucksmith (2000). Jednotlivé

MAS však mají v Česku poměrně různorodou oblast působení, proto nebylo možné získat relevantní údaje za jednotlivé okresy.

B1 – výše získaných poslaneckých dotací Kč/obyv. (2003–2007)

B2 – výše získaných prostředků v rámci SROP a JPD2 Kč/obyv. (2004–2006)

- C. *Důvěra a sklon ke kolektivnímu jednání* vzdáleně odkazuje k dimenzi důvěry, která je označovaná jako generalizovaná důvěra (důvěra ve společnost jako celek). Pro tuto kategorii bylo asi nejproblematičtější najít vhodné kvantitativní ukazatele. Svým charakterem se totiž nejvíce přibližuje subjektivní formě sociálního kapitálu, kterou lze označit jako kognitivní. Nakonec byla použita míra kriminality jako ukazatel nedůvěry ve společnosti (Callois, Aubert 2007). Jakousi stinnou stránkou či nevýhodou použití tohoto ukazatele, kterou lze nazvat „kontextuální odlišností“ a kterou si autoři plně uvědomují, je skutečnost, že také umožňuje hodnotit jevy, jejichž charakter nemá s (ne)důvěrou téměř nic společného (např. sociopatologické jevy). Další úskalí může pravděpodobně spočívat ve výrazně odlišném charakteru trestné činnosti s ohledem na postavení obce v sídelní hierarchii Česka. Druhým vybraným ukazatelem je počet nestátních neziskových organizací na 1 000 obyvatel zahrnujících zejména občanská sdružení, obecně prospěšné společnosti, nadace a nadační fondy a církevní právnické osoby, které v rámci Putnamova indexu sociálního kapitálu reprezentují dimenzi tzv. komunitního dobrovolnictví (Putnam 2000). Samozřejmě důležitá je zejména konkrétní činnost těchto organizací, které mohou navíc z územního hlediska působit ve více okresech, a ne jen údaje o jejich počtu (Schuller, Baron, Field 2000). Jako další vhodný ukazatel byl uvažován počet dobrovolných dárců krve, avšak z důvodu ochrany osobních údajů jsou tato data dostupná pouze za kraje.

C1 – míra kriminality (2007) – počet zjištěných trestných činů na 100 obyvatel

C2 – počet nestátních neziskových organizací (NNO) na 1 000 obyvatel (červen 2009)

- D. *Důvěra v instituce* reprezentuje druhou dimenzi důvěry (institucionální). Tato dimenze je hodnocena prostřednictvím volební účasti v rámci dvou typů voleb (parlamentních a komunálních). Podle Jance (2006) je volební účast jedním ze základních ukazatelů úrovně sociálního kapitálu, protože poukazuje na stupeň rozvoje občanské společnosti. Z pohledu lokální úrovně může do jisté míry vyjadřovat obecný zájem obyvatel o věci veřejné, konkrétně o řízení své obce (Jančák, Havlíček, Chromý, Marada 2008), ale může být i např. důsledkem konfliktu v obci (Sýkora, Matoušek 2009b).

D1 – volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v % (2006)

D2 – volební účast v komunálních volbách v % (2006)

- E. *Vnější vztahy* odkazují na spojitost sociálního kapitálu a úspěšnosti lokálního/regionálního rozvoje (sociální kapitál je součástí tzv. sociokulturních faktorů podmiňujících regionální rozvoj – viz Hampl, Blažek, Žízalová 2008). Vzhledem k charakteru ostatních dimenzí, může tato působit poněkud diskutabilně. Avšak s ohledem na snahu konceptualizovat sociální kapitál podle Putnamovy definice (1993) s cílem zachování maximální „komplexnosti“, je zařazení této dimenze jasně odůvodnitelné. Zvolené ukazatele totiž reprezentují určité specifické strukturální aspekty sociálního kapitálu. Prvním ukazatelem je migrační fluktuace, jež sice může reprezentovat formu

přemostujícího sociálního kapitálu, resp. potenciál pro jeho utváření a rozvoj, ale spíše ve smyslu meziregionálních vazeb, do kterých byli nebo jsou konkrétní aktéři zapojeni, a jejichž prostřednictvím mohou být do daného regionu importovány nové myšlenky, zdroje či příležitosti důležité pro lokální/regionální rozvoj (Callois, Aubert 2007). Další ukazatel (podíl domácností s připojením k internetu) je s ohledem na stále pokračující dynamický vývoj v oblasti využívání nových technologií poměrně zastaralý, nicméně, podle Sýkory a Matouška (2009a) může nepřímou ukázkou na možnosti zapojení obyvatel do sociálních skupin, jejichž působení přesahuje lokální úroveň, a tím také na přítomnost spojujícího sociálního kapitálu.

E1 – migrační fluktuace – hrubá míra migračního salda (2001–2007), tj. rozdíl mezi počtem přistěhovalých a vystěhovalých na 1 000 obyvatel středního stavu

E2 – podíl domácností s připojením k internetu (% ze všech trvale obydlených bytů, 2001)

Sociální kapitál v okresech Česka

Analýza územní diferenciací okresů Česka bylo provedena na základě aplikace komponentní analýzy (analýzy hlavních komponent), která patří do kategorie vícerozměrných statistických metod, a jejímž smyslem je popsat chování, resp. shrnout variabilitu množiny proměnných a vztahů mezi nimi pomocí menšího počtu nových proměnných – tzv. hlavních komponent (Hendl 2004). Domníváme se, že zvolená metoda umožňuje postihnout podstatu a charakter územní diferenciací tak multipodmíněného konceptu, jakým sociální kapitál bezesporu je, mnohem efektivněji, oproti často používaným syntetickým ukazatelům (viz např. Janc 2006).

Jedním ze základních předpokladů použití komponentní analýzy je vzájemná závislost vstupních proměnných (ukazatelů), což dokládá tabulka 2. Nejvý-

Tab. 2 – Koefficienty korelace mezi vybranými ukazateli v rámci souboru okresů

	A1	A2	B1	B2	C1	C2	D1	D2	E1	E2
A1	1									
A2	0,20	1								
B1	0,21	0,30	1							
B2	-0,09	-0,31	-0,18	1						
C1	-0,30	-0,50	-0,34	0,10	1					
C2	0,30	0,04	0,07	0,09	-0,14	1				
D1	0,38	0,48	0,28	-0,26	-0,37	0,39	1			
D2	0,32	0,62	0,38	-0,22	-0,64	0,43	0,75	1		
E1	0,03	0,19	-0,08	-0,11	0,25	0,05	0,36	0,30	1	
E2	0,09	-0,06	0,00	-0,19	0,48	0,10	0,42	-0,08	0,48	1

Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu; vlastní výpočet

Pozn.: Hodnoty koeficientů splňující požadavek spolehlivosti na 99% hladině významnosti jsou označeny šedým pozadím, na 95% hladině významnosti kurzívou.

Tab. 3 – Hodnoty zátěží pro extrahované komponenty

Ukazatel	Komponenta 1	Komponenta 2	Komponenta 3
A2	0,811		
D2	0,729		0,555
C1	-0,682	0,524	
B2	-0,588		
B1	0,562		
E2		0,883	
E1		0,772	
C2			0,851
A1			0,579
D1	0,559	0,448	0,559

Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu; vlastní výpočet

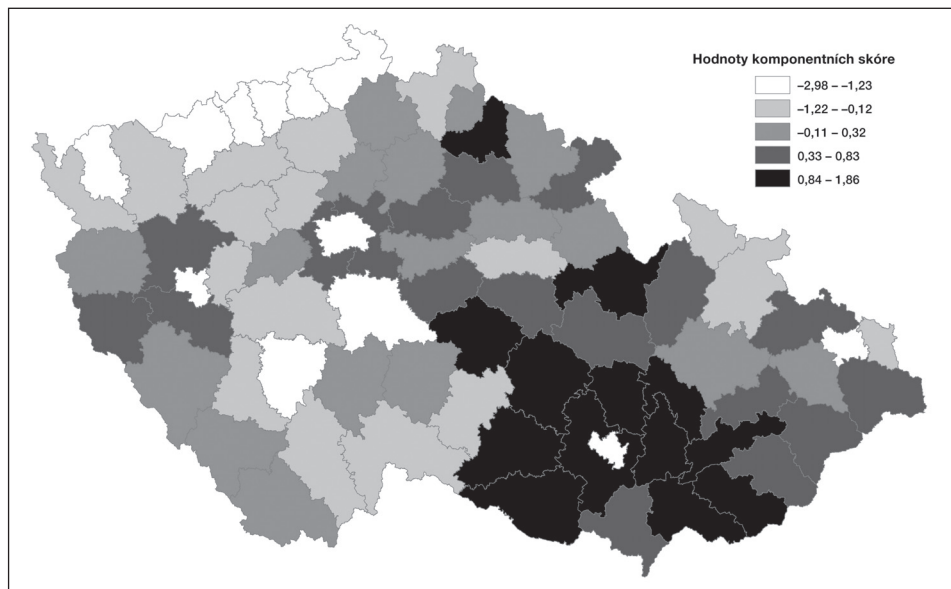
Pozn.: Metoda extrakce komponent – „Principal Component Analysis“; metoda rotace – „Varimax“.

znamnější hodnoty Pearsonova korelačního koeficientu se váží na ukazatele týkající se volební účasti – korelace mezi D1 a D2 (0,75), mezi D2 a A2 (0,62) a mezi D2 a C1 (-0,64).

Použitím komponentní analýzy, která je jednou z nejpoužívanějších forem faktorové analýzy, byly extrahovány tři hlavní komponenty. Tyto komponenty dohromady vysvětlují 66,1 % celkové variability souboru vstupních proměnných. Tabulka 3 zobrazuje nejvýznamnější zátěže ($> \pm 0,4$), jež lze využít pro pojmenování a explanaci jednotlivých komponent.

Nejvýznamnější extrahovaná komponenta vysvětluje 27,1 % celkové variability souboru vstupních ukazatelů. Podle získaných hodnot zátěží je sycena vysokým podílem počtu neúplných základních škol na počet škol (0,811), vysokou volební účast v posledních komunálních volbách (0,729), vyššími podíly získaných poslaneckých dotací v období 2003–2007 (0,562), vyšší volební účastí ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR v roce 2006 (0,559), nižší mírou kriminality (-0,682) a nižším objemem získaných prostředků v rámci SROP a JPD2 (-0,588). Tato komponenta je kombinací strukturálních i kulturních aspektů sociálního kapitálu. S ohledem na převahu prvních dvou ukazatelů (A2 a D2) a také s ohledem na předchozí diskuzi, resp. popis charakteru vybraných ukazatelů, se lze domnívat, že poukazuje na rozdílné podmínky rozvoje sociálního kapitálu, na rozdílnou výši zdrojů sociálního kapitálu (ve shodě s Jančákem, Havlíčkem, Chromým a Maradou 2008 jsou i takto chápány „problematické“ ukazatele D1 a D2).

Míru působení této komponenty v rámci jednotlivých okresů dokládají hodnoty tzv. komponentních skóre (obr. 3). Ve shodě s Hallérem (2006) a s Jančákem, Havlíčkem, Chromým a Maradou (2008) z velké části v podstatě odpovídá polarizaci v dichotomii západ–východ, přesněji Čechy–Morava. Nejvyšší hodnoty komponentních skóre vykazují okresy jižní Moravy (Brno-venkov, Vyškov, Prostějov, Kroměříž, Blansko, Uherské Hradiště) a kraje Vysočina (Zďár nad Sázavou a Třebíč). Jedná se o tradiční, kontinuálně osídlené oblasti, s nejvyšší mírou religiozity v rámci Česka, proto lze komponentu 1 pojmenovat jako „Kon-

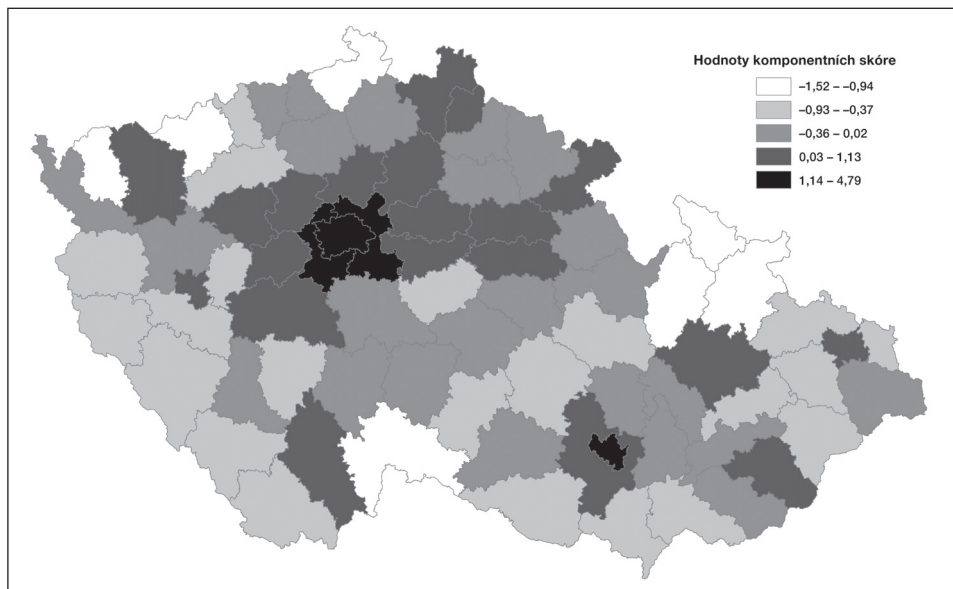
Obr. 3 – Územní diferenciacie komponenty 1 „Konzervatismus“
Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu

zervatismus“. Tyto charakteristiky (dispozice) mohou podle Jance (2006), který hodnotil regionální diferenciaci úrovně sociálního kapitálu na příkladě Polska, v důsledku ovlivňovat volební chování obyvatelstva a v pozitivním slova smyslu také míru jeho participace v rámci širokého spektra veřejných aktivit.

V kontextu zmíněného gradientu můžeme naopak nalézt nejnižší hodnoty komponentních skóre u příhraničních okresů severozápadních Čech (Chomutov, Ústí nad Labem, Most, Děčín, Teplice, Sokolov), v rámci kterých vedl specifický vývoj osídlení (území dosídlené po 2. světové válce) k zpretrhání tradičních sociálních vazeb a narušení relativně „přirozeného“ kontinuálního vývoje. Tento vývoj se v negativní podobě odrazil na potenciálu pro rozvoj sociálního kapitálu, resp. hodnotách příslušných ukazatelů. V případě komponenty „Konzervatismus“ se nejnižší hodnoty komponentního skóre také váží na městské okresy (Hlavní město Praha, Plzeň-město, Ostrava-město), což je z velké části ovlivněno charakterem sídelní struktury v těchto okresech, která odráží nízký podíl neúplných základních škol na počet škol. Pro velká města jsou rovněž charakteristické vyšší hodnoty míry kriminality.

Výrazně odlišnou územní diferenciaci vykazuje druhá komponenta pojmenovaná „Regionální rozvoj“, která vysvětluje 19,8 % celkové variability souboru ukazatelů. Tato komponenta je především sycena vysokým podílem domácností s připojením k internetu, vysokými kladnými hodnotami migračního salda (hodnota zátěží 0,883, resp. 0,772). Tyto ukazatele zastupují kategorii vnější vztahy, která, jak již bylo naznačeno, odkazuje na spjitost podmínek pro utváření a rozvoj sociálního kapitálu (přemostujícího s důrazem na mezi-regionální vazby a spojujícího) a úspěšnosti lokálního/regionálního rozvoje.

Tuto skutečnost dokládají hodnoty komponentních skóre (obr. 4). Nevyšší hodnoty se totiž váží na ekonomicky rozvinutá metropolitní území zahrnující

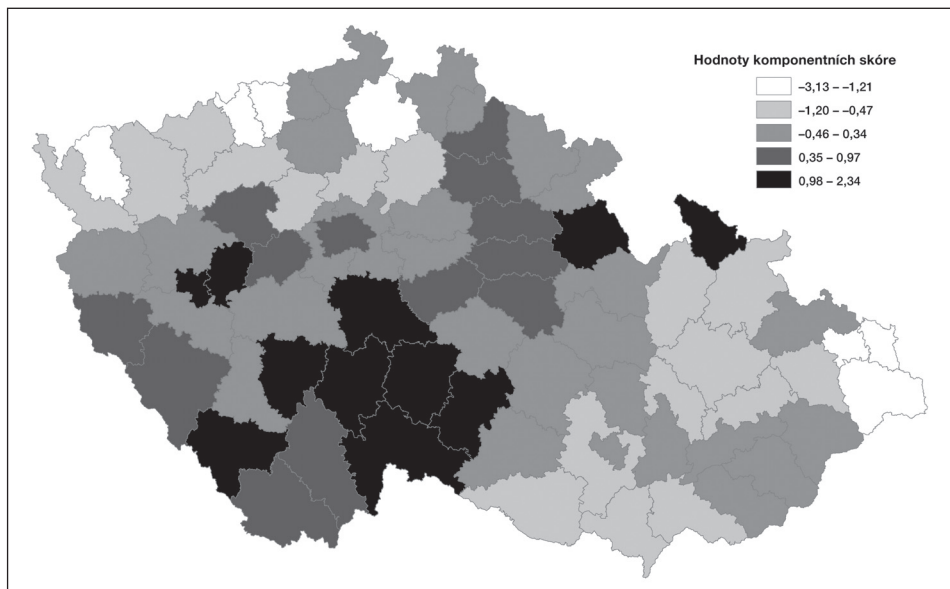

Obr. 4 – Územní diferenciacie komponenty 2 „Regionální rozvoj“
Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu

velká krajská města a jejich zázemí (okresy Hlavní město Praha, Praha-východ a Praha-západ, Brno-město, Brno-venkov, Hradec Králové, České Budějovice), dále na středočeské okresy (Kladno, Kolín a Příbram), vysoká komponentní skóre taktéž vykazují okresy vyplňující významnou rozvojovou osu Plzeň-město–Liberec (především se jedná o okresy Beroun, Mladá Boleslav, Jablonec nad Nisou a Liberec). Třetí nejvýznamnější zátěží charakterizující tuto komponentu je míra kriminality (0,524), což není vcelku překvapující, neboť, jak již bylo naznačeno, vyšší míra kriminality se vyskytuje mimo jiné právě v největších městech Česka.

Nejnižší hodnoty komponentních skóre se v případě komponenty 2 váží na periferní (Jeseník, Jindřichův Hradec, Bruntál) a strukturálně postižené okresy (Sokolov, Děčín, Chomutov).

Z hlediska významnosti je na tom poslední extrahovaná komponenta podobně jako komponenta 2, vysvětluje totiž 19,2 % celkové variability souboru ukazatelů. Je saturována vysokým podílem počtu nestátních neziskových organizací v přepočtu na 1 000 obyvatel (hodnota zátěže 0,851). Význam ostatních ukazatelů charakterizujících tuto komponentu je poněkud nižší. Hodnoty vypočtených zátěží se pohybují od 0,579 (počet registrovaných členů tělovýchovných jednot a sportovních klubů v přepočtu na 1 000 obyvatel), přes 0,559 (volební účast ve volbách do Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR), do 0,555 (volební účast v komunálních volbách). Na základě předchozí diskuze zahrnuje tato komponenta, stejně jako komponenta 1, jak strukturální, tak kulturní aspekty sociálního kapitálu. Podle našeho názoru se může svým charakterem přibližovat předpokladům Putnama (1993), kdy vyšší mírou spolkové činnosti „vzniká“ vyšší míra důvěry ve společnosti a vyšší stupeň občanské participace. Komponentu 3 lze proto nazvat „Občanská participace“.

Obr. 5 – Územní diferenciacie komponenty 3 „Občanská participace“
Zdroj: viz kapitola Konceptualizace sociálního kapitálu

V případě územní diferenciacie komponenty 3 můžeme v porovnání s prostorovou distribucí komponenty 1 taktéž hovořit o výrazné polarizaci Česka v dichotomii Čechy–Morava, v tomto případě však v opačném slova smyslu. Tato z velké části odpovídá výsledkům Pokoráka (2007), který hodnotil úroveň tzv. pozitivního sociálního kapitálu (viz tab. 1). Nejvyšší hodnoty komponentních skóre (obr. 5) totiž vykazuje shluk venkovských okresů na pomezí Jihočeského, Středočeského kraje a kraje Vysočina (Benešov, Jindřichův Hradec, Pelhřimov, Písek, Jihlava a Tábor). Dále se jedná o okresy Prachatice, Rokycany, Rychnov nad Kněžnou, Plzeň-město a také Jeseník. V řadě případů se nejvyššími hodnotami komponentních skóre vyznačují turisticky atraktivní oblasti (okresy Jindřichův Hradec, Prachatice nebo Jeseník), což akcentuje Janc (2006). Tento autor považuje přírodní a kulturní atraktivity určitých regionů, spolu s environmentálními ohroženími, za faktory, které mohou iniciovat společnou aktivitu místních obyvatel a tím určitým způsobem integrovat společnost, a tedy také zvyšovat úroveň sociálního kapitálu.

Podobně jako v případě komponenty „Regionální rozvoj“ dosáhly nejnižších hodnot komponentních skóre opět sociálně problematické, strukturálně postižené okresy severozápadních Čech (Česká Lípa, Teplice, Sokolov, Most, Teplice) a severní Moravy (Karviná, Ostrava-město, Frýdek-Místek).

Závěr

Předložený příspěvek se snažil o prohloubení a rozšíření dosavadní geografických poznatků o měřitelnosti sociálního kapitálu na území Česka. Na základě diskuze příslušné problematiky, bylo cílem konceptualizovat sociální kapitál pro empirické účely, provést analýzu územní diferenciaci tohoto fenoménu na příkladě okresů Česka, vysvětlit možné příčiny regionálních rozdílů zejména z pohledu odlišných dimenzí a forem sociálního kapitálu a příp. také porovnat dosažené výsledky s obdobně zaměřenými studiemi.

Na základě teoreticko-metodologické diskuze se ukázalo, že měření sociálního kapitálu je velmi složitou a do jisté míry také kontroverzní záležitostí, která je determinována řadou faktorů (viz množství definic a forem sociálního kapitálu, proměnlivost sociálního kapitálu, rozdíly ve vnímání ukazatelů ve smyslu „úroveň“ vs. „podmínky“ vs. „důsledek“). Také se ukázalo, že přístupy k měření sociálního kapitálu lze rozdělit podle několika základních kritérií – „míra“ komplexnosti měření, oblast měření, řádovostní úroveň měření a způsob měření.

Konceptualizace kolektivního sociálního kapitálu pro empirické účely vycházela z Putnamovy definice (1993) a byla vedena s cílem zachování maximální „komplexnosti“. To znamená, že sestavený soubor indikátorů zahrnuje jak strukturální (sociální sítě), tak kulturní (důvěra, občanské normy a hodnoty) aspekty sociálního kapitálu, a také odlišné formy sociálního kapitálu. Zároveň bylo snahou autorů odůvodnit vhodnost použití každého z ukazatelů.

Výsledná analýza územní diferenciaci okresů Česka v podstatě reflektuje výše zmíněné teoreticko-metodologické problémy měření sociálního kapitálu. Zejména se ukázalo, že různé dimenze a formy sociálního kapitálu se vzájemně prolínají. Příkladem jsou extrahované komponenty „Konzervatismus“ a „Občanská participace“, u kterých nejvýznamnější hodnoty zátěží odkazují na ukazatele reprezentující jak strukturální, tak kulturní aspekty sociálního kapitálu, přičemž nejvýrazněji se uplatnily ukazatele týkající se volební účasti zastupující kategorií „důvěra v instituce“ a také míra kriminality jako ukazatel nedůvěry ve společnosti. Z hlediska identifikovaných komponent vykazují hodnoty komponentních skóre v různých částech Česka výrazně odlišné hodnoty. Nicméně, pokud provedeme určité shrnutí, nejlepší výsledky dosáhly ve všech třech případech okresy Praha-západ, Semily a Uherské Hradiště, v případě nejhorsích okresů byla situace daleko jasnější, jednalo se o sociálně problematické, strukturálně postižené okresy severozápadních Čech (Sokolov, Chomutov, Most a Děčín).

Zjištěné poznatky skutečně potvrdily, jak složitým a problematickým konceptem je sociální kapitál. Proto je potřeba závěrem konstatovat, že k dosaženým výsledkům je nutné přistupovat kriticky, předložený příspěvek lze proto spíše vnímat jako výchozí (dílčí) pokus o postihnutí regionální diferenciaci sociálního kapitálu na území Česka. Tento bude nejen dále rozvíjen ve smyslu hlubšího poznání významu a „fungování“ odlišných forem sociálního kapitálu (zvláště typů sociálních sítí) a jejich vzájemných vztahů prostřednictvím kvalitativního výzkumu v identifikovaných „úspěšných“ i „neúspěšných“ regionech, ale také rozšiřován, a to v závislosti na rozvoji diskuze o roli sociálního kapitálu v územním rozvoji (otázka prostorové korelace s hospodářsky úspěšnými regiony, regiony s vyšší úrovní lidského kapitálu atd.).

Literatura:

- BELGEUSDIJK, S., VAN SCHAİK, T. (2005): Differences in Social Capital Between 54 Western European Regions. *Regional Studies*, 39, č. 8, s. 1053–1064.
- BOSCHMA, R. A. (2005): Social Capital and Regional Development: an empirical analysis of the third Italy. In: Boschma, R. A., Kloosterman, R. C. (eds.): *Learning from Clusters: a critical assessment*, Springer, s. 139–168.
- BOURDIEU, P. (1986): The Forms of Capital. In: Richardson, J. G.: *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, Greenwood Press, New-York, s. 46–58.
- CALLOIS, J. M., ANGEON, V. (2004): On the Role of Social Capital on Local Economic Development: an econometric investigation on rural employment areas in France. <http://www.clermont.cemagref.fr/GT/DFCF/economie/Projets/Résumé/résumé%20SC-AES.doc>.
- CALLOIS, J. M., AUBERT, F. (2007): Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: the case of french rural areas. *Regional Studies*, 41, č. 6, s. 809–821.
- CIVÍN, V. (2009): Ročenka ČSTV 2008. Nakladatelství Olympia, Praha, 186 s.
- COLEMAN, J. (1988): Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology*, 94 Supplement, s. 52–120.
- CÔTÉ, S. (2001): The Contribution of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research*, 2, č. 1, s. 29–36.
- DZIALEK, J. (2009): Social Capital and Economic Growth in Polish Regions. MPRA Paper 18287. http://mpa.ub.uni-muenchen.de/18287/1/MPRA_paper_18287.pdf.
- FUKUYAMA, F. (1995): *Trust: the social virtues and the creation of prosperity*. Free Press, New York.
- GROOTAERT, C., van BASTELAER, T. (2002): Social Capital: from definition to measurement. In: Grootaert, C., van Bastelaer (eds.): *Understanding and Measuring Social Capital: a multidisciplinary tool for practitioners*, The World Bank, Washington, s. 1–16.
- HALLÉR, P. (2006): Regionální diferenciace úrovně lidského kapitálu a jeho význam pro regionální rozvoj ČR. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 98 s.
- HAMPL, M., BLAŽEK, J., ŽÍŽALOVÁ, P. (2008): Faktory-mechanismy-procesy v regionálním vývoji: aplikace konceptu kritického realismu. *Ekonomický časopis*, 56, č. 7, s. 696–711.
- HÁNA, D. (2008): Regionální analýza poslaneckých dotací v období 2003–2007. Bakalářská práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 49 s. + příl.
- HENDL, J. (2004): Přehled statistických metod zpracování dat. Portál, Praha, 584 s.
- JANC, K. (2006): Human and Social Capital in Poland – spatial diversity and relations. In: Komornicki, T., Czapiewski, K. (eds.): *Core and Peripheral Regions in Central and Eastern Europe*, EUROPA XXI, 14, PTG, IGIPZ PAN, Warszawa, s. 39–55.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie*, 106, č. 1, s. 26–35.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie*, 113, č. 3, s. 269–284.
- JONES, V. N., WOOLCOCK, M. (2009): Mixed Method Assessment. In: Svendsen, G. T., Svendsen, G. L. H. (eds.): *Handbook of Social Capital: the trioka of sociology, political science and economics*, Edward Elgar Publishing Limited, Cheltenham, Northampton, s. 379–401.
- KNACK, S., KEEFER, P. (1997): Does Social Capital Have an Economic Payoff? A cross-country investigation. *Quarterly Journal of Economics*, 112, č. 4, s. 1251–1288.
- KOSTELECKÝ, T., PATOČKOVÁ, V., VOBECKÁ, J. (2007): Kraje v České republice – existují souvislosti mezi ekonomickým rozvojem, sociálním kapitálem a výkonem krajských vlád? *Sociologický časopis*, 43, č. 5, s. 911–943.
- KUČEROVÁ, S. (2008): Územní rozmístění základních škol v Česku, hlavní rysy jeho proměn ve 2. polovině 20. století a jejich potenciální důsledky. *Studia Paedagogica*, Sborník prací filozofické fakulty Brněnské univerzity U13, LVI, Masarykova univerzita, Brno, s. 35–51.
- KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2009): Changes in the Rural Elementary Schools Network in Czechia in Second Half of 20th Century and Its Possible Impact on Rural Areas. *European Countryside*, 1, č. 3, s. 125–140.

- KULDOVÁ, S. (2007): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica* (v tisku).
- MOHAN, G., MOHAN, J. (2002): Placing Social Capital. *Progress in Human Geography*, 26, č. 2, s. 191–210.
- PATULNY, R. V., SVENDSEN, G. L. H. (2007): Exploring the Social Capital Grid: bonding, bridging, qualitative, quantitative. *International Journal of Sociology and Social Policy*, 27, č. 2, s. 32–51.
- PILEČEK, J. (2008): Porovnání krajů Česka z hlediska realizace programu Interreg IIIA na jejich území. *Regionální studia*, č. 1, s. 38–44.
- PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie*, 115, č. 1, s. 64–77.
- POKORÁK, M. (2007): Aktivita lokálních a regionálních aktérů na příkladech žádostí o finanční podporu ze Společného regionálního operačního programu. Diplomová práce. Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PŘF UK, Praha, 112 s.
- PORTES, A., LANDOLT, P. (1996): The Downside of Social Capital. *The American Prospect*, 26, s. 18–22.
- PUTNAM, R., D. (1993): *Making Democracy Work: civic transitions in modern Italy*. Princeton University Press, Princeton, 249 s.
- PUTNAM, R. D. (2000): *Bowling Alone: the challenge and revival of american community*. Simon and Schuster, New-York.
- SABATINI, F. (2005): Measuring Social Capital in Italy: an explanatory analysis. Working Paper č. 12. <http://129.3.20.41/eps/dev/papers/0504/0504003.pdf>.
- SABATINI, F. (2009): Does Social Capital Create Trust? Evidence from a community of entrepreneurs. <http://www.econ-pol.unisi.it/quaderni/552.pdf>.
- SCHULLER, T., BARON, S., FIELD, J. (2000): Social Capital: a review and critique. In: Baron, S., Field, J., Schuller, T. (eds.): *Social Capital: critical perspectives*, Oxford University Press, New York, s. 1–38.
- SHUCKSMITH, M. (2000): Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion: perspectives from LEADER in the UK. *Sociologica Ruralis*, 40, č. 2, s. 208–218.
- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009a): Geografická analýza vybraných aspektů sociálního a lidského kapitálu. Periodická zpráva 2008 projekt WD-13-07-1 Sociální kapitál jako faktor ovlivňující regionální disparity a regionální rozvoj. <http://www.mmr-vyzkum.cz/INFOBANKA/periodicka-zprava-2008-wd-37838.aspx>.
- SÝKORA, L., MATOUŠEK, R. (2009b): Jak (ne)měřit sociální kapitál pro regionální rozvoj? XII. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách, 18.–19. 6. 2009, Bořetice, ESF MU Brno. <http://is.muni.cz/do/1456/soubory/katedry/kres/4884317/8594456/SykoraMatousek.pdf>.
- ŠAFR, J., HÁUBERER, J. (2007): Měření přemostujícího sociálního kapitálu: baterie PSK zjišťující odlišnosti v okruhu přátel. *Data a výzkum – SDA Info*, 1, č. 2, s. 85–108.
- ŠAFR, J., SEDLÁČKOVÁ, M. (2006): Sociální kapitál. Koncepty, teorie a metody měření. *Sociologické studie*, 7, Sociologický ústav AV ČR, Praha, 93 s.
- VAN DETH, J. W. (2008): Measuring Social Capital. In: Castiglione, D., van Deth, J. W., Wolleb, G.: *The Handbook of Social Capital*, Oxford University Press, Oxford, s. 150–176.
- VAN OORSCHOT, W., ARTS, W., GELISSEN, J. (2006): Social Capital in Europe: measurement and social and regional distribution of a multifaceted phenomenon. *Acta Sociologica*, 49, č. 2, s. 149–167.
- ZICH, F. (2009): Territorial Differences in Social Capital – an empirical comparison of two regions. *GeoScape*, 1, č. 4, s. 3–9.

Ostatní zdroje:

Český statistický úřad. <http://www.czso.cz>.

Databáze informačního systému strukturálních fondů Monit, výstupy z 22. 11. 2007 a 17. 3. 2009.

Registr ekonomických subjektů ČSÚ, výpis z června 2009.

Volební server ČSÚ. <http://www.volby.cz>.

Summary

CAN SOCIAL CAPITAL BE MEASURED? AN ANALYSIS OF TERRITORIAL DIFFERENCES AMONG THE DISTRICTS OF CZECHIA

This paper focuses on measuring collective social capital. From a theoretical and methodological standpoint, its objective is to discuss issues surrounding the measurement of social capital and, on this foundation, to conceptualise social capital. The subsequent empirical section builds on this discussion and seeks to analyze the territorial differentiation of social capital in Czechia's districts with a principal component analysis and to explain some causes for regional differences in terms of the differing dimensions and forms of social capital.

As the theoretical-methodological discussion demonstrates, measuring social capital is a very complicated and, in some respects, even a controversial matter, which is determined by a series of components. Approaches to measuring social capital can be classified on the basis of a number of fundamental criteria – the “degree” of complexity, the area being measured, the scale level of measurement, and the manner of measurement.

For empiric purposes, our conceptualisation of social capital arises out of a combination of the work of van Deth (2008) – a summary of structural (social networks) and cultural (trust, civic norms and values) aspects of social capital, and Callois, Angeon (2004) – a summary of different forms of social capital, divided into five categories (local community life, institutional life, trust and propensity for collective action, trust in institutions, outer relationships), and has resulted in the creation of a set of ten indicators (the number of registered members of physical fitness units and sporting clubs per 1,000 residents (2008); the number of incomplete elementary schools divided by the total number of schools as a % (2004); the amount of parliamentary subsidies received expressed as CZK per capita (2003–2007); the amount of funds received as part of the Joint Regional Operational Programme and the Single Programming Document for Objective 2 expressed as CZK per capita (2004–2006); crime rate (2007); number of non-governmental non-profit organisations per 1,000 residents (June 2009); voter participation in elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic as a % (2006); voter participation in communal elections as a % (2006); approximate net migration (2001–2007); share of households connected to the Internet (% of all permanently inhabited apartments; 2001).

Utilising principal component analysis, territorial differences in social capital were explored at the level of Czechia's districts. Three main factors, or components, were extracted and they combine to explain 66.1% of the overall variability among the set of preliminary indicators. The most significant extracted component “Conservatism” explains 27.1% of the overall variability. According to the component loading values acquired, this factor is characterised by a high portion of incomplete elementary schools in the total number of schools (0.811), high rates of voter participation in the most recent communal elections (0.729), higher rates of parliamentary subsidies during the observed period (2003–2007; 0.562), high voter participation in 2006 elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic (0.559), low crime rates (–0.682) and a lower level of funds acquired as part of JROP and SPD2 (–0.588). This component represents a combination of structural and cultural aspects of social capital and points to the diverse conditions, affecting the development of social capital. The level at which this component operates within the various districts corresponds with a west–east, or to be more exact a Bohemia–Moravia, dichotomy. Districts in southern Moravia and in the Vysočina Region exhibit the highest values of this component. The lowest component score values pertain to districts in north-eastern Bohemia and to the largest cities.

The second component, entitled “Regional Development”, explains 19.8 % of the overall variability among the set of indicators. This component is primarily characterised by a high portion of households with an Internet connection, high positive values of net migration (component loading values: 0.833 and 0.772 respectively). These indicators point to a connection between social capital and the successfulness of local/regional development. Component score values are highest in metropolitan areas, including large regional capital cities and their hinterland, as well as in central Bohemian districts and in districts forming the Plzeň–Liberec development axis. The lowest component score values describe peripheral and structurally disadvantaged districts.

The final component “Civic Participation” explains 19.2 % of the overall variability among the set of indicators. It is characterised by a high portion of non-government non-profit organisations per 1,000 residents (component loading value 0.851). The significance of other indicators is somewhat lower (the number of registered members of physical fitness units and sporting clubs per 1,000 residents: 0.579, voter participation in 2006 elections to the Chamber of Deputies of the Parliament of the Czech Republic: 0.555). Similar to component 1, it includes both structural and cultural aspects of social capital. In terms of its nature, it approximates the assumptions of Putnam (1993). Concerning its territorial differentiation, we can also speak of a significant polarisation of Czechia into a Bohemia–Moravia dichotomy. The highest component score values are found in a cluster of districts along the borders of the South Bohemian, Central Bohemian and Vysočina Regions. Socially challenged and structurally disadvantaged districts in north-western Bohemia and northern Moravia exhibit the lowest scores for this component.

This article should be viewed as an initial (partial) attempt to describe regional differences in social capital within Czechia. This topic will not only be further developed, in the sense of a deeper understanding of the significance and “operations” of diverse forms of social capital and their mutual relationships, it will also be expanded, depending on developments in the discussion of social capital’s role in territorial development.

Fig. 1 – Structural and cognitive social capital in relation to hierarchical level. X axis – structural social capital on the left; cognitive social capital on the right. Y axis – from the bottom up: micro-level, meso-level, macro-level. Upper left: state institutions, rule of law; upper right: form of government (“governance”); lower left: local institutions, networks; lower right: trust, local norms, values. Source: Grootaert, van Bastelaer (2002; modified).

Fig. 2 – Model for measuring collective social capital. From the top: social capital, structural aspects, cultural aspects. Social networks: membership in clubs, in volunteer organisations, network characteristics (e.g. density), use of (new) technologies. Trust: trust in other people, trust in institutions, balance sheets of co-ops, number of lost wallets. Civic norms and values: norms of reciprocity, democratic attitudes, solidarity and identity, voting turnout, crime rate, legal protection. Source: van Deth (2008; modified).

Fig. 3 – Territorial differentiation of component 1 “Conservatism”. Source: see section Conceptualization of social capital.

Fig. 4 – Territorial differentiation of component 2 “Regional Development”. Source: see section Conceptualization of social capital.

Fig. 5 – Territorial differentiation of component 3 “Civic Participation”. Source: see section Conceptualization of social capital.

Pracoviště autorů: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, Albertov 6, 128 43, Praha 2; e-mail: hopilec@atlas.cz; jančák@natur.cuni.cz.

Do redakce došlo 27. 10. 2009; do tisku bylo přijato 15. 2. 2010.

Citační vzor:

PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2010): Je možné měřit sociální kapitál? Analýza územní diferenciace okresů Česka. *Geografie*, 115, č. 1, s. 78–95.

- IV. PILEČEK, J., CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2013): Social Capital and Local Socio-economic Development: the case of Czech peripheries. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*. Article first published online: 8 OCT 2013, DOI: 10.1111/tesg.12053.

SOCIAL CAPITAL AND LOCAL SOCIO-ECONOMIC DEVELOPMENT: THE CASE OF CZECH PERIPHERIES

JAN PILEČEK, PAVEL CHROMÝ & VÍT JANČÁK

Charles University in Prague, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development, Albertov 6, 128 43 Prague, Czechia. E-mails: hopilec@atlas.cz; chromy@natur.cuni.cz; jancak@natur.cuni.cz

Received: February 2012; accepted April 2013

ABSTRACT

The paper focuses on the relationship between social capital and local socio-economic development in the case of Czech peripheries. First, based on individual-level survey data, it examines relationships among various indicators of social capital encompassing three common dimensions: social networks, trust and civic norms and values. The results (correlations) confirm the existence of statistically significant and positive relationships. Second, the paper explores regional differences in social capital in typologically diverse peripheries and reaffirms an existing dichotomy: continuously settled vs. resettled model territories. Third, using chi-square analysis, research findings stress the importance of personal characteristics (age, education and economic activity) for residents' amount of social capital. Therefore, social capital can be seen as an instrument in the activation of endogenous development potential of local communities, especially in peripheral regions.

Key words: Social capital, Czechia, correlation and chi-square analysis, local socio-economic development, periphery, individual-level data

INTRODUCTION

The process of societal transformation in the post-totalitarian period has led to a selective territorial development and polarisation between core and peripheral areas in Czechia (Hampl *et al.* 2007). This was one of the reasons, why research on peripheral areas has become a frequent topic of Czech geographical research in two last decades, going through several 'stages' (Chromý & Skála 2010). Focusing on the most recent of these, this paper attempts to discover and explain factors behind the unequal development of peripheral areas, which also include social capital (e.g. Havlíček *et al.* 2008; Jančák *et al.* 2008, 2010; Havlíček 2009).

The increasing influence of this non-economic (sociocultural) factor on economic growth has been mentioned in recent years, not only within the framework of regional development (Beugelsdijk & van Schaik 2005; Evans & Syrett 2007; Blažek & Hampl 2009; Huber 2009), but also in connection with the development of rural, peripheral areas (e.g. Rupasingha *et al.* 2002; Wiesinger 2007; Chromý & Skála 2010; Jančák *et al.* 2010; Karametou & Apostolopoulos 2010). The quality of social capital is seen as a determinant in the polarisation of space (Jančák *et al.* 2008) and as an instrument in the activation of the endogenous development potential of regional/local communities (Hampl 2003; Do Carmo 2010; Onyx & Leonard 2010).

Leimgruber (2001) even goes so far as to attribute key significance to human decisions based on subjective interests and values in the development of peripheral areas.

This paper deals specifically with the relationship between social capital and local socio-economic development, in the case of Czech peripheral areas. Its objectives are two-fold. First, the paper analyses various social capital indicators in different types of peripheral areas (internal and external/borderland) found in Czechia that exhibit diverse conditions for the development of social capital. Second, it investigates the relationship between social capital indicators and individual demographic and socio-economic variables of questionnaire's respondents in these peripheral areas.

The first objective explores how the various indicators of social capital relate to each other empirically at the individual level and what differences among peripheral areas exist, in terms of the level of social capital. It arises out of the assumption that the peripheral areas differ from one other in the sense of a dichotomy between continuously settled and resettled areas (the post-Second World War removal of the German-speaking population and the subsequent, insufficient resettlement by the largely Czech population had a substantial impact not only on the quantitative, but also the qualitative 'state' of the resettled areas; Chromý & Jančák 2005).

The second objective attempts to shed light on how regional differences among peripheral areas, in terms of individual demographic and socio-economic variables, relate to observed regional differences in indicators of social capital. This objective takes, similarly to van Oorschot *et al.*'s (2006), assumption if specific personal characteristics (age, education and economic activity) matter for people's amount of social capital. Such a way of thinking can be found in many empirical studies (e.g. Putnam 1995; Glaeser *et al.* 2002).

The remainder of the paper is structured as follows. The subsequent section presents a theoretical background, including a brief overview and critics of the social capital concept, the relationship between social capital and local socio-economic development. This is followed by a description of the methodology (the selection of model territories, data collection,

operationalisation of the concept of social capital, research methods used). The next section presents research results. And finally a discussion and conclusion summarise the paper's primary findings.

THEORETICAL BACKGROUND

Social capital: A brief overview and critics –

Since the 1980s, interest in the concept of social capital has experienced unprecedented growth with the explosion of academic articles published in two last decades (see e.g. Halpern 2005; Akçomak 2011). However, especially the works of Bourdieu (1986), Coleman (1988) and Putnam *et al.* (1993) have significantly influenced the theoretical development of social capital (Brunie 2009; Pileček 2010). In particular, the seminal, and for many authors controversial (interesting critiques: e.g. DeFilippis 2001; Mohan & Mohan 2002) work of Putnam *et al.* (1993) and later Putnam (1995, 2000) appears to be the single most influential and the most widely read, due to the fact that a large number of authors (e.g. Côté 2001; Schuller *et al.* 2000; van Oorschot *et al.* 2006) stress three common dimensions or features of social capital (social networks, trust and civic norms and values). According to Putnam *et al.* (1993, p. 167), social capital refers to 'features of social organization, such as trust, norms and networks that can improve the efficiency of society by facilitating coordinated actions' or to 'features of social life – networks, norms and trust – that enable participants to act together more effectively to pursue shared objectives' (Putnam 1995, pp. 664–665). These three dimensions of social capital comprise both structural (objective) aspects: networks, and cultural (subjective) aspects: trust, civic norms and values (van Deth 2003, 2008), which are mutually reinforcing (Brunie 2009). In the same way, social capital dimensions are interconnected; they interact with and complement one another. To affirm this statement, Putnam *et al.* (1993, p. 171) claims that trust 'can arise from two related sources – norms of reciprocity and networks of civic engagement'. Similarly Ahn and Ostrom (2008) consider trust to be the core factor in facilitating voluntary co-operation, which arises from norms of reciprocity and networks. Trust is important to the smooth operation of civil

society, and for the facilitation of a range of outcomes, including civic engagement and democracy (Putnam *et al.* 1993). On the other hand, norms of reciprocity govern behaviour in social networks (Western *et al.* 2005); they 'predispose individuals to co-operate, restrain opportunistic behaviour, and reinforce trust' (Brunie 2009, p. 255).

Despite of growing popularity and frequent use of social capital concept, justified critical reactions have emerged – from the positive functionalist point of view so-called 'dark sides' have been discussed (Portes & Landolt 1996; Schuller *et al.* 2000; Field 2008). Huber (2009) criticises existing accounts about social capital in many ways; some of them should not be neglected. First comment concerns what some authors call 'fuzziness' or 'slipperiness' (Onyx & Bullen 2000) because the concept has been broadly applied in a wide variety of contexts and manners and with diverse meanings (Triglia 2001; Pileček 2010). This has, naturally, resulted in many controversies, which should be pointed out. Primarily, the controversies revolve around the many different definitions (e.g. Pileček 2010). For some authors, putting so many concepts together (trust, civic engagement, norms, values, attitudes, subjective well-being, etc.), it lacks specificity and substance (Huber 2009). Further, different approaches, typologies and forms (e.g. Nahapiet & Ghoshal 1998; Woolcock 1998; Uphoff 1999; Putnam 2000; Esser 2008) have been discussed, all of which remain somewhat elusive (Sabatini 2008). Schuller (2007) states that the controversy of social capital relates, primarily, to its conceptual status, namely, its validity and empirical applicability.

It should be also pointed out that the focus only on positive outcomes of social capital should not be the only one worth discussing. Some of the dimensions of social capital (e.g. norms, values, social closure) can also lead to negative outcomes (also for local/regional development). Bonding social capital has been often discussed from this point of view. Malecki (2012) argues that too much bonding capital creates conformity rather than variety, restricts business and entrepreneurial initiative and also individual freedom. In this context, an extreme but typical example would be the criminal gangs or organised crime such as the Mafia that

exhibit excellent attributes of bonding social capital (Mohan & Mohan 2002).

Social capital in local socio-economic development – Many researchers have, both theoretically and empirically, explored positive (Knack & Keefer 1997; Rupasingha *et al.* 2002; Beugelsdijk & van Schaik 2005; Iyer *et al.* 2005; Woodhouse 2006), ambiguous (Schneider *et al.* 2000; Sabatini 2008) and negative (Hadjimichalis 2006; Triglia 2001) contributions of social capital, or its dimensions, to regional/local economic development (growth), primarily based upon Putnam's seminal work. As mentioned above, interest in issues concerning social capital arise out of the increasing influence of non-economic (sociocultural) factors on economic growth and their potential, in terms of practical applications. For example, development policies stress the possibility to support, or influence social capital through public policy, as a means of improving local development (e.g. Triglia 2001; Mohan & Mohan 2002; Radcliffe 2004).

At the local level, Callois and Aubert (2007) positively confirm the general assumption that social capital, or its various dimensions, impacts socio-economic development. They explore the importance of bonding social capital for successful economic performance in French rural areas. Nonetheless, these authors, along with Woodhouse (2006), who provides empirical evidence concerning the importance of both bonding and bridging social capital for successful community economic development outcomes, in two towns in regional Australia, appropriately stress the vexing question of causality in regard to the influence of social capital on economic development. Callois and Schmitt (2009) confirm the presumed positive effect of all analysed forms of social capital on economic growth, and the existence of complementary features among the different forms of social capital. Field (2008) encourages this argument, claiming that, in seeking a better understanding of the relationship with economic development, researchers should classify types of social capital. Karametou and Apostolopoulos (2010, pp. 61–62) provide the following powerful statement: 'A strong civil society is needed for the enforcement of the local development as civil society can mobilise the endogenous available resources . . . civil society with a rich

Table 1. Matrix describing the selection of model territories.

	Potential for the development of social capital		
	Low	Average	High
Inner periphery	Žlutice	Březnice	Konice
External/borderland periphery	Vejprty	Osoblaha	Bojkovice

Note: Model territories are small regions known as administrative districts of municipalities with a certified municipal authority (CMAs). They were established in 2002 for the purpose of administering state administration to the extent of so-called delegated powers. There are 388 such units in Czechia.

associational life gives people the means and the initiatives to work for a stronger endogenous local development'. These authors analyse the components of individual social capital and investigate the causal relationship between social capital's different dimensions and the 'quality' of local socio-economic development using two rural mountainous areas in Greece as an example. Their primary findings indicate 'a significant influence of the strength of family ties on the nature of social capital and socio-economic outcomes' (Karametou & Apostolopoulos 2010, p. 29).

Social capital – socio-economic development link in terms of using individual socio-economic variables has been studied by many authors. Some empirical studies suggest large positive effects of individual socio-economic characteristics (sex, age, family status, mobility, education, religion, ethnicity, political stance, employment type/social skills, income, home ownership) on specific social capital dimensions. To be more concrete Putnam (1995) argues that older people exhibit high levels of civic engagement. Glaeser *et al.* (2002) demonstrates positive relationship between age and organisation membership throughout life cycle hypothesis. Education or in other words human capital is very 'often cited as a key determinant of peoples' attitudes and behaviours' (Rupasingha *et al.* 2006, p. 91). For example, Putnam (1995) has found strong positive correlation between education and civic engagement. Iyer *et al.* (2005) was then trying to find reasons for such a close relation. They argue that education provides a stock of individual social capital, and 'can be considered as the initial investment in social capital' (Iyer *et al.*

2005, p. 1026). Moreover, taking into account the labour market participation they consider that the workplace is a 'platform' for development of social capital, source of networks and other forms of social engagement. Some studies (see e.g. Rupasingha *et al.* 2006) also suggest that lower wages may influence the time individuals spend on activities of civic engagement. Then Glaeser *et al.* (2002) tested the assumption of the role of more socially oriented occupations on the acquirement of social capital. Greater income inequality also matters. Alesina and La Ferrara (2000) found that participation in associational activities is lower in those US localities with greater income inequality.

METHODOLOGY

Selection of model territories – In order to fulfil the research objectives, six model territories (case study areas) were selected. These model territories (see Table 1 and Figure 1) were chosen:

1. according to previous research of Pileček and Jančák (2010) who have carried out an analysis of the territorial differentiation of social capital using principal component analysis on secondary data and discovered different levels of potential for the development of social capital in these territorial units. So the selected model territories represents regions with low, average and high levels of potential for the development of social capital (for more details see Pileček, Jančák 2010);
2. in order to represent two different types of peripheral areas (inner and external/

Note: Czech/German division line 1930 – depicts areas with a dominant portion of residents identifying themselves as German in 1930.

Figure 1. Position of the model territories.

borderland – e.g. Havlíček *et al.* 2008; Musil & Müller 2008). These inner peripheries include traditional, stable, continuously settled, rural areas, located in internal regions of Czechia, mainly along the borders of NUTS 3 regions. On the contrary, external/borderland peripheries were subject to post-Second World War resettlement ‘which led to their still visibly lower social and settlement stability’ (Hámpel 2000, p. 250). Moreover, in the case of Osoblaha and especially Vejprty, the isolating impact of international borders during the totalitarian period played a significant role in the development of these territories.

Table 2 details certain characteristics of the six model territories.

Collection of data on social capital – The research strategy relies on aggregated, individual-level survey data. Information was collected from a survey that was carried out during the autumn of 2008. Survey respondents were long-term residents of the model territories. They were contacted through the pupils of all elementary schools within each of the specified CMA. The great advantage of this approach is the effective distribution of a relatively large number of questionnaires. On the

other hand, the fact that it is primarily only one generation of inhabitants (non-random selection process), namely, parents of elementary school students, could be viewed as a disadvantage. This means that long-term residents with no children on elementary schools had no opportunity to get the questionnaire (for more see Jančák *et al.* 2010). The range of average respondent ages, which varied from 37.0 (Vejprty) to 39.5 (Osoblaha) and the rather high portions of women among all respondents (from 53.8% in Břežnice to 62.7% in Žlutice) can be considered direct results of the selected approach. The questionnaire focused on various aspects of social capital, additional questions refer to the identification of respondents (sex, age, education, economic activity, sector employment, political stance, religion). A total of 2,418 completed questionnaires were received, that is, approximately 6 per cent of the inhabitants of the model territories. The response rate varies across the model territories ranging from 32 per cent (Žlutice) to 66 per cent (Konice). The rest is between (Osoblaha 34%; Vejprty 36%; Břežnice 38% and Bojkovice 54%).

Operationalisation of the concept of social capital – Measuring social capital is a very tricky task. This is due to the existence of a

Table 2. *Characteristics of the model territories.*

	Inner periphery			External/borderland periphery		
	Březnice	Konice	Žlutice	Bojkovice	Osoblaha	Vejprty
Area (km ²)	153.7	178.1	222.7	122.0	103.7	132.8
Number of municipalities	15	21	8	8	7	5
Population 2009	7,009	11,195	5,461	8,894	3,032	4,832
Population density (people/km ²)	45.6	62.9	24.5	72.9	29.2	36.4
Population growth 2001–2009 (%)	1.5	–3.9	–3.1	–1.3	–1.2	–4.0
Age index ^a 2009 (%)	105.7	121.0	93.1	124.9	75.4	92.0
Education index ^b 2001 (%)	43.9	35.6	29.5	41.7	28.3	31.5
Employment in agriculture, forestry and fishery 2001 (%)	10.7	11.3	15.0	6.0	20.0	4.4
Employment in industry and transportation 2001 (%)	42.6	50.9	37.4	51.8	32.4	37.8
Unemployment rate 31.12.2009 (%)	9.1	13.0	15.5	10.9	23.2	15.1
Entrepreneurial activity rate ^c 2009 (‰)	189.8	146.5	165.2	160.9	106.5	134.0
Intensity of housing construction ^d 2009 (‰)	1.4	0.4	0.0	0.7	0.0	0.2

Notes: ^a ratio of population over the age of 65 to population under the age of 14; ^b ratio of population over the age of 25 with secondary and university education to the total population; ^c number of entrepreneurs per 1,000 inhabitants; ^d number of newly completed flats per 1 000 inhabitants.

Source: Czech Statistical Office; Ministry of Labour and Social Affairs.

variety of measurement strategies and possible indicators, which can lead to several pitfalls (van Deth 2003). There is an ongoing lack of consensus regarding measurement indicators (Karametou & Apostolopoulos 2010). Consequently, Hjøllund and Svendsen (2000) call for a standard methodology for measuring such a multifaceted phenomenon.

In accordance with the literature on social capital discussed above, utilisation of the concept is based on distinguishing three dimensions of social capital (networks; trust; and civic norms and values), adopting a structural/cognitive perspective on social capital (Mitchell & Bossert 2007) and predominantly related to van Deth's (2003, 2008) measurement model as well as to an article from van Oorschot *et al.* (2006). Each dimension is operationalised by using several questions selected from the survey questionnaire. Subsequently, these questions were transformed into concrete indicators (see Table 3), from which indicators of membership in (voluntary) associations and trust (in general) rank among the most commonly used (core) components for measuring social capital (Beugelsdijk & van Schaik 2005; Callois & Aubert 2007).

Networks contain structures representing the extent of connections that people have with family, friends and neighbours (informal structures) or within more formal groups, such as associations, civic groups, institutions, etc. (formal structures) (Western *et al.* 2005). Four indicators encompass the networks dimension. Associational life refers to bridging social capital. It tends to unite people horizontally, across social cleavages (Svendsen & Sørensen 2007). It is derived from questionnaire responses detailing how many associations respondents belong to. Much more important than mere membership, however, is actual engagement in these associations, because active participation teaches people how to co-operate (van Oorschot *et al.* 2006). The number of associations, in which respondents claim membership was simply split up on dichotomy 'no membership' (0) or 'membership' (1). Organisational activity refers to local community engagement. It shows respondents' willingness to co-operate, which closely approximates the subjective element of social capital. The question reads: 'Have you ever voluntarily participated in organising or putting on an event that was intended to enrich life in

Table 3. *Social capital: dimensions and indicators.*

Dimensions	Indicators
Networks	
Associational life (ASSOCMEMB)	Membership in associations/civic associations (sum scale)
Organisational activity (ORGEVENT)	Organisation of different local events (sum scale)
Social contacts	Family ties (FAMILYTIE) (4-point scale) Community ties (COMMUNTIE) (4-point scale)
Trust	
Particularised trust (TRUSTPEOP)	Trust in neighbours, mayor, local entrepreneurs, local recreation-home owners (Likert scale)
Trust in institutions (TRUSTINST)	Trust in local associations, municipal self-government, local school, local church (Likert scale)
Civic norms and values	
Solidarity (FINEVENT)	Financial support for various local events (sum scale)
Political engagement (POLMEMB)	Membership in a political party (sum scale)
Subjective well-being (SATISF)	Satisfaction with life in place of residence (Likert scale)

Source: Authors.

your municipality (e.g. a ball, a service project or writing a grant project)?' Answers are recorded as a simple 'no' (0) or 'yes' (1) dichotomy. The social contacts indicators explore the nature of both family and community ties. Family ties refer to bonding social capital (Sabatini 2008), stressing the importance of primary relationships and everyday interaction. Both indicators use the same scale, ranging from 1 to 4 (1 = our relations are strained, rather hostile, I refuse to co-operate; 2 = our relations are rather formal, we don't co-operate, but we could co-operate; 3 = our relations are 'normal', we don't co-operate; 4 = our relations are very warm and friendly, we co-operate closely).

With trust, Stone (2001) distinguishes among particularised trust in other people, generalised trust of strangers and civic/institutional trust. Two types are measured within this research. Particularised trust is measured according to the nature of respondents' relationships to the following persons: neighbours, the mayor, local entrepreneurs and local recreation-home owners. A Likert sum scale of answers provides an appropriate measure ranging from low to high trust (1 – I do not trust, 2 – I tend not to trust, 3 – I tend to trust, 4 – I trust). In the questionnaire, respondents also evaluated their relations with select institutions (local associations, municipal self-government, local schools, local churches)

– trust in institutions, again in accordance with a Likert sum scale, ranging from low to high trust.

Civic norms and values predominantly refer to 'particular attitudinal and behavioural characteristics of people themselves' (van Oorschot *et al.* 2006, p. 154) such as norms of reciprocity, solidarity, togetherness, tolerance, obligations, democratic attitudes, identity, self-determination and subjective well-being (van Deth 2003, 2008). Similarly to organisational activity, solidarity is another important feature of local community engagement. In this case, it is measured rather unusually through financial means and expressions. The indicator describes respondents' solidarity in their financial support of various local events (e.g. sporting events and tournaments, repairs to a church building, a local festival, etc.). Answers cover a narrow range from 0 to 1. Political engagement is explored through the simple question of whether or not the respondent is a member of any political party. This indicator seeks to approximate linking social capital (van Oorschot *et al.* 2006) as a particular type of networks (Sabatini 2008). The last indicator of the third dimension is subjective well-being, expressing a respondent's own attitude. It is measured according to respondents' answers to the question: 'Generally speaking, how satisfied are you with life in your place of residence?' A Likert sum scale is used for the following

answers: 1 – very dissatisfied, 2 – not satisfied, 3 – satisfied, 4 – very satisfied.

Methods used – Simple correlation analysis (namely the Pearson correlation coefficient) was used to examine how the various indicators of social capital relate to each other empirically at the individual level.

Differences among the model territories were monitored using descriptive statistics. Van Oorschot *et al.* (2006) used the same method, although a variety of methods, some of which are much more ‘sophisticated’, are also used for this purpose (exploring regional differences; e.g. Beugelsdijk & van Schaik 2005; Boschma 2005; Dzialek 2009; Pileček & Jančák 2010).

Following the objective to analyse possible connections between the social capital indicators and individual, especially socio-economic, variables chi-square analysis (test) have been employed. However, the relationship between social capital and socio-economic development has been often studied (even in case of individual level data) using other methods such as multiply regressions of ordinary least square type (e.g. Blume & Sack 2008), which has been the most used (Westlund & Adam 2010). In our case chi-square analysis (test) was applied due to the categorical type of the data collected. The basic summary statistic in a chi-square analysis is the contingency table which summarises the number of observations for each combination of the explanatory and response variable. The table provides a foundation for statistical inference, where statistical test question the relationship between the variables on the basis of the data observed. Then the chi-square test was used to determine whether there is a significant difference between the expected frequencies and the observed frequencies in the categories. The test is defined as follows:

$$\chi^2 = \sum_{i=1}^n \frac{(O_i - E_i)^2}{E_i}$$

where O_i is the observed frequency in each category, E_i is the expected frequency in the corresponding category, χ^2 is chi-square.

Using chi-square test, so-called null hypothesis was tested stating that all the frequencies

are equal and there is no significant difference between the expected and observed frequencies in selected categories. We have also observed the significance which is the measure of how consistent the data are with the null hypothesis.

Explanatory variables are based on the identification questions of the survey’s questionnaire. As in the case of other studies (see e.g. Glaeser *et al.* 2002; Iyer *et al.* 2005; Rupasingha *et al.* 2006; van Oorschot *et al.* 2006) some demographic and social and economic characteristics were chosen. We used age (15–30, 31–45, 46–60, 60+ years old), education (four categories based on the highest achieved education level – university degree, secondary, vocational and primary) and economic activity (employed, self-employed, entrepreneurs with employees, pensioners, household/maternal leave, unemployed, others).

RESULTS

Relationships between the various indicators of social capital – Table 4 describes relationships between various individual indicators of social capital. The correlations are quite high and for most indicators positive and statistically significant. However, Soukup and Rabušic (2007) point out that, in the case of non-random choices (the model territories were chosen deliberately), statistical induction and its various procedures, including tests of statistical significance, are meaningless.

Generally, model territories with more lively associational life (indicator of bridging social capital) benefit notably from higher levels of organisational activity, generalised trust, stronger community ties and higher propensity to finance different local events. This finding is in accordance with Mitchell and Bossert (2007) and Putnam *et al.* (1993), who expect that membership and participation in different associations, across diverse social groups, allows trust to become transitive and spread (van Oorschot *et al.* 2006), and also with many other empirical studies, which show that the members of voluntary associations ‘exhibit more democratic and civic attitudes as well as more active forms of political participation than non-members’ (Sabatini 2008, p. 475). Otherwise and logically, organisational activity

Table 4. Correlation matrix of social capital indicators.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9
ASSOCMEMB (1)	–								
ORGEVENT (2)	0.39**	–							
FAMILYTIE (3)	0.34**	0.42**	–						
COMMUNTIE (4)	0.49**	0.23**	0.19**	–					
TRUSTPEOP (5)	0.34**	0.18**	0.24**	0.18**	–				
TRUSTINST (6)	0.30**	0.12**	0.18**	0.15**	0.80**	–			
FINEVENT (7)	0.53**	0.82**	0.39**	0.34**	0.22**	0.19**	–		
POLMEMB (8)	0.26**	–0.02	0.12**	0.19**	0.12**	0.11**	0.14**	–	
SATISF (9)	0.37**	0.43**	0.23**	0.07**	0.18**	0.20**	0.49**	0.26**	–

Note: ** $p < 0.01$.

Source: Authors' survey.

is highly correlated with the second indicator of local community engagement – FINEVENT, with family-related bonding social capital and with subjective well-being. Family ties are related to particularised trust in other people and quite strongly related to the indicator of solidarity. Similarly to Karametou and Apostolopoulos (2010), this research found that family ties are positively correlated with life satisfaction. Furthermore, warmer community relations lead slightly to higher particularised and institutional trust, more active political engagement. Stronger linkage can be then found with more generous financial support of local social life. Interestingly, it can be assumed that community ties seem to be warmer, friendlier and exhibit a greater degree of co-operation when there is more trust among people which is, in turn, reflected in increased willingness of residents to financially support various local events. Logically, correlations are high especially between trust indicators. The results also stress that higher levels of trust could be supported by respondents' satisfaction with life in the place of residence. The final interesting finding stresses the importance of subjective well-being for really higher financial support of local events, and as a foundation for political engagement.

Describing six model territories in terms of the distribution of social capital – Table 5 presents model territory scores on social capital scales along with descriptive statistics. With the exception of ASSOCMEMB and POLMEMB,

all other indicators exceed the overall means. Nonetheless, regional differences matter. In terms of associational life, scores range from 0.22 (Žlutice) to 0.33 (Bojkovice and Osoblaha). Participation in the local community is represented by two indicators: ORGEVENT and FINEVENT. ORGEVENT is higher in Březnice and Osoblaha and noticeably lower in Vejprty. In contrast, FINEVENT, with lower values overall, is higher in Konice and Bojkovice and lower in Osoblaha. Concerning the nature of family and community ties as measured on a scale from 1 to 4, scores for the former are particularly high, ranging from 3.55 (Žlutice) to 3.68 (Březnice). Community ties range from 2.28 (Žlutice) to 2.56 (Konice). Scores on trust indicators are considerably low in Žlutice, TRUSTPEOP is highest in Bojkovice and TRUSTINST is even higher. In accordance with the authors' expectations, the level of political engagement is very low in all model territories. Finally, scores of subjective well-being are, similar to family ties, quite high. Residents of Bojkovice appear to be most satisfied as opposed to residents of Žlutice, who exhibit the lowest level of satisfaction. For comparison, recently settled model territories (as a whole) exhibit lower scores on social capital indicators that were also used by Jančák *et al.* (2010), namely, TRUSTPEOP, TRUSTINST and SATISF.

Individual determinants of social capital – The crude relationships between the explanatory (personal demographic and socio-economic

Table 5. Model territory scores on social capital indicators, including descriptive statistics.

	Inner periphery				External/borderland periphery			Scale ranges (min.; max.)	Mean	St. dev.	n		
	Břežnice		Konice		Žlutice	Bojkovice						Osoblaha	Vejprty
ASSOCMEMB	0.31	0.30	0.22	0.33	0.33	0.33	0.25	(0;1)	0.30	0.46	2 388		
ORGEVENT	0.67	0.59	0.52	0.61	0.66	0.66	0.48	(0;1)	0.60	0.49	2 365		
FAMILYTIE	3.68	3.62	3.55	3.58	3.65	3.65	3.65	(1;4)	3.63	0.60	2 219		
COMMUNTIE	2.55	2.56	2.28	2.54	2.54	2.54	2.54	(1;4)	2.52	0.70	2 093		
TRUSTPEOP	10.76	10.65	9.93	11.04	10.66	10.66	10.31	(4;16)	10.77	3.60	2 269		
TRUSTINST	10.58	11.02	9.73	11.24	10.27	10.27	10.47	(4;16)	10.78	3.86	2 220		
FINEVENT	0.52	0.60	0.41	0.59	0.38	0.38	0.44	(0;1)	0.54	0.50	2 352		
POLMEMB	0.01	0.03	0.04	0.03	0.05	0.05	0.04	(0;1)	0.03	0.18	2 356		
SATISF	2.84	2.83	2.52	2.91	2.63	2.63	2.77	(1;4)	2.80	0.61	2 313		

Source : Authors' survey.

characteristics) and response (social capital indicators) variables in the model territories were initially assessed by cross-tabulations. Then we used chi-square analysis to determine whether there are significant associations between the variables. Higher adjusted residuals were added indicating to what extent is the difference between expected and measured frequencies strong (see Table 6).

Focusing on the age structure and considering the fact that the chi-square value under 'Sig.' is less than 0.05 in case of indicators of ASSOCMEMB, ORGEVENT, FAMILYTIE, FINEVENT and POLMEMB, it is worthwhile to interpret the cells in the contingency table because these indicators are associated with age of the respondents. We can conclude that in the model peripheries older people (in our case those in the age group over 46) have higher levels of associational life, organisational activity, propensity to finance different local events, political membership and subjective well-being than the respondents in the age under 45. This partially confirms, for example, Iyer *et al.*'s (2005) findings about positive association between age and social trust or group involvement. Moreover, in the case of the ORGEVENT and FINEVENT indicators the results point slightly to the discussion about reducing the investment in social capital in very old age (see Glaeser *et al.* 2002 – inverted-U relationship). Comprehensive explanations of this issue could be found also in Iyer *et al.* (2005).

Regarding the association between human and social capital, we have found remarkable positive relations as many other authors mentioned in the theoretical background. Highly significant results pertain to the ASSOCMEMB, ORGEVENT, FAMILYTIE, FINEVENT and little less significant to the COMMUNTIE, POLMEMB and SATISF indicators. Especially the most educated respondents exhibit higher percentage of engagement in associations (54.3%) than those with secondary (31.2%) or vocational (28.4%) education completed. This category tends to more support organisation and funding of local events held in the model territories. Among more educated respondents, we can also find warmer and friendlier relations than in the categories of respondents with primary or vocational education.

Testing the association between economic activity and social capital, significant and interesting facts have been shown. This applies, with the exception of community ties and particularised trust, to all other social capital indicators. As we can see from Table 6, working activity of the respondents (those who are employees, self-employed and entrepreneurs) affects social capital – mainly the association membership and willingness to actively support local events, slightly less bonding social capital, trust in institutions and subjective well-being. On the contrary, this could mean that certain features of social capital could be weakened by a higher unemployment in the model territories. Iyer *et al.* (2005) express similar notions confirming that decreased participation in the labour market destroys networks and leads to general decreases in social trust.

DISCUSSION AND CONCLUSION

This paper complements previous research (Pileček & Jančák 2010) focused on an analysis of the territorial differentiation of social capital in Czechia. The paper uses a case-study approach to assess the level of social capital in various peripheral areas and attempt to connect these with individual demographic and socio-economic characteristics of the residents of these areas.

The operationalisation of the concept of social capital is based on different indicators encompassing network, trust and civic norms and values dimensions. This multiple-item strategy has largely replaced the use of single-item methods (e.g. Beugelsdijk & van Schaik 2005), due to the multifaceted (multidimensional) nature of social capital (van Deth 2003; van Oorschot *et al.* 2006; Sabatini 2008).

According to results presented herein, at the individual level the correlations are relatively high and for most indicators positive and statistically significant across all three dimensions of social capital, which seems to indicate an underlying commonality (van Oorschot *et al.* 2006). However, such correlations do not provide any indication of the direction of causality and, as stated, causal mechanisms remain unclear. It is primarily connected with the variable 'subjective well-being' that could be regarded as a cause or an effect of social capital.

Table 6. Chi-square analysis of personal characteristics on the social capital indicators.

	ASSOCMEMB	ORGEVENT	FAMILYTIE	COMMUNITIE	TRUSTPEOP	TRUSTINST	FINEVENT	POLMEMB	SATISF
Age	Value = 13.694 Sig. = 0.003	Value = 16.616 Sig. = 0.001	Value = 20.395 Sig. = 0.016	Value = 4.804 Sig. = 0.851	Value = 7.742 Sig. = 0.560	Value = 7.194 Sig. = 0.617	Value = 24.027 Sig. = 0.000	Value = 46.087 Sig. = 0.000	Value = 13.358 Sig. = 0.147
15-30	1-44 (19.7) 0-179 (80.3)	1-72 (38.1) 0-17 (61.9)	4-139 (65.6) 3-66 (31.1) 2-6 (2.8)	4-7 (3.8) 3-85 (46.4) 2-82 (44.8)	4-33 (15.2) 3-91 (41.9) 2-61 (28.1)	4-44 (20.9) 3-83 (39.3) 2-47 (22.3)	1-89 (38.7) 0-141 (61.3)	1-4 (1.8) 0-224 (98.2)	4-17 (7.5) 3-144 (63.2) 2-54 (23.7)
31-45	1-582 (31.6) 0-1257 (68.4)	1-794 (51.9) 0-737 (48.1)	4-1200 (68.2) 3-493 (28.0) 2-51 (2.9)	4-97 (5.8) 3-797 (47.5) 2-675 (40.3)	4-300 (16.8) 3-821 (45.9) 2-454 (25.4)	4-362 (20.6) 3-762 (43.3) 2-374 (21.3)	1-1017 (55.1) 0-830 (44.9)	1-43 (2.3) 0-1810 (97.7)	4-121 (6.6) 3-1309 (71.6) 2-325 (17.8)
46-60	1-64 (29.4) 0-154 (70.6)	1-107 (57.8) 0-78 (42.2)	4-108 (55.7) 3-70 (36.1) 2-11 (5.7)	4-8 (4.4) 3-86 (47.3) 2-75 (41.2)	4-40 (19.4) 3-86 (41.7) 2-50 (24.3)	4-44 (22.3) 3-82 (41.6) 2-41 (20.8)	1-127 (58.3) 0-91 (41.7)	1-22 (10.1) 0-196 (89.9)	1-73 (4.0) 4-11 (5.1) 3-158 (73.5)
60+	1-9 (34.6) 0-17 (65.4)	1-8 (47.1) 0-9 (52.9)	4-17 (77.3) 3-5 (22.7)	4-1 (5.0) 3-11 (55.0) 2-8 (40.0)	4-6 (25.0) 3-8 (33.3) 2-8 (33.3)	4-9 (39.1) 3-7 (30.4) 2-5 (21.7)	1-15 (53.6) 0-13 (46.4)	1-3 (10.7) 0-25 (89.3)	4-4 (14.3) 3-20 (71.4) 2-4 (14.3)
Education	Value = 65.215 Sig. = 0.000	Value = 53.301 Sig. = 0.000	Value = 37.755 Sig. = 0.000	Value = 20.807 Sig. = 0.014	Value = 16.200 Sig. = 0.063	Value = 9.886 Sig. = 0.360	Value = 119.531 Sig. = 0.000	Value = 13.774 Sig. = 0.003	Value = 18.327 Sig. = 0.032
Primary	1-37 (17.7) 0-172 (82.3)	1-66 (34.4) 0-126 (65.6)	4-102 (56.7) 3-67 (37.2) 2-8 (4.4)	4-7 (4.7) 3-56 (37.6) 2-75 (50.3)	4-32 (17.7) 3-66 (36.5) 2-48 (26.5)	4-35 (23.6) 3-54 (36.5) 2-28 (18.9)	1-69 (31.8) 0-148 (68.2)	1-9 (4.2) 0-204 (95.8)	4-12 (5.7) 3-141 (67.1) 2-47 (22.4)
Vocational	1-323 (28.4) 0-814 (71.6)	1-490 (48.9) 0-512 (51.1)	4-679 (62.9) 3-353 (32.7) 2-33 (3.1)	4-74 (7.2) 3-483 (47.1) 2-399 (38.9)	4-198 (17.7) 3-494 (44.2) 2-284 (25.4)	4-226 (20.8) 3-460 (42.3) 2-231 (21.2)	1-554 (48.5) 0-588 (51.5)	1-24 (2.1) 0-1128 (97.9)	4-88 (7.7) 3-787 (69.2) 2-207 (18.2)
Secondary	1-235 (31.2) 0-518 (68.8)	1-333 (55.3) 0-269 (44.7)	4-526 (72.8) 3-176 (24.3) 2-17 (2.4)	4-26 (3.8) 3-335 (48.6) 2-289 (41.9)	4-119 (16.1) 3-348 (47.2) 2-188 (25.5)	4-147 (20.1) 3-324 (44.3) 2-160 (21.9)	1-467 (61.7) 0-290 (38.3)	1-26 (3.4) 0-729 (96.6)	4-40 (5.3) 3-546 (73.0) 2-138 (18.4)
University	1-94 (54.3) 0-79 (45.7)	1-84 (75.0) 0-28 (25.0)	4-129 (76.8) 3-35 (20.8) 2-4 (2.4)	1-39 (5.7) 4-6 (3.6) 3-88 (53.0)	4-26 (15.8) 3-81 (49.1) 2-61 (36.7)	4-36 (21.7) 3-75 (45.2) 2-26 (27.3)	1-136 (79.5) 0-35 (20.5)	1-12 (7.0) 0-160 (93.0)	1-24 (3.2) 4-11 (6.4) 3-133 (77.8) 2-26 (15.2) 1-1 (0.6)

Table 6. *Continued.*

Economic activity	Value = 40.772 Sig. = 0.000	Value = 37.370 Sig. = 0.000	Value = 41.519 Sig. = 0.001	Value = 19.320 Sig. = 0.372	Value = 15.082 Sig. = 0.656	Value = 58.904 Sig. = 0.000	Value = 103.258 Sig. = 0.000	Value = 28.958 Sig. = 0.000	Value = 49.037 Sig. = 0.000
Employee	1 - 469 (31.8) 0 - 1007 (68.2)	1 - 643 (52.4) 0 - 585 (47.6)	4 - 958 (68.1) 3 - 401 (28.5) 2 - 39 (2.8) 1 - 9 (0.6)	4 - 75 (5.6) 3 - 621 (46.5) 2 - 554 (41.5) 1 - 85 (6.4)	4 - 224 (15.5) 3 - 659 (45.7) 2 - 383 (26.5) 1 - 177 (12.3)	4 - 280 (19.7) 3 - 623 (43.8) 2 - 306 (21.5) 1 - 212 (14.9)	1 - 798 (33.9) 0 - 682 (46.1)	1 - 37 (2.5) 0 - 1450 (97.5)	4 - 90 (6.1) 3 - 1065 (72.3) 2 - 264 (17.9) 1 - 55 (3.7)
Self-employed	1 - 94 (36.3) 0 - 165 (63.7)	1 - 133 (64.6) 0 - 73 (35.4)	4 - 162 (65.6) 3 - 76 (30.8) 2 - 8 (3.2)	4 - 13 (5.4) 3 - 126 (52.1) 2 - 96 (39.7)	4 - 46 (18.6) 3 - 121 (49.0) 2 - 55 (22.3)	4 - 52 (21.1) 3 - 106 (43.1) 2 - 52 (21.1)	1 - 186 (72.4) 0 - 71 (27.6)	1 - 12 (4.7) 0 - 245 (95.3)	4 - 15 (6.0) 3 - 185 (73.7) 2 - 46 (18.3) 1 - 5 (2.0)
Entrepreneur with employees	1 - 24 (46.2) 0 - 28 (53.8)	1 - 23 (56.1) 0 - 18 (43.9)	4 - 34 (70.8) 3 - 12 (25.0) 2 - 2 (4.2)	4 - 4 (9.1) 3 - 22 (50.0) 2 - 14 (31.8)	4 - 11 (22.4) 3 - 22 (44.9) 2 - 11 (22.4)	1 - 36 (14.6) 4 - 11 (22.0) 3 - 21 (42.0)	1 - 40 (75.5) 0 - 13 (24.5)	1 - 6 (11.3) 0 - 47 (88.7)	4 - 3 (5.8) 3 - 35 (67.3) 2 - 7 (13.5) 1 - 7 (13.5)
Pensioner	1 - 20 (28.6) 0 - 50 (71.4)	1 - 28 (50.0) 0 - 28 (50.0)	4 - 44 (67.7) 3 - 18 (27.7) 1 - 3 (4.6)	4 - 4 (6.3) 3 - 30 (47.6) 2 - 26 (41.3)	4 - 16 (23.9) 3 - 25 (37.3) 2 - 18 (26.9)	4 - 19 (19.0) 3 - 24 (24.0) 2 - 51 (51.0)	1 - 36 (48.6) 0 - 38 (51.4)	1 - 7 (9.5) 0 - 67 (90.5)	4 - 9 (12.5) 3 - 55 (76.4) 2 - 8 (11.1)
Household/ Maternal leave	1 - 44 (18.5) 0 - 194 (81.5)	1 - 88 (42.7) 0 - 118 (57.3)	4 - 158 (73.5) 3 - 49 (22.8) 2 - 3 (1.4)	4 - 7 (3.6) 3 - 96 (49.5) 2 - 78 (40.2)	4 - 41 (18.0) 3 - 100 (43.9) 2 - 55 (24.1)	4 - 51 (23.5) 3 - 84 (38.7) 2 - 48 (22.1)	1 - 119 (49.4) 0 - 122 (50.6)	1 - 3 (1.3) 0 - 235 (98.7)	4 - 19 (8.1) 3 - 143 (61.1) 2 - 53 (22.6)
Unemployed	1 - 18 (15.7) 0 - 97 (84.3)	1 - 35 (32.7) 0 - 72 (67.3)	1 - 5 (2.3) 4 - 114 (65.9) 3 - 46 (26.6) 2 - 12 (6.9)	1 - 13 (6.7) 4 - 6 (6.2) 3 - 39 (40.2) 2 - 40 (41.2)	1 - 32 (14.0) 4 - 24 (21.6) 3 - 41 (36.9) 2 - 30 (27.0)	1 - 34 (15.7) 4 - 25 (23.4) 3 - 40 (37.4) 2 - 22 (20.6)	1 - 25 (21.2) 0 - 93 (78.8)	1 - 3 (2.6) 0 - 113 (97.4)	1 - 19 (8.1) 4 - 10 (8.5) 3 - 76 (65.0) 2 - 28 (23.9)
Others	1 - 22 (25.3) 0 - 65 (74.7)	1 - 37 (45.7) 0 - 44 (54.3)	4 - 50 (60.2) 3 - 28 (33.7) 2 - 2 (2.4) 1 - 3 (3.6)	4 - 5 (6.5) 3 - 42 (54.5) 2 - 26 (33.8) 1 - 4 (5.2)	4 - 15 (18.3) 3 - 40 (48.8) 2 - 18 (22.0) 1 - 9 (11.0)	4 - 20 (25.0) 3 - 37 (46.3) 2 - 14 (17.5) 1 - 9 (11.3)	1 - 38 (42.7) 0 - 51 (57.3)	1 - 3 (3.2) 0 - 90 (96.8)	4 - 6 (6.8) 3 - 69 (78.4) 2 - 11 (12.5) 1 - 2 (2.3)

Notes: Numbers in the cells (1 -, 0 - and 4 -, 3 -, 2 -, 1 -) correspond to the coding of respondents' answers (see the Operationalisation of the concept of social capital); frequencies and percentages correspond to the following scheme - N(%); adjusted residuals are then denoted as follows: > 2 **bold** and > -2 **bold italics**.
Source: Authors' survey.

Following this, Huber (2009) states that it is important to distinguish the sources and consequences of social capital, and careful differentiation between causal indicators and resulting functional effects is needed. In this context, some authors argue that it is not possible to directly measure social capital ('level'), but rather the conditions suitable for its formation ('conditions'), or the phenomena that are the effect of the existence of a certain level of social capital ('consequences') (Pileček 2010). The trust indicator would be the typical example of this distinction (Fukuyama 1995 represents 'level', Putnam *et al.* 1993 represent 'conditions', and Côté 2001 represents 'consequences').

Regarding differences among peripheral areas in terms of the level of social capital, important regional differences exist. The first specified assumption, that the former linguistic border really divides the model territories, was confirmed, as in Jančák *et al.* (2010). It means that historically determined factors affect current levels of social capital (such a way of thinking in terms of path-dependence can be found in Tabellini 2005). The continuously settled model territories (Bojkovice, Březnice, Konice) exhibit much more higher social capital scores than the resettled model territories (Osoblaha, Vejprty, Žlutice). These results, therefore, partially contradict the earlier division (see Table 1), because of the specific case of Žlutice, which is considered as an inner periphery (Musil & Müller 2008) and yet which was also resettled after the Second World War (Hámpel 2003). At the same time, different potential for the development of social capital (Pileček & Jančák 2010) has considerable impact on the level of social capital. The higher the potential for the development of social capital, the higher the level of social capital tends to be and vice versa.

Based on the empirical evidence, we observed that social determinants of social capital exist in the model territories. The research results really support stated assumption, and propose that there is a significant association between personal demographic (age) and socio-economic (education/human capital, economic activity) characteristics of the respondents and indicators of social capital. This is in accordance with many earlier findings

of Putnam (1995), Glaeser *et al.* (2002), Iyer *et al.* (2005), van Oorschot *et al.* (2006) and others. However, we are aware of several pitfalls which may relate to the empirics of social capital (see e.g. Durlauf 2002), or to the chosen methodology (application of chi-square analysis provides several limitations, see e.g. Healey 2011).

Finally, the paper focuses on local/territorial dimension of social capital, which might be difficult to investigate (Malecki 2012). We have tried to understand the behaviour of local communities in different types of peripheral areas (local milieus) 'united' by the same handicap (lack of socio-economic performance, disadvantageous position towards centre). However, the ability of local actors to source non-local resources is also important. In case of Czechia, peripheries have been formed on the one hand by long-term development and operation of general processes (modernisation, respectively transition to post-industrial stage of development, globalisation), on the other hand by specific processes (continuous settlement/resettlement in earlier times, post-totalitarian transformation in last twenty years, or currently european integration). All these processes operate territorially differentiated. Therefore, it is important to observe local milieus in peripheries because the response to conditions set by the general processes will, in some way, depend on the quality of local sources. We can assume that the degree of social capital relates to the ability of activation of local communities towards development. This also pertains to the peripheries with higher levels of social capital because higher levels of social capital may reduce peripherality (see e.g. Chromý & Skála 2010; Jančák *et al.* 2010).

Acknowledgements

This paper is the result of research findings sponsored by grants of the Czech Science Foundation No. P404/11/1962 'Mechanisms of the selective development of peripheries in Czechia and Austria during the post-industrial period' and No. P410/12/G113 'Historical Geography Research Centre'.

REFERENCES

- AHN, T.K. & E. OSTROM (2008), Social Capital and Collective Action. In: D. CASTIGLIONE, J.W.

- VAN DETH & G. WOLLEB, eds., *The Handbook of Social Capital*. pp. 70–100. Oxford: Oxford University Press.
- AKÇOMAK, I.S. (2011), Social Capital of Social Capital Researchers. *Review of Economics and Institutions* 2, pp. 1–28.
- ALESINA, A. & E. LA FERRARA (2000), Participation in Heterogenous Communities. *Quarterly Journal of Economics* 3, pp. 847–904.
- BEUGELSDIJK, S. & T. VAN SCHAIK (2005), Differences in Social Capital between 54 Western European Regions. *Regional Studies* 8, pp. 1053–1064.
- BLÁŽEK, J. & M. HAMPL (2009), Types and Systems of Actors in Regional Development: Their Function and Regulatory Potential. *European Spatial Research and Policy* 1, pp. 75–92.
- BLUME, L. & D. SACK (2008), Patterns of Social Capital in West German Regions. *European Urban and Regional Studies* 3, pp. 229–248.
- BOSCHMA, R.A. (2005), Social Capital and Regional Development: An Empirical Analysis of the Third Italy. In: R.A. BOSCHMA & R.C. KLOOSTERMAN, eds., *Learning from Clusters: A Critical Assessment*, pp. 139–168. Amsterdam: Springer.
- BOURDIEU, P. (1986), The Forms of Capital. In: J.G. RICHARDSON, *Handbook of Theory and Research for the Sociology of Education*, pp. 46–58. New York: Greenwood Press.
- BRUNIE, A. (2009), Meaningful Distinctions within a Concept: Relational, Collective, and Generalized Social Capital. *Social Science Research* 2, pp. 251–265.
- CALLOIS, J.M. & F. AUBERT (2007), Towards Indicators of Social Capital for Regional Development Issues: The Case of French Rural Areas. *Regional Studies* 6, pp. 809–821.
- CALLOIS, J.M. & B. SCHMITT (2009), Towards the Role of Social Capital Components on Local Economic Growth: Local Cohesion and Openness in French Rural Areas. *Review of Agricultural and Environmental Studies* 3, pp. 257–286.
- CHROMÝ, P. & V. JANČÁK (2005), Peripheral Areas as One of the Poles of Polarized Space. *Životné Prostredie* 2, pp. 106–108 [in Czech].
- CHROMÝ, P. & J. SKÁLA (2010), Cultural-geographical Aspects in the Development of Borderland Peripheries: An Analysis of Selected Elements of Territorial Identity among Residents of the Sušicko Region. *Geografie* 2, pp. 223–246 [in Czech].
- COLEMAN, J. (1988), Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94, pp. 52–120.
- CÔTÉ, S. (2001), The Contribution of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research* 1, pp. 29–36.
- DEFILIPPIS, J. (2001), The Myth of Social Capital in Community Development. *Housing Policy Debate* 4, pp. 781–806.
- DO CARMO, R.M. (2010), Albernoa Revisited: Tracking Social Capital in a Portuguese Village. *Sociologia Ruralis* 1, pp. 15–30.
- DURLAUF, S.N. (2002), On the Empirics of Social Capital. *The Economic Journal* 112, pp. F459–F479.
- DZIALEK, J. (2009), *Social Capital and Economic Growth in Polish Regions*. Available at <http://mpr.a.uni-muenchen.de/18287/1/MPRA_paper_18287.pdf>. Accessed on 2 February 2012.
- ESSER, H. (2008), The Two Meanings of Social Capital. In: D. CASTIGLIONE, J.W. VAN DETH & G. WOLLEB, *The Handbook of Social Capital*, pp. 22–49. Oxford: Oxford University Press.
- EVANS, M. & S. SYRETT (2007), Generating Social Capital?: The Social Economy and Local Economic Development. *European Urban and Regional Studies* 1, pp. 55–74.
- FIELD, J. (2008), *Social Capital*. New York: Routledge.
- FUKUYAMA, F. (1995), *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. New York: Free Press.
- GLAESER, E.L., D. LAIBSON & B. SACERDOTE (2002), An Economic Approach to Social Capital. *The Economic Journal* 112, pp. F437–F458.
- HADJIMICHALIS, C. (2006), Non-economic Factors in Economic Geography and in ‘New Regionalism’: A Sympathetic Critique. *International Journal of Urban and Regional Research* 3, pp. 690–704.
- HALPERN, D. (2005), *Social Capital*. Cambridge: Polity Press.
- HAMPL, M. (2000), Border Regions in the Czech Republic: Contemporary Tendencies of Development Differentiation. *Geografie* 3, pp. 241–254 [in Czech].
- HAMPL, M. (2003), Differentiation and Turns in Regional Development of Karlovy Vary Region: A Unique Case or a General Regional Pattern? *Geografie* 3, pp. 173–190 [in Czech].
- HAMPL, M., P. DOSTÁL & D. DRBOHLAV (2007), Social and Cultural Geography in the Czech Republic: Under Pressures of Globalization and Post-totalitarian Transformation. *Social & Cultural Geography* 3, pp. 475–493.
- HAVLÍČEK, T. (2009), Regional Differentiation of Human and Social Capital in Rural Peripheral Areas of Czechia. In: W. WILK, ed., *Global Changes:*

- Their Regional and Local Aspects*, pp. 342–349. Warsaw: University of Warsaw.
- HAVLÍČEK, T., P. CHROMÝ, V. JANČÁK & M. MARADA (2008), Innere und Äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft* 150, pp. 299–316.
- HEALEY, J.F. (2011), *Statistics: A Tool for Social Research*. Wadsworth: Cengage Learning.
- HJØLLUND, L. & G.T. SVENDSEN (2000), *Social Capital: A Standard Method of Measurement*. Available at <http://www.hha.dk/nat/WPER/00-9_gts.pdf>. Accessed on 2 February 2012.
- HUBER, F. (2009), Social Capital of Economic Clusters: Towards a Network-based Conception of Social Resources. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie* 2, pp. 160–170.
- IVER, S., M. KITSON & B. TOH (2005), Social Capital, Economic Growth and Regional Development. *Regional Studies* 8, pp. 1015–1040.
- JANČÁK, V., T. HAVLÍČEK, P. CHROMÝ & M. MARADA (2008), Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie* 3, p. 269–284. [in Czech]
- JANČÁK, V., P. CHROMÝ, M. MARADA, T. HAVLÍČEK & P. VONDRÁČKOVÁ (2010), Social Capital as a Factor in the Development of Peripheral Areas: An Analysis of Selected Components of Social Capital in Czechia's Typologically Different Peripheries. *Geografie* 2, pp. 207–222 [in Czech].
- KARAMETOU, P. & C. APOSTOLOPOULOS (2010), The Causal Nexus between Social Capital and Local Development in Mountain Rural Greece. *International Journal of Social Inquiry* 1, pp. 29–66.
- KNACK, S. & P. KEEFER (1997), Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross Country Investigation. *Quarterly Journal of Economics* 4, pp. 1251–1288.
- LEIMGRUBER, W. (2001), Globalization, Deregulation, Marginalization: Where are We at the End of the Millenium? In: H. JUSSILA, R. MAJORAL & F. DELGADO–GRAVIDAO, eds., *Globalization and Marginality in Geographical Space*, pp. 7–23. Aldershot: Ashgate.
- MALECKI, E.J. (2012), Regional Social Capital: Why it Matters. *Regional Studies* 8, pp. 1023–1039.
- MITCHELL, A. & T.J. BOSSERT (2007), Measuring Dimensions of Social Capital: Evidence from Surveys in Poor Communities in Nicaragua. *Social Science & Medicine* 1, pp. 50–63.
- MOHAN, G. & J. MOHAN (2002), Placing Social Capital. *Progress in Human Geography* 2, pp. 191–210.
- MUSIL, J. & J. MÜLLER (2008), Inner Peripheries of the Czech Republic as a Mechanism of Social Exclusion. *Czech Sociological Review* 2, pp. 321–348 [in Czech].
- NAHAPIET, J. & S. GHOSHAL (1998), Social Capital, Intellectual Capital and the Organizational Advantage. *Academy of Management Review* 2, pp. 242–266.
- ONYX, J. & P. BULLEN (2000), Measuring Social Capital in Five Communities. *Journal of Applied Behavioral Science* 1, pp. 23–42.
- ONYX, J. & R. LEONARD (2010), The Conversion of Social Capital into Community Development: An Intervention in Australia's Outback. *International Journal of Urban and Regional Research* 2, pp. 381–397.
- PILEČEK, J. (2010), The Concept of Social Capital: An Attempt to Summarize Theoretical and Methodological Points-of-departure and Approaches to its Study. *Geografie* 1, pp. 64–77 [in Czech].
- PILEČEK, J. & V. JANČÁK (2010), Can Social Capital Be Measured? An Analysis of Territorial Differences among the Districts of Czechia. *Geografie* 1, pp. 78–95 [in Czech].
- PORTES, A. & P. LANDOLT (1996) The Downside of Social Capital. *The American Prospect* 26, pp. 18–22.
- PUTNAM, R.D. (1995), Tuning In, Tuning Out: The Strange Disappearance of Social Capital in America. *Political Science and Politics* 4, pp. 664–683.
- PUTNAM, R.D. (2000), *Bowling Alone: The Challenge and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- PUTNAM, R.D., R. LEONARDI & R.Y. NANETI (1993), *Making Democracy Work: Civic Transitions in Modern Italy*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- RADCLIFFE, S. (2004), Geography of Development: Development, Civil Society and Inequality – Social Capital is Almost Dead? *Progress in Human Geography* 4, pp. 517–527.
- RUPASINGHA, A., S.J. GOETZ & D. FRESHWATER (2002), Social and Institutional Factors as Determinants of Economic Growth: Evidence from the United States Counties. *Papers in Regional Science* 2, pp. 139–155.
- RUPASINGHA, A., S.J. GOETZ & D. FRESHWATER (2006), The Production of Social Capital in US counties. *The Journal of Socio-Economics* 1, pp. 83–101.
- SABATINI, F. (2008), Social Capital and the Quality of Economic Development. *Kyklos* 3, pp. 466–499.
- SCHNEIDER, G., T. PLÜMPER & S. BAUMANN (2000), Bringing Putnam to the European Regions: On the Relevance of Social Capital for Economic

- Growth. *European Urban and Regional Studies* 4, pp. 307–317.
- SCHULLER, R.T., S. BARON & J. FIELD (2000), Social Capital: A Review and Critique. In: S. BARON, J. FIELD & T. SCHULLER, eds., *Social Capital: Critical Perspectives*, pp. 1–38. New York: Oxford University Press.
- SCHULLER, T. (2007), Reflections on the Use of Social Capital. *Review of Social Economy* 1, pp. 11–28.
- SOUKUP, P. & L. RABUŠIĆ (2007), Some Notes on the Obsession of the Czech Social Sciences with Statistical Significance. *Czech Sociological Review* 2, pp. 379–395 [in Czech].
- STONE, W. (2001), Measuring Social Capital: Towards a Theoretically Informed Measurement Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life. Accessed at <<http://www.aifs.gov.au/institute/pubs/RP24.pdf>>. Accessed on 2 February 2012.
- SVENDSEN, G.L.H. & J.F.L. SØRENSEN (2007), There's More to the Picture than Meets the Eye: Measuring Tangible and Intangible Capital in Two Marginal Communities in Rural Denmark. *Journal of Rural Studies* 4, pp. 453–471.
- TABELLINI, G. (2005), Culture and Institutions: Economic Development in the Regions of Europe. Available at <http://macro.host56.com/cours/autres/environnement_eco_soc_english/tabellini.pdf>. Accessed on 13 September 2012.
- TRIGLIA, C. (2001), Social Capital and Local Development. *European Journal of Social Theory* 4, pp. 427–442.
- UPHOFF, N. (1999), Understanding Social Capital: Learning from the Analysis and Experience of Participation. In: O. DAGSPUTA & I. SERAGELDIN, eds., *Social Capital: A Multiperspective Approach*, pp. 215–249. Washington DC: World Bank.
- VAN DETH, J.W. (2003), Measuring Social Capital: Orthodoxies and Continuing Controversies. *International Journal of Social Research and Methodology* 1, pp. 79–92.
- VAN DETH, J.W. (2008), Measuring Social Capital. In: D. CASTIGLIONE, J.W. VAN DETH & G. WOLLEB, *The Handbook of Social Capital*, pp. 150–176. Oxford: Oxford University Press.
- VAN OORSCHOT, W., W. ARTS & J. GELISSEN (2006), Social Capital in Europe: Measurement and Social and Regional Distribution of a Multifaceted Phenomenon. *Acta Sociologica* 2, pp. 149–167.
- WESTERN, J., R. STIMSON, S. BAUM & T. VAN GELLEUM (2005), Measuring Community Strength and Social Capital. *Regional Studies* 8, pp. 1095–1109.
- WESTLUND, H. & F. ADAM (2010), Social Capital and Economic Performance: A Meta-analysis of 65 Studies. *European Planning Studies* 6, pp. 893–919.
- WIESINGER, F. (2007), The Importance of Social Capital in Rural Development, Networking and Decision-making in Rural Areas. *Journal of Alpine Research* 4, pp. 43–56.
- WOODHOUSE, A. (2006), Social Capital and Economic Development in Regional Australia: A Case Study. *Journal of Rural Studies* 1, pp. 83–94.
- WOOLCOCK, M. (1998), Social Capital and Economic Development: Toward a Theoretical Synthesis and Policy Framework. *Theory and Society* 2, pp. 151–208.

- V. PILEČEK, J. (2011): The Role of Human Capital of Representatives of Municipal Self-government Bodies in Development of Borderland Peripheries in Czechia: the case of Volarsko. *AUC – Geographica*, 46, 2, s. 95–106.

THE ROLE OF HUMAN CAPITAL OF REPRESENTATIVES OF MUNICIPAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN DEVELOPMENT OF BORDERLAND PERIPHERIES IN CZECHIA: THE CASE OF VOLARSKO

JAN PILEČEK

Charles University in Prague, Faculty of Science, Department of Social Geography and Regional Development

ABSTRACT

The article seeks to evaluate the development potential of the borderland peripheral territory of Volarsko on the basis of an analysis of selected characteristics concerning the level and quality of human capital possessed by representatives of municipal self-government bodies, and to identify the central development problems of this territory. Empirical field research (directed/semi-structured interviews with the mayors and written survey focusing on municipal council members) was conducted in the model territory, directed at three thematic sections: "personal" characteristics of respondents; evaluation of work and mutual cooperation of respondents; identification of central development problems. In terms of the selected characteristics of human capital, the model territory exhibits relatively positive values (level of education attained; length of time in office; for mayors, the manner in which they fulfil their duties and their willingness to candidate in the upcoming communal elections). The same applies to the evaluation of the work and mutual cooperation of representatives of municipal self-government bodies (activity level, nature of professional and inter-personal relationships). In terms of the subjective opinions of the mayors and council members concerning central development problems, a high degree of compliance was shown to exist among their answers. Both "groups" identify a lack of financial resources for pursuing the priorities of the municipal authority and the general lack of jobs as the two most serious problems in the model territory.

Key words: human capital, development problems, representatives of municipal self-government bodies, periphery, Volarsko

1. Introduction

In recent years, research on peripheral areas has become a frequent topic of Czech geographical research, although there were some older works (e.g. Musil 1988). This is partly due to the fact that it was from the beginning of the 1990s that basic natural processes (hierarchization, concentration, suburbanisation, etc.), which manifest themselves in the differentiation of space, started to change dramatically. The principally political (transition from a totalitarian to a democratic political system), economic and societal changes (generally transition from centrally planned to market-oriented economy), subsequent to 1989, have significantly impacted the nature and orientation of differentiation processes (increased selectivity and greater dynamics – for more, see Hampl 2005). An increase in regional differences occurred (growing polarity between core and peripheral areas) and, subsequently, social problems with a regional character emerged "particularly in old industrial and in certain rural peripheral areas" (Hampl 2001: 28).

Regarding the development of research on peripheral areas, according to Chromý and Skála (2010), attention has focused on: (i) discussing theoretical-methodological points of departure for studying the polarisation of space (Havlíček, Chromý 2001; Havlíček et al. 2005; Pileček, Jančák 2011); (ii) issues of evaluating the polarisation of space or rather delimiting peripheral areas at

various scale levels and studies of the attributes of such areas (Marada 2001; Musil, Müller 2008; Pileček 2005); (iii) efforts to discover and explain factors behind uneven development and systematic evaluations "of processes of change and their mutual and frequently even contradictory manifestations, a discussion of the conditionality of the emergence of centres and peripheries, evaluations of development, mechanisms behind the driving forces and the dynamic of socio-spatial change as well as the impact of 'external' and 'internal' conditions of differentiation" (Chromý, Skála 2010: 224) – Havlíček et al. (2008); Jančák et al. (2008).

In light of the above-indicated stages of development concerning research of peripheral areas within Czechia, this paper focuses on the last of the issues described. Not only in connection with the development of peripheral areas, but also in general studies concerning regional development, the increasing influence of non-economic factors (human and social capital, institutions) on economic growth has been mentioned with increasing frequency in recent years (Belgeusdijk, van Schaik 2005; Blažek, Hampl 2009; Hadjimichalis 2006). The quality of human capital is seen as an instrument in the activation of the endogenous development potential of regional/local communities (Hampl 2003). Within the context of research on peripheral areas then the quality (level) of human capital is perceived as a significant factor in determining the process of the polarisation of space or the

very existence of peripheral areas (Jančák et al. 2008). The significance of the actions of local/micro-regional stakeholders and communities, which can “compensate” for the limited development potential of an area, is emphasised first and foremost (HAMPL, Dostál, Drbohlav 2007). Some authors (e.g. Leimgruber 2001) go as far as to attribute key significance to human decisions based on subjective interests and values in the development of peripheries. Similar points of departure are emphasised within the so-called European neo-regionalism, which places emphasis on the activation of the internal potential of regions; the mobilisation of stakeholders from public, private and non-profit sectors; support for raising the quality and level of human and social capital; support for civic initiatives and the role of “soft” factors, such as civic association, regional identity, culture (e.g. Chromý, Janů 2003; Stachová 2008).

Studies focused on development of borderland regions are also very similar to issues regarding the development of peripheral areas. Some authors consider borderland regions to be peripheries “*par excellence*” (Wastl-Walter, Váradi, Veider 2003), due to their geographical situation – so-called geometric periphery (e.g. Pileček, Jančák 2011). The peripherality of a borderland regions depends on the permeability of the border (Leimgruber 2004) and the nature of border effects (e.g. Dokoupil 2000). HAMPL (2000) emphasizes that the difficulties of borderlands arise primarily out of: (i) border effects (“between whom does the border exist?”) and peripheral situation (“the region is peripheral in comparison to what?”); (ii) the vulnerability of borderland regions to site and “local” factors (the necessity to distinguish between spatial and socioeconomic periphery); (iii) scale level differentiation/hierarchization of regions along with their situational relationships.

Similarly to Chromý and Skála (2010), this article aims to utilise selected results from empirical field research carried out in a specific model territory (Volarsko) to illustrate the application of general approaches to examine a specific peripheral borderland territory. Specifically, this article evaluates the potential of local development within this territory on the basis of an analysis of selected characteristics concerning the level and quality of human capital of representatives of municipal self-government bodies, and seeks to verify Jančák’s thesis (2001) on the impact of human factors in the development of peripheral areas, or rather, the presence of key people, who are willing and able to participate in or even initiate development. Another objective is the identification of central problems concerning the development of the model territory in question.

The article is structured as follows. The subsequent section presents the concept of human capital. This is followed by a methods section, wherein the preparation and implementation of empirical field research in the model territory of Volarsko is described in detail. The next section presents a brief characterization of the model

territory. Research findings, detailing the “personal” and political characteristics of representatives of municipal self-government bodies, evaluating their work and mutual cooperation and identifying central development problems are presented in the fifth section. Further, associations of municipalities are discussed as another source for the activation of endogenous development potential of the model territory. The concluding remarks then, in a discussible way, summarize the most significant findings of the article.

2. The concept of human capital

The concept of human capital was developed during the 1960s when some authors (e.g. Becker 1962; Schultz 1961) started to explore the implications of human capital investments for economic growth (Becker 1992). It arose out of the assumption that “individuals decide on their education, training, medical care, and other additions to knowledge and health by weighing the benefits and costs” (Becker 1992: 43). Nowadays, human capital is most often defined as the knowledge, skills, competencies and attributes embodied in individuals that enable the establishment of personal, social and economical prosperity (OECD 2001; Schuller 2001). In recent years, the concept has been extended to include such elements as motivation, moral values as well as interpersonal attitudes and abilities (Côté 2001). Additional elements of human capital could include experience, flexibility, the ability to take action (Jančák, Pileček 2009) and the ability to flexibly react to changes and to adopt innovations (Maskell, Malmberg 1999). According to Zich (2006), within the component of experience, human capital also includes the way a person acts and the ability to establish and utilise contacts (predicting and evaluating situations, judging one’s own possibilities, establishing contacts, the “art” of asking questions, utilising information for one’s own benefit, etc.). The formation of human capital results primarily in connection with the development of the territorial division of labour (HAMPL 2003). Human capital is an attribute of individuals, embodied in the skills and knowledge acquired by an individual (Coleman 1988). According to Kučerová (2011) individuals obtain a portion of these skills and knowledge through the system of institutions authorized and accredited to provide educational services. Consequently, acquired skills and knowledge can help individuals to obtain corresponding social positions and additional capital (economic and political).

Although studying the role of human capital in the public sector has not received much attention, the level and quality of human capital among the representatives of self-government bodies can play a considerable role in local development. Carmeli (2004), for example, discovered that, in Israel, local government authorities

possessing strategic human capital (a highly educated workforce with organization-specific competencies and experience) achieve better financial performance.

In Czechia, during the post-totalitarian period, the position of municipal self-government bodies in local development has been determined by general conditions of local self-government operations, the progress and consequences of social and economic transformation and the degree of democratisation in local self-government (Buček 2002). The level and quality of human capital (e.g. the educational level) in municipal councils appears grown during this period, feeding hopes for improved local governance (Illner, Hanšpach 1994). However, Illner (2001) points out that, in terms of possible elements of human capital, good morale, good knowledge of local problems and people's ability to solve conflicts represent more important qualities for local councillors than higher education and good speaking abilities.

3. Methodology

The focus of particular empirical field research was directed at representatives of municipal self-government bodies, specifically on mayors and municipal council members within the selected peripheral borderland territory of Volarsko (the reasons behind the selection of the model territory are based primarily on the results of earlier research – see Pileček (2005, 2006), in which it became evident that the Volarsko region ranks among the most peripheral areas of all evaluated territorial units – Prachatice District and Prachatice Municipality with Extended Jurisdiction – MEJ). The representatives of municipal self-government bodies are perceived as representing the human capital of the public sector. They represent one source of endogenous development potential (an accumulation of internal conditions and sources that stimulate local development). Through their acquired education, experience, abilities, behaviour and motivation, these actors can very significantly impact and shape regional development at the local level.

Research was conducted in the form of combination of directed and semi-structured interviews with the mayors of seven municipalities (Křišťanov, Lenora, Nová Pec, Stožec, Volary, Zbytiny and Želnavá), which allowed not only to obtain answers to the questions prepared in advance, but there was also possibility to find out related contextual information, as well as a written survey focusing on municipal council members (58 altogether). Both forms of research were implemented during April 2006. In terms of content, inspiration for the research content was taken from related studies, which partially focus on issues surrounding evaluation of the significance of human capital (Illner 1996, 2001; Perlín 2000) and on local development (Bičík, Perlín, Šefrna 2001; Jeřábek,

Dokoupil, Havlíček 2004). The outline for the directed/semi-structured interviews included 28 questions, which were arranged into three thematic sections: a) “personal” characteristics of the mayor; b) evaluation of a mayor's work; c) local municipal development.

Construction of the questionnaire for municipal council members was based on the outline of the directed/semi-structured interviews. The basic idea was to include identical (i.e. council members would answer the very same question as mayors) or similar (i.e. council members would answer about themselves and about the mayor, while the mayor would evaluate himself/herself and the municipal council as a collective group) questions aimed at ascertaining council members' opinion on the “same things”, with the added perspective of potential confrontations between their opinions and those of the mayors. Considering Illner's (1996) work this is something of an analogy of “subjective representability”, which “expresses the degree, to which the attitudes and opinions of a municipal council on issues significant for development of the municipality are in line with the attitudes and opinions of voters” (Illner 1996: 347). The questionnaire included 11 questions, which were conceived in similar thematic sections as the outline for the directed/semi-structured interviews (see above).

Together with accompanying letters, questionnaires were distributed directly to the permanent residences of the various municipal council members using addresses obtained from the municipal office. Only in isolated cases (Zbytiny) did the mayor offer to help by distributing the questionnaire at the next meeting of the municipal council. The rate of return for questionnaires from municipalities within the model territory is shown in table 1. From a total of 58 council members, 40 of them (68.97%) correctly filled in and returned the questionnaire. The number of members in a municipality's council is set forth in Act No. 128/2000 Coll., the Municipality Act (general proceedings).

Tab. 1 Rate of return of questionnaires from municipalities within the model territory Volarsko

Municipality	Number of municipal council members (excluding the mayor)	Returned questionnaires	
		number	%
Křišťanov	4	2	50.00
Lenora	14	11	78.57
Nová Pec	7	3	42.86
Stožec	7	5	71.43
Volary	14	8	57.11
Zbytiny	8	7	87.50
Želnavá	4	4	100.00
Volarsko	58	40	68.97

Source: own survey (April 2006).

4. Brief characterization of the model territory of Volarsko

The model territory of Volarsko is located in the southern reaches of the Prachatice MEJ along the border with Germany and, to a lesser degree, the Austrian border. It borders the Český Krumlov and Vimperk MEJs (see Fig. 1). In terms of the approaches, by which periphery can be defined (see Pileček, Jančák 2011), the area is representative, not only of external (geometric) periphery (Hampl 2000), but also of economic (Marada 2001) and, to a lesser extent, even cultural (lack of cultural roots among local population, low quality of social capital – Jančák et al. 2010) periphery. Perlín, Kučerová,

Kučera (2010) call this area “recreationally problematic countryside” with unfavourable developing potential in the area of human resources, economic productivity and social cohesion.

Common denominators of all municipalities in the model territory include their historical development (post-World War II expulsion of Germans and subsequent partial resettlement), which had in principle influence not only on quantitative as well as the qualitative “state” of the territory (Chromý, Jančák 2005), and relatively strong pressures focused on the conservation of nature (Šumava National Park is located along the border with Germany and Austria to the southeast and the Šumava Protected Landscape Area, another

Fig. 1 Model territory of Volarsko

protected zone, further extends this large area of natural value). Volarsko is predominantly agricultural in nature with a large portion of forest lands. On one hand, the south and southwest portions of the region have great development potential thanks to excellent potential for tourism, which has yet to be completely supplemented with corresponding infrastructure (Bartoš, Kušová, Těšitel 1998). On the other hand, the Boletice Military Training Area represents a barrier to the development of the municipalities in its neighbourhood (Seidl, Chromý, Habartová 2010).

unemployment data, residents of the municipalities within the model territory do not encounter significant problems finding work in the labour market. Over the last four years, the unemployment rate in Volarsko has fluctuated under the nationwide average. In addition to commuting to other regional centres (Prachatic, Vimperk) that offer a number of job opportunities, economically active residents finding work in neighbouring Bavaria (so-called pendulum workers – e.g. Jeřábek 1998) could also play a considerable role in employment. Agriculture, forestry and tourism, which

Tab. 2 Selected characteristics of the model territory Volarsko

Municipality	General indicators			Human capital indicators			
	Area (km ²)	Population (2009)	Population density (people/km ²)	Index of population change 1991–2009 (1991 = 100.0)	Portion of population older than 15 with a university education (2001) (%)	Index of economic burden (2009) (%)	Unemployment rate (August – average for 2006–2010) (%)
Křišťanov	17.9	109	6.1	70.8	1.7	58.5	6.2
Lenora	17.8	775	43.5	90.0	3.1	40.4	5.5
Nová Pec	66.4	546	8.2	85.3	2.8	40.4	5.3
Stožec	104.8	208	2.0	123.8	7.9	43.8	3.9
Volary	107.6	4,015	37.3	102.5	3.9	37.8	6.1
Zbytiny	39.0	320	8.2	100.6	2.0	36.8	3.7
Želnavá	10.3	141	13.6	92.8	3.7	26.5	6.7
Volarsko	363.9	6,114	16.8	98.5	3.7	38.4	5.8
Czechia	78,864	10,491,492	133.0	101.8	8.9	41.7	7.3

Note: Index of economic burden = number of children (0–14 years old) plus number of elderly people (65+) divided by the number of individuals in the productive years (15–64).

Source: Czech Statistical Office; Ministry of Labour and Social Affairs.

Table 2 provides an overview of several general indicators and indicators that can characterize human capital (Blažek, Macešková, Csank 2006), or the quality of the local environment for the development of human capital (Jančák et al. 2008).

In terms of population, the largest municipality is Volary (4015 inhabitants), which forms a natural centre for the model territory. Over the long-term, changes in population tend to be negative. Considering the individual municipalities, Křišťanov has fared the worst. In contrast, the municipality to increase most in population, during the observed time period, was Stožec. This municipality also exhibited the highest level of education in 2001, a level approaching Czechia's overall average. The age structure, as expressed through the index of economic burden, varies greatly (Křišťanov vs. Želnavá). Finally and surprisingly, according to

are subject to marked seasonal fluctuations, supply an indispensable portion of local employment opportunities (Pileček 2006).

5. Research findings

5.1 "Personal" characteristics of representatives of municipal self-government bodies

The level of education completed is one of the most significant characteristics within the context of human capital. Regarding mayors, we can assume that with an increasing level of qualifications, we will also find increasing capacity to successfully direct a municipality. Within the model territory, the mayors of Křišťanov, Lenora, Zbytiny and Želnavá had a secondary school education,

while the mayors of Nová Pec, Stožec and Volary had a university education.

The number of terms of election in which they had served as mayor was another monitored characteristic. Generally we can say that with the length of time serving as mayor one's experience with directing the affairs of the municipality clearly increases. A serving mayor is better acquainted with the mechanisms by which state and local government operate; he/she personally knows a number of other government workers and additional representatives as well as legislation, procedures, etc. (Perlín 2000). It can be affirmed that, within the model territory, mayors were relatively "experienced". Three of them were already serving their third term of office and the mayor of Želnavá was actually serving his fourth term in office. In this sense, the mayors of Volary (first term in office) and Nová Pec, who became mayor almost one year before the empirical field research was conducted, could be designated "newbies".

The next question focused on the manner in which the mayors fulfilled their duties. "Concerning the duties of a mayor in a rural municipality, it is important to consider how much time he/she has to carry out the mayoral duties he/she is entrusted with" (Perlín 2000: 137). In terms of the manner in which a mayor, who is "released", meaning that he/she is not employed in any other profession, carries out his/her duties, he/she has "time" to focus entirely on management of the municipality, issues concerning its development, relations with various partners, with state administration, etc. In contrast, an "unreleased" mayor does not have as much time available and, as a result, he/she carries out mayoral duties in his/her spare time, after completing the duties of his/her primary employment. A third possibility is that the mayor carries out his/her duties as a pensioner. In light of his/her advanced age, such a mayor could be less able or less willing to discover and thoroughly comprehend new realities, significant for the development of the municipality. Within the model territory, mayors of the two municipalities with the smallest populations serve as "unreleased" mayors (Křišťanov and Želnavá), the mayors of Lenora and Nová Pec were pensioners and the remaining municipalities (Stožec, Volary, Zbytiny) had "released" mayors.

Finally, but no less importantly, mayors commented on their intentions concerning candidacy in the upcoming communal elections (2006). The notions of various mayors, concerning their continuance in their work, proved to be rather different within the model territory. Three mayors (from Nová Pec, Volary and Zbytiny) were completely convinced that they wished to continue in their work (of course, under the assumption that they were selected through the communal elections). The mayor of Želnavá viewed the possibility of continuing to work as mayor in the future positively, using the words: "If they come and request that I run for office..." The mayors of Křišťanov and Stožec were leaning towards not

continuing as mayors. Likely due to his advanced age, the mayor of Lenora also expressed a preference to not continue as mayor.

Regarding council members, their educational structure is shown on Fig. 2. The largest group (37%) had successfully completed full secondary education as their highest educational level and one quarter of the council members had a university education. These findings can be evaluated relatively positively, even though the category of university educated only included council members from the largest municipalities (Lenora and Volary). The same as with mayors, a larger number of terms of office served translates to the greater experience of a given council member. The largest percentage of council members (57%) were new to their positions (serving in the first term of office), 15% of the council members were serving their second term and the smallest portion, 13% of the council members, were serving their third term of office. Those serving more than four terms of office (15% of those surveyed) can be considered the most experienced council members. The results acquired can falsely lead to a not overly positive evaluation. However, the specific activities of the council members in question and their active approach (see below) is much more important.

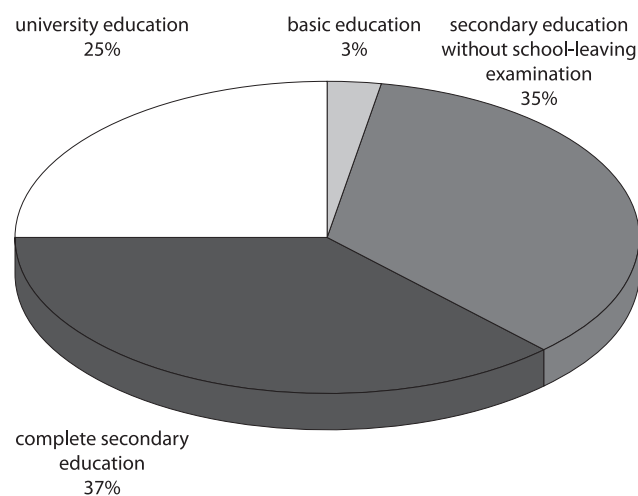

Fig. 2 Educational structure of council members.
Source: own survey

5.2 Evaluation of work and mutual cooperation of the representatives of municipal self-government bodies

The next thematic section utilised questions that are very subjective in nature. The introductory question ("Do you consider yourself to be an active ('good') mayor?") was intended to evaluate, in the eyes of the various mayors, the degree of their activities. The question was, therefore, conceived as "self-evaluating". Posing this question arose out of a conviction that, particularly in

small peripheral municipalities, the activity level of the mayor (his/her personal passion for the job) plays an important role in local development. Various personal traits, such as leadership talent – strategic (the ability to make decisions about what to focus on in local development), interpretative, combinative, absorptive and excitement capability (for more, see Sotarauta 2005), political talent – the ability to negotiate, to argue convincingly, the “quality” of moral values – honesty, integrity, incorruptibility, etc. can significantly influence the successfulness or rather the activity level of a local politician (Illner 2001). One can infer from the answers of the mayors that they were reluctant to evaluate themselves. They most frequently selected the category “I don’t know, I can’t judge the situation”. According to thoughts expressed by the majority, it is not fitting for them to evaluate their own work and their personality themselves, but that someone else should evaluate (e.g. the citizens of their municipality). Nonetheless, there were “exceptions”. The mayors of Lenora, Stožec and Volary consider themselves to be “relatively active”.

Council members were also asked to respond to a similar question (see Fig. 3). In accordance with a pertinent act, a council member is entitled to submit proposals for discussion to the municipal council, or to committees; to make inquiries, comments and suggestions for the municipal board and to its individual members; etc. Such attributes are, assuming a council member utilises them, a real indicator of his/her activity. The results obtained are very positive. Nonetheless, the truthfulness of some answers can be disputed, in light of a certain element of “self-praise”, which could have, in the author’s opinion, entered into the answers.

The purpose of the next question was to evaluate the activities of the municipal council. The rationale for asking this question arises out of the opinion that in certain rural peripheral municipalities with a small

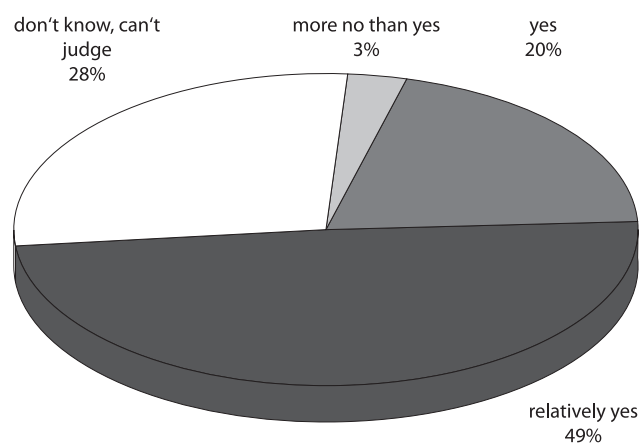

Fig. 3 Evaluation of the activity level of council members
 Note 1: Wording of the question – “Do you consider yourself an active (‘good’) council member (do you present proposals for discussion to the municipal council, do you make questions, comments, suggestions, etc.)?”. Note 2: None of the respondents selected the “no” response. Source: own survey.

number of inhabitants, there are only a few residents, who are willing and able to devote time and energy to working in the council. As table 3 demonstrates, the various mayors did not evaluate “their” council members very positively. The average grade of 3 showed up most frequently as the highest score. We can infer expectations for improved work among members of the various councils that could, in a certain sense, encourage the development of the municipalities in question. The answers provided by council members to evaluate the work of mayors provide an interesting comparison (table 3). Such work could include public representation of a given municipality, concerning for its development, etc. The resultant evaluations are quite varied. According to the council members, the mayor of Stožec (average grade 1.40) and the mayors of Zbytiny and Želnavá (average grades of 1.71 and 1.75, respectively) exhibit the most activity. On the other hand, the mayor of Nová Pec emerged from the evaluation with the worst average grade (3.67). Council members in Křišťanov and Lenora evaluated the work of their mayors with an average grade (3.00).

Tab. 3 Assessment of the work of mayors and council members

Municipality	Evaluation of council members by the mayor	Evaluation of the mayor by council members (average grade)
Křišťanov	4.00	3.00
Lenora	3.00	3.00
Nová Pec	3.50	3.67
Stožec	4.00	1.40
Volary	3.00	2.38
Zbytiny	3.00	1.71
Želnavá	3.00	1.75

Note: Evaluation was made by using 1 for the best grade and 5 for the worst grade.

Source: own survey.

The final question in this section focused on evaluating the professional and inter-personal relations between mayors and council members. In small municipalities, it is often possible to find a certain insurmountable aversion among municipal representatives, which can negatively impact the work of the council and, consequently, the development of the municipality. The results show, however, that such tendencies did not express themselves in the model territory. All mayors deemed their professional and inter-personal relationships with council members to be relatively positive or positive. Among the council members, nearly 75% of respondents rated professional and inter-personal relationships with their mayor as relatively positive or positive. Altogether only 13% of the

responses described negative relations (i.e. “relatively negative” or “negative”).

It is possible to assume that the explanation of relatively positive results in this thematic section obtained by the evaluation of work and mutual cooperation of the representatives of municipal self-government bodies could be based on their “personal” characteristics (e.g. the higher number of election terms of mayors, the more positive nature of professional and inter-personal relationship of mayors with council members; the lower number of election terms of mayors, the worse evaluation of mayors by council members – probably the case of Nová Pec; the manner in which the mayors fulfil their duties can also influence the evaluation of mayors by council members – “unreleased” mayors and mayors who are pensioners are evaluated worse by council members than “released” mayors). Additionally, political engagement of the representatives of municipal self-government bodies could also help in better understanding of the research findings. Usually, the more negative nature of professional and inter-personal relationships of mayors with council members, the higher number of members of political parties among these representatives, especially in the larger municipalities of the model territory. However, all these assumptions should be verified by additional research.

5.3 Identification of central development problems from the perspective of representatives of municipal self-government bodies

For the purposes of this article, a question identifying the central development problems facing municipalities in the model territory was selected from the final thematic section of the field research. Respondents assessed a total of 18 “problems” that their municipality could be subject to. Table 4 depicts the most significant of these. Five of the seven mayors perceived a lack of financial resources to pursue the priorities of the municipal authority (average grade 1.43) as one of the greatest problems. A second, most serious problem was the general lack of jobs (average grade 1.57). Somewhat related to that, the unemployment rate (1.86) also ranked high on the list. Other significant problems included issues concerning the encroachment of Šumava National Park and Protected Landscape Area into the territory of certain municipalities (1.57), which results in a number of restrictions, limiting, in particular, entrepreneurial activities, which in turn negatively impacts a municipality’s tax income. In this way, the national park presents something of a barrier, working against the potential development of the territory (Chromý, Jančák, Winklerová 2003). In this regard, we could point to the relatively laconic words of Volary’s mayor (“what the management of Šumava National Park will allow”) speaking a potentially supported type of business within this municipality.

Tab. 4 Central development problems

<i>According to mayors' opinions (average grade)</i>	<i>According to council members' opinions (average grade)</i>
1. lack of financial resources to pursue the priorities of the municipal authority (1.43)	1. lack of jobs (1.75)
2. lack of jobs (1.57)	2. lack of financial resources to pursue the priorities of the municipal authority (1.90)
2. problems, arising due to the presence of Šumava NP and PLA within the municipality (1.57)	3. condition of local roads (including beyond the built-up area) (2.08)
4. housing (lack of available dwellings, sites for new construction) (1.86)	4. the dissolution or transformation of an agricultural enterprise or another enterprise in the municipality (2.18)
4. unemployment (1.86)	5. unemployment (2.23)
6. condition of local roads (including beyond the built-up area) (2.14)	6. lack of leisure facilities (culture, sport) (2.60)
6. the dissolution or transformation of an agricultural enterprise or another enterprise in the municipality (2.14)	7. problems, arising due to the presence of Šumava NP and PLA within the municipality (2.65)
8. depopulation (2.29)	8. housing (lack of available dwellings, sites for new construction) (2.70)
9. lack of civic amenities (2.57)	9. public transport, transport accessibility (low frequency of connections, high financial requirements of carrier) (2.83)
10. lack of leisure facilities (culture, sport) (2.86)	10. sewerage (old sewerage system, missing sewerage clarification plant) (2.85)

Note: Evaluation was made by using 1 grade for the greatest problem and 5 grade for the smallest problem.

Source: own survey.

In contrast with the answers of the mayors, council members’ answers exhibited less extreme values. This is most likely due to the much larger size of the respondent group. Nonetheless, the central problems that were identified by council members proved to be quite similar to the mayors’ perceptions. According to 58% of the council members, one of the greatest problems was the general lack of jobs (average grade 1.75). A lack of financial resources to pursue the priorities of the municipal authority (1.90) was another of the greatest problems. The condition of local roadways (2.10) was perceived to be a rather serious problem. An interesting result can be seen in connection with the presence of Šumava National Park and Protected Landscape Area within the territory of a given municipality. Council members’ opinions (average grade 2.65) are substantially different than the opinions of the mayors interviewed (average grade 1.57). It is

possible to assume that this could be caused by the fact that it is primarily the mayors, who participate in all types of negotiations concerning the future of the national park. In this way, the mayors could be expected to be much more informed concerning this issue and, consequently, to express stronger opinions about its significance.

6. Associations of municipalities as another source for the activation of endogenous development potential of the model territory Volarsko

Associations of municipalities represent yet another source for the activation of endogenous development potential, which is closely related to the concept of human capital. This resource (instrument) represents an institutional level of the regional organisation of society, as outlined by Hampl (2003). This, along with the communal level, reflects the “social quality of a region”, i.e. the quality of social and, in particular, human capital (Pileček 2010). Pursuant to a pertinent act, municipalities have the right to be members of an association for the purpose of the protection and pursuit of their mutual interests. Perlín (2000) claims that associations of municipalities are usually formed as a means of pooling financial resources for the construction and operation of technical infrastructure, to improve passenger mass transport or to facilitate the coordination of municipalities as destinations for tourism. Kukorelli Szörényiné (2005) has studied the role of micro-regional cooperation. With the example of Hungary, she distinguishes between three distinct and, over time, more intensive phases (types) of micro-regional cooperation. Initially, most regions see the emergence of the “classical” common presentation of a micro-region (common lobbying), followed by the submission of project proposals for support from the European Union’s structural funds. During the next phase, cooperation leads to activities in the realm of territorial planning.

The implementation of similar activities can be found within the model territory. With the exception of Křišťanov, all of the municipalities are members of one or two voluntary associations of municipalities (Mikroregion Horní Vltava-Boubínsko and Svazek lipenských obcí). Respondents’ answers indicated that the most significant cooperation of municipalities, in terms of its extent, is carried out within Mikroregion Horní Vltava-Boubínsko, which has grown, over time, to include several areas: cooperation in significant investment activities – e.g. a request for financial support from Community Initiative Programme INTERREG IIIA; the establishment of a local action group for Community Initiative Programme LEADER; infrastructure improvements; seeking solutions to the lack of employment opportunities; coordination of general territorial plans; alignment of interests and activities of local self-government bodies and common efforts to impact the implementation of state administration – e.g. a common procedure against the

Administration of the Šumava National Park and Protected Landscape Area in connection with zoning changes; promotion of the micro-region; the creation of conditions for the development of hiking – e.g. uniform hiking signs.

7. Concluding remarks

The article primarily seeks to contribute to discussion concerning the local development potential of a particular type of peripheral areas in Czechia (external/borderland peripheries). The question of the development of Czechia’s peripheral areas has been discussed many times in the past (e.g. Jančák 2001; Kostić 2004; Vaishar 1999). From the perspective of human capital, however, the topic is rarely discussed, even at a European scale (Labrianidis 2006). Nevertheless, the quality of human capital is a significant factor in determining the process of the polarisation of space (Havlíček 2009). This and other “soft” factors, which are primarily socio-cultural in nature are seen as potential instruments in activating the endogenous development potential of regional/local communities (Hampl 2003). These factors gain in importance under the conditions of limited development potential in peripheral regions (Hampl, Dostál, Drbohlav 2007). Their impact is, however, very selective and their role should not be overestimated (Belgeusdijk, van Schaik 2005; Hadjimichalis 2006). Regional and local development can be influenced by other, more stable characteristics (e.g. population and geographical position – Perlín, Kučerová, Kučera 2010).

In accordance with the aim of this paper, the first two thematic sections focused on an analysis of the “personal” characteristics of representatives of municipal self-government bodies or rather on an evaluation of their work and mutual cooperation. In terms of the selected characteristics of human capital, the model territory exhibited relatively positive values (level of education attained; length of time in office; for mayors, the manner in which they fulfil their duties and their willingness to candidate in the upcoming communal elections) and relatively high degree of cohesion (whether among the various municipalities or between the mayors of specific municipalities and the council members of the same municipalities). In terms of the evaluation of the work and mutual cooperation of representatives of municipal self-government bodies, the model territory again showed relatively positive values (activity level, nature of professional and interpersonal relationships), but with relatively lower degree of cohesion (particularly in the case of evaluating the work of a mayor or of council members – see table 3). Results attained seem to be relatively positive within the first two thematic sections, nevertheless, two arising questions matter. On the one hand, there is a problem with the representativeness of results because of small sample of respondents, on the other hand the second problem rests upon the imbalance of the sample of respondents (answers from two largest municipalities in the model

territory accounted for 47.5% of all returned questionnaires). Therefore, it is necessary to “keep in mind” these problems, perceive the results “sensitively” and, at the same time, rather critically.

If we were to return to Jančák's (2001) thesis, as mentioned in the introduction, the findings of the empirical field research clearly demonstrate that the mayors rank among key personalities within the model territory. Nonetheless, additional, related studies among other stakeholders from entrepreneurial and non-profit sectors could result in the actual verification of this thesis. Vajdová (2008), for example, has confirmed that the representatives of public sector are clearly the engine of local development of Association of Municipalities Orlicko located in eastern part of Bohemia. The nature of local development of municipalities and the degree of their peripherality partially depends on the individual character traits, abilities, experience or selected strategies for taking action of mayors of the model territory of Volarsko. In this sense, we can positively assess the work of mayors in Stožec, Volary and Zbytiny, who were shown to carry out their mayoral duties at a “maximum” level (i.e. all their time – this is related to the type of mayoral office (“released vs. unreleased”), great enthusiasm for work, interest in and efforts expended to resolve problems). In contrast, the work of mayors in Křišťanov, Lenora, Nová Pec and Želnavá can be assessed only less favourably. In the case of the two smallest municipalities (Křišťanov and Želnavá), this is due in part to the type of mayoral office, but also, for example, by an expressed desire or efforts taken by the mayors to amalgamate theirs with other municipalities. The negative assessment of Lenora's mayor arises in part from the presumptuous conviction that his relatively advanced age in combination with a certain distaste on his part for fulfilling his mayoral duties could, in a sense, slow the development of the municipality. The mayor of Nová Pec was faced with a difficult starting position, as he was already the fourth mayor to serve during one term of election.

Further, the article partly seeks to contribute to discussion concerning the drafting of regional development policies in Czechia's problematic regions. In terms of the subjective opinions of the mayors and council members concerning central development problems of the model territory, a high degree of compliance was shown to exist among their answers. Both “groups” identified a lack of financial resources for pursuing the priorities of the municipal authority and the general lack of jobs as the two most serious problems. Similar to Chromý and Skála (2010), who analyze selected cultural-geographical aspects of development in a similar territory, it became clear that the model territory exhibits, from a subjective perspective, the attributes of an economic periphery, while in fact actual objective data (e.g. trends concerning the unemployment rate) can be rather assessed positively (see table 2). In addition, the mayors recognised a serious problem in the presence of Šumava National Park and Protected Landscape Area on the territory of their municipalities. This can be

understood as a conflict between the significance of nature and landscape conservation efforts on the one hand and the functional (commercial) utilisation of landscape as a potential form of territorial development on the other. The mayors also saw the lack of available dwellings and sites for new construction as a significant problem. In contrast, the council members rated the condition of local roadways (including those beyond the built-up area) and the dissolution or transformation of an agricultural enterprise or another enterprise within the municipality as very serious problems. Generally, however, it can be affirmed that the high degree of compliance among answers is a very positive result. The representatives of municipal self-government bodies, independent of each other, confirmed the existence of a certain degree of common “thinking” concerning the model territory as a whole, which could definitely be a contributing factor in its future development. However, it would be very helpful to know the views of residents and other stakeholders (e.g. representatives of entrepreneurial and non-profit sector, representatives of Šumava National Park and Protected Landscape Area).

Acknowledgements

This paper was elaborated with financial support of Research Programme No. MSM 0021620831 sponsored by the Czech Ministry of Education, Youth and Sport.

REFERENCES

- BARTOŠ, D., KUŠOVÁ, J., TĚŠITEL, J. (1998): Cestovní ruch jako rozvojový faktor marginálních území (na příkladě Šumavy). *Životné prostredie* 32(5), 246–250.
- BECKER, G. S. (1962): Investment in Human Capital: a theoretical analysis. *Journal of Political Economy* 70 (Supplement), 9–49.
- BECKER, G. S. (1992): The Economic Way of Looking at Life. http://nobelprize.org/nobel_prizes/economics/laureates/1992/becker-lecture.pdf.
- BELGEUSDJIK, S., VAN SCHAİK, T. (2005): Differences in Social Capital Between 54 Western European Regions. *Regional Studies* 39(8), 1053–1064.
- BIČÍK, I., PERLÍN, R., ŠEFRNA, L. (2001): *Rozvoj povodí Kocáby*. Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- BLAŽEK, J., HAMPL, M. (2009): Types and Systems of Actors in Regional Development: their function and regulatory potential. *European Spatial Research and Policy* 16(1), 75–92.
- BLAŽEK, J., MACEŠKOVÁ, M., CSANK, P. (2006): Model 4 kapitálů – nová metoda pro přípravu rozvojových strategií? *Obec a finance* 11(5), 52–53.
- BUČEK, J. (2002): The Role of Local Self-government in Local Development During Post-socialist Period: the case study of Bratislava. *AUC Geographica* 37(2), 105–119.
- CARMELI, A. (2004): Strategic Human Capital and the Performance of Public Sector Organizations. *Scandinavian Journal of Management* 20(4), 375–392.
- CHROMÝ, P., JANČÁK, V., WINKLEROVÁ, J. (2003): Land Use and Land Cover Changes in the Peripheral Regions of Czechia. *AUC Geographica* 38(1), 95–103.

- CHROMÝ, P., JANČÁK, V. (2005): Periferní oblasti Česka jako jeden z pólů polarizovaného prostoru. *Životné prostredie* 39(2), 106–108.
- CHROMÝ, P., JANŮ, H. (2003): Regional Identity, Activation of Territorial Communities and the Potential of the Development of Peripheral Regions. *AUC Geographica* 38(1), 105–117.
- CHROMÝ, P., SKÁLA, J. (2010): Kulturněgeografické aspekty rozvoje příhraničních periferií: analýza vybraných složek územní identity obyvatelstva Sušicka. *Geografie* 115(2), 223–246.
- COLEMAN, J. (1988): Social Capital and the Creation of Human Capital. *American Journal of Sociology* 94 (Supplement), 52–120.
- CÔTÉ, S. (2001): The Contribution of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research* 2(1), 29–36.
- DOKOUPIL, J. (2000): Teoretické přístupy k problematice pohraničí s aplikací v česko bavorském prostoru. *Geografie* 105(1), 10–18.
- HADJIMICHALIS, C. (2006): Non-Economic Factors in Economic Geography and in 'New Regionalism': a sympathetic critique. *International Journal of Urban and Regional Research* 30(3), 690–704.
- HAMPL, M. (2000): Pohraniční regiony České republiky: současná tendence rozvojové diferenciaci. *Geografie* 105(3), 241–254.
- HAMPL, M. (2001): Geografie transformace v České republice: celkové zhodnocení. In: HAMPL, M. et al.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie* (27–41). Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- HAMPL, M. (2003): Diferenciaci a zvraty regionálního vývoje Karlovarska: unikátní případ nebo obecný vzor? *Geografie* 108(3), 173–190.
- HAMPL, M. (2005): Geografická organizace společnosti v České republice: transformační procesy a jejich obecný kontext. Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- HAMPL, M., DOSTÁL, P., DRBOHLAV, D. (2007): Social and Cultural Geography in the Czech Republic: under pressures of globalization and post-totalitarian transformation. *Social&Cultural Geography* 8(3), 475–493.
- HAVLÍČEK, T. (2009): Regional Differentiation of Human and Social Capital in Rural Peripheral Areas of Czechia. In: WILK, W. (ed.): *Global Changes: their regional and local aspects* (342–349). Warsaw, University of Warsaw.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P. (2001): Příspěvek k teorii polarizovaného vývoje území se zaměřením na periferní oblasti. *Geografie* 106(1), 1–11.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2005): Vybrané teoreticko-metodologické aspekty a trendy geografického výzkumu periferních oblastí. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí* (6–24). Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., JANČÁK, V., MARADA, M. (2008): Innere und äußere Peripherie am Beispiel Tschechiens. *Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft* 150, 299–316.
- ILLNER, M. (1996): K otázce reprezentativnosti místních zastupitelstev. In: HAMPL, M. et al.: *Geografická organizace společnosti a transformační procesy v České republice* (343–352). Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- ILLNER, M. (2001): Formování lokálních mocenských elit se zvláštním zřetelem na úlohu starostů. In: HAMPL, M. et al.: *Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie* (251–274). Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- ILLNER, M., HANŠPACH, D. (1994): The New Local Politics After the 1990 Local Reform: councillors, mayors and citizens. In: BARLOW, M., DOSTÁL, P., HAMPL, M. (eds.): *Territory, Society and Administration* (95–110). Amsterdam. Institute for Social Geography.
- JANČÁK, V. (2001): Příspěvek ke geografickému výzkumu periferních oblastí na mikroregionální úrovni. *Geografie* 106(1), 26–35.
- JANČÁK, V., HAVLÍČEK, T., CHROMÝ, P., MARADA, M. (2008): Regional Differentiation of Selected Conditions for the Development of Human and Social Capital in Czechia. *Geografie* 113(3), 269–284.
- JANČÁK, V., CHROMÝ, P., MARADA, M., HAVLÍČEK, T., VODNÁŘKOVÁ, P. (2010): Sociální kapitál jako faktor rozvoje periferních oblastí: analýza vybraných složek sociálního kapitálu v typově odlišných periferiích Česka. *Geografie* 115(2), 207–222.
- JANČÁK, V., PILEČEK, J. (2009): Kvalita lidského kapitálu jako rozvojový faktor zemědělských oblastí Česka. In: POŠTOLKA, V., LIPSKÝ, Z., POPKOVÁ, K., ŠMÍDA, J. (eds.): *GEODNY – GEODAYS 2008 – Sborník příspěvků z výroční mezinárodní konference České geografické společnosti*. Liberec, TU v Liberci, CD.
- JERÁBEK, M. (1998): Vytváření přeshraničního trhu práce – pendlerství v česko-německém pohraničí. *Demografie* 40(1), 39–42.
- JERÁBEK, M., DOKOUPIL, J., HAVLÍČEK, T. (2004): České pohraničí – bariéra nebo prostor zprostředkování? Praha, Academia Praha.
- KOSTIČ, M. (2004): Vnitřní periferie v Česku: příklad středočesko-jihočeského pomezí. Diplomová práce, Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- KUČEROVÁ, S. (2011): Education Towards Obtaining Various Forms of Capital. *AUC Geographica* 46(1), 23–33.
- KUKORELLI SZÖRÉNYINÉ, I. (2005): The Appearance and Role of Micro-regional Co-operations in the Hungarian Spatial Development. *Geografický časopis* 57(3), 229–246.
- LABRIANIDIS, L. (2006): Human Capital as the Critical Factor for the Development of Europe's Rural Peripheral Areas. In: DE NORONHA VAZ, T., MORGAN, E. J., NIJKAMP, P. (eds.): *The New European Rurality: strategies for small firms* (41–59). Aldershot, Ashgate.
- LEIMGRUBER, W. (2001): Globalization, Deregulation, Marginalization: where are we at the end of the millenium? In: JUSSILA, H., MAJORAL, R., DELGADO-GRAVIDAO, F. (eds.): *Globalization and Marginality in Geographical Space* (7–23). Aldershot, Ashgate.
- LEIMGRUBER, W. (2004): Between Global and Local. Marginality and Marginal Regions in the Context of Globalization and Deregulation. Ashgate.
- MARADA, M. (2001): Vymezení periferních oblastí Česka a studium jejich znaků pomocí statistické analýzy. *Geografie* 106(1), 12–25.
- MASKELL, P., MALMBERG, A. (1999): Localised Learning and Industrial Competitiveness. *Cambridge Journal of Economics* 23(2), 167–185.
- MUSIL, J. (1988): Nové pohledy na regeneraci našich měst a osídlení. *Územní plánování a urbanismus* 15(2), 67–72.
- MUSIL, J., MÜLLER, J. (2008): Vnitřní periferie v České republice jako mechanismus sociální exkluze. *Sociologický časopis/Czech Sociological review* 44(2), 321–348.
- OECD (2001): *The Well-being of Nations: the role of human and social capital*. Paris.
- PERLÍN, R. (2000): Představitelé veřejné správy jako aktéři lokálního rozvoje. Sociologický průzkum mezi starosty venkovských obcí okresů Písek a Tábor. In: KUBEŠ, J. (ed.): *Problémy stabilizace venkovského osídlení ČR* (133–150). České Budějovice, JU v Českých Budějovicích.

- PERLÍN, R., KUČEROVÁ, S., KUČERA, Z. (2010): Typologie venkovského prostoru Česka. *Geografie* 115(2), 161–187.
- PILEČEK, J. (2005): Příspěvek k metodice vymezení periferních oblastí: modelové území okresu Prachatice. In: NOVOTNÁ, M. (ed.): *Problémy periferních oblastí* (81–91). Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- PILEČEK, J. (2006): *Problémy rozvoje periferních oblastí českého pohraničí: příklad modelového území Volarsko*. Diplomová práce. Praha, UK v Praze, PŘF, KSGRR.
- PILEČEK, J. (2010): Koncept sociálního kapitálu: pokus o přehled teoretických a metodických východisek a aplikačních přístupů jeho studia. *Geografie* 115(1), 64–77.
- PILEČEK, J., JANČÁK, V. (2011): Theoretical and Methodological Aspects of the Identification and Delimitation of Peripheral Areas. *AUC Geographica* 46(1), 43–52.
- SCHULLER, T. (2001): The Complementary Roles of Human and Social Capital. *Canadian Journal of Policy Research* 2(1), 18–24.
- SCHULTZ, T. W. (1961): Investment in Human Capital. *The American Economic Review* 51(1), 1–17.
- SEIDL, T., CHROMÝ, P., HABARTOVÁ, P. (2010): Perceptions of Marginality: the role of administration and other stakeholders in issues of future development of Czech Military Training Areas. *AUC Geographica* 45(2), 89–100.
- SOTARUTA, M. (2005): Shared Leadership and Dynamic Capabilities in Regional Development. In: SAGAN, I., HALKIER, H. (eds.): *Regionalism Contested: institutions, society and governance* (53–72). Aldershot, Ashgate.
- STACHOVÁ, J. (2008): *Občanská společnost v regionech České republiky*. Praha, Sociologický ústav AV ČR.
- VAISHAR, A. (1999): Marginal Regions in Moravia: transformation of the social and economic system and its consequences. In: *New Prosperity for Rural Regions* (102–116). Ljubljana, Institute of Geography Ljubljana.
- VAJDOVÁ, Z. (2008): Aktéři místního rozvoje regionu Orlicka. In: VAJDOVÁ, T. (ed.): *Aktéři rozvoje regionu – Orlicko* (46–66). Praha, Sociologický ústav AV ČR.
- WASTL-WALTER, D., VÁRADI, M., VEIDER, F. (2003): Coping with Marginality: to stay or to go. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 29(5), 797–817.
- ZICH, F. (2006): Sociální potenciál – pojmové vymezení a souvislosti. In: ZICH et al.: *Sociální potenciál regionu* (6–27). Praha, VŠFS Praha.

RÉSUMÉ

Role lidského kapitálu představitelů obecních samospráv v rozvoji příhraničních periferií Česka: příklad Volarska

Příspěvek si klád za cíl zhodnotit potenciál lokálního rozvoje periferního příhraničního modelového území Volarska

na základě analýzy vybraných charakteristik úrovně a kvality lidského kapitálu představitelů obecních samospráv a také identifikovat hlavní problémy rozvoje tohoto modelového území. První dva tematické okruhy byly zaměřeny na analýzu „personální“ vybavenosti představitelů obecních samospráv, resp. hodnocení jejich práce a vzájemné spolupráce. Ukázalo se, že z pohledu vybraných charakteristik lidského kapitálu vykazovalo modelové území jako celek spíše pozitivní hodnoty (úroveň dosaženého vzdělání, doba výkonu funkce, v případě starostů způsob výkonu funkce a ochota kandidovat v následujících komunálních volbách) a nižší „míru diferenciací“ (jednak mezi jednotlivými obcemi, jednak mezi starosty konkrétních obcí a zastupiteli těchto obcí). Z hlediska hodnocení práce a spolupráce představitelů obecních samospráv vykazovalo modelové území jako celek rovněž spíše pozitivní hodnoty (míra aktivity, charakter pracovních a mezilidských vztahů), avšak vyšší „míru diferenciací“ (zejména v případě posuzování práce starosty a zastupitelů). Z provedeného terénního empirického šetření jednoznačně vyplývá, že starostové patří mezi klíčové osobnosti modelového území. Na jejich individuálních vlastnostech, schopnostech, zkušenostech, či zvolených strategiích chování částečně závisí charakter lokálního rozvoje obcí a míra jejich perifernosti. V tomto smyslu lze pozitivně hodnotit práci starostů Stožce, Volar a Zbytin, u kterých se ukázalo, že své funkce věnují „maximum“ (tzn. veškerý čas – souvisí se způsobem výkonu funkce, velké zaujetí pro práci, zájem a úsilí řešit problémy). Naopak negativně lze hodnotit práci starostů Křišťanova, Lenory, Nové Pece a Želnavy. V otázce subjektivních názorů starostů a zastupitelů na hlavní rozvojové problémy došlo k velké míře shody jejich odpovědí. Obě „skupiny“ identifikovaly nedostatek finančních prostředků na prosazení priorit obecního úřadu a nedostatek pracovních příležitostí jako dva nejzávažnější problémy modelového území. Ve shodě s Chromým a Skálou (2010), kteří analyzovali vybrané kulturněgeografické aspekty rozvoje v typově shodném území, se ukázalo, že modelové území vykazuje, ze subjektivního pohledu, atributy ekonomické periferie, i když aktuální, objektivní, čísla např. o vývoji míry nezaměstnanosti lze hodnotit spíše kladně. Starostové obcí dále velmi silně vnímali opodstatněný problém v podobě zasahování hranic Národního parku či Chráněné krajinné oblasti Šumava na území obce. V tomto směru lze hovořit o konfliktu mezi významem ochrany přírody a krajiny na jedné straně a funkčním (komerčním) využitím krajiny jako potenciálu možného rozvoje území na straně druhé. Starostové dále viděli velký problém v nedostatku volných bytů a parcel pro novou výstavbu. Naopak zastupitelé zařadili mezi nejzávažnější problémy stav místních komunikací (i mimo zastavěné území) a rozpad či transformaci zemědělského podniku či jiného podniku v obci. Celkově lze však konstatovat, že poměrně velká míra shody odpovědí je velkým pozitivem. Představitelé obecních samospráv, nezávisle na sobě, potvrdili existenci jakéhosi společného „smýšlení“ o modelovém území jako celku, což by mohlo být pro jeho rozvoj do budoucna rozhodně přínosem.

Jan Pileček

Charles University in Prague, Faculty of Science
Department of Social Geography and Regional Development
128 43 Prague 2
Czech Republic
E-mail: hopilec@atlas.cz